

**SUOMEN VIIDES MÄÄRÄAIKAISRAPORTTI
KAIKKINAISEN NAISTEN SYRJINNÄN
POISTAMISTA KOSKEVAN KANSAINVÄLISEN
YLEISSOPIMUKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANOSTA**

LOKAKUU 2003

SISÄLLYSLUETTELO

SISÄLLYSLUETTELO	2
1 ARTIKLA	4
2 ARTIKLA	4
1. PERUSOIKEUSUUDISTUS.....	4
2. TASA-ARVOLAKI.....	5
2.1. Ehdotus tasa-arvolain muutokseksi.....	5
2.2. TASA-ARVOASIOIDEN HALLINNON UUDISTUS.....	6
2.3. Muu tasa-arvolain toteutumisen valvonta.....	7
3. VÄHEMMISTÖVALTUUTETTU SYRJINTÄÄ EHKÄISEVÄNÄ VIRANOMAISENA.....	8
3 ARTIKLA	10
1. HALLITUSOHJELMA.....	10
2. KANSALLINEN TOIMINTAOHJELMA TASA-ARVON TOTEUTTAMISEKSI	11
3. TASA-ARVOBAROMETRI	11
4. TASA-ARVOA EDISTÄVIÄ HANKKEITA KUNTIEN HALLINNOSSA.....	12
4 ARTIKLA	13
1. TASA-ARVOLAIN KIINTIÖSÄÄNNÖS.....	13
5 ARTIKLA	15
1. NAISIIN KOHDISTUVA VÄKIVALTA.....	15
1.1. Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyhanke	15
1.2. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskeva tutkimus.....	17
1.3. Lähestymiskieltoa koskeva lainsäädäntö.....	18
1.4. Rikoksen uhrin aseman parantaminen	19
1.5. Perheväkivalta.....	20
2. VÄHEMMISTÖRYHMÄT	21
2.1. Johdanto	21
2.2. Maahanmuuttajanaiset	22
2.3. Pakolaisnaiset.....	24
2.4. Saamelaiset naiset	26
2.5. Romaninaiset	27
3. VAMMAISET NAISET.....	28
4. TASA-ARVON EDISTÄMINEN TIEDOTUSVÄLINEISSÄ	30
5. SYRJIVÄ MAINONTA.....	31
6. MIESTEN JA NAISTEN YHTEINEN VASTUU PERHEESTÄ	32
6.1. Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen.....	32
6.2. Palkaton kotityö.....	34
6 ARTIKLA	36
1. NAISTEN KAUPALLISEN HYVÄSIKÄYTÖN EHKÄISEMINEN	36
1.1. Viranomaisyhteistyön kehittäminen.....	36
1.2. Seksipuhelinlinjat	37
1.3. Lainsäädäntöuudistukset	38
2. SEKSUAALIOIKEUDET	39
7 ARTIKLA	41
1. VAALIOIKEUS	41
2. HALLITUKSEN KOKOONPANO.....	41
3. VALTION VIRKAMIEHET	42
3.1. Valtion henkilöstöpolitiikka.....	42
3.2. Valtionhallinnon ylin johto.....	42
4. NAISJÄRJESTÖJEN SAAMA RAHOITUS	43
8 ARTIKLA	44

9 ARTIKLA	45
10 ARTIKLA	46
1. TYÖELÄMÄN TASA-ARVON EDISTÄMINEN TYÖVOIMAPOLIITTISIN TOIMIN	46
2. SUKUPUOLTEN EROT KOULUTUKSESSA	47
3. LIIKUNTA- JA NUORISOPOLIITTISET TOIMET.....	50
3.1. Nuorisopolitiikka	50
3.2. Liikuntapolitiikka.....	51
4. NAISTUTKIMUS	52
11 ARTIKLA	54
1. SYRJINNÄN POISTAMINEN TYÖELÄMÄSSÄ.....	54
1.1. Tasa-arvon edistäminen työelämässä.....	54
1.1.1. Tasa-arvosuunnitelmat	55
1.2. Sukupuolinen häirintä	56
2. EPÄTYYPILLISET TYÖSUHTEET.....	58
3. MAAHANMUUTTAJANAISTEN ASEMA TYÖMARKKINOILLA.....	60
4. EHDOTETTU LAKI YHDENVERTAISUUDEN TURVAAMISESTA	61
5. TYÖ- JA VIRKAEHTOSOPIMUSJÄRJESTELMÄ	63
6. PALKKAUS.....	63
7. NAISTEN TYÖTTÖMYYS.....	65
7.1. Naisten työttömyys vuonna 2002	65
7.2. Ikääntyvät naistyöntekijät.....	65
8. SOSIAALITURVA.....	66
8.1. Sosiaalisen tasa-arvon turvaaminen ja sukupuolivaikutusten analysointimenetelmien kehittäminen	66
8.2. Eläke-etuudet.....	69
9. LASTEN PÄIVÄHOITO.....	69
12 ARTIKLA	71
1. TERVEYDEN EDISTÄMINEN	71
1.1. Yleistä	71
1.2. Huumeet.....	71
1.3. Tupakointi erityisesti nuorten keskuudessa	72
2. RASKAUDEN AIKAINEN JA SITÄ SEURAAVA TERVEYDENHUOLTO.....	73
3. PERHESUUNNITTELU JA RASKAUDEN KESKEYTYKSET	74
4. SEKSITEITSE TARTTUVAT TAUDIT.....	75
13 ARTIKLA	76
1. NAISYRITTÄJYYDEN TUKEMINEN	76
1.2. Naisyrittäjien tuki EU:n rakennerahastojen ja aluekehittämisohjelmien kautta	76
2. TASA-ARVON EDISTÄMINEN KULTTUURIN ALALLA.....	77
14 ARTIKLA	79
1. MAASEUDUN KEHITTÄMINEN.....	79
15 ARTIKLA	81
16 ARTIKLA	82
1. PERHE- JA PERINTÖLAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTAMINEN.....	82
2. ISYYDEN SELVITTÄMINEN.....	83
3. SOPIMUS LAPSEN HUOLLOSTA.....	83
LIITTEET	84

1 artikla

Tässä yleissopimuksessa "naisten syrjintä" tarkoittaa kaikkea sellaista sukupuolen perusteella tapahtuvaa syrjintää, poissulkemista tai rajoittamista, jonka vaikutus tai tarkoitus on heikentää naisille - miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta ja siviilisäädystä riippumatta - kuuluvien yhtäläisten ihmisoikeuksien ja perusvapauksien tunnustamista, nauttimista tai toteuttamista poliittisella, taloudellisella, yhteiskunnallisella, sivistyksellisellä, kansalaisoikeuksiin liittyvällä tai muilla aloilla, tai mitätöidä nämä oikeudet.

2 artikla

Sopimusvaltiot tuomitsevat naisten syrjinnän kaikki muodot ja sopivat siitä, että ryhtyvät kaikin asianmukaisin keinoin viipymättä poistamaan naisiin kohdistuvaa syrjintää, ja tämän saavuttamiseksi sitoutuvat

- a) sisällyttämään kansalliseen perustuslakiinsa tai muuhun asianmukaiseen lainsäädäntöön miesten ja naisten tasa-arvon periaatteen, ellei niin ole jo tehty, ja varmistamaan laeilla ja muilla asianmukaisilla keinoilla tämän periaatteen toteuttamisen käytännössä;*
- b) hyväksymään asianmukaiset lainsäädäntö- ja muut toimet, jotka kieltävät kaiken naisten syrjinnän, niihin tarvittaessa liittyvine sanktioineen;*
- c) turvaamaan naisten oikeuksien juridisen suojaamisen samoin perustein kuin miestenkin ja varmistamaan sen, että toimivaltaisten kansallisten tuomioistuinten ja muiden julkisten instituutioiden välityksellä naisille taataan tehokas suoja kaikkia syrjintätoimia vastaan;*
- d) pidättymään kaikista naisia syrjivistä toimista tai käytännöistä ja varmistamaan, että julkiset viranomaiset ja laitokset toimivat tämän velvoitteen mukaisesti;*
- e) ryhtymään kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin henkilöiden, järjestöjen ja yritysten taholta tapahtuvan naisten syrjinnän poistamiseksi;*
- f) ryhtymään kaikkiin tarvittaviin toimiin, mukaan lukien lainsäädäntötoimet, olemassaolevien naisia syrjivien lakien ja muiden säännösten, tapojen ja käytäntöjen muuttamiseksi tai poistamiseksi;*
- g) kumoamaan kaikki sellaiset kansalliset rikosoikeudelliset määräykset, jotka merkitsevät naisiin kohdistuvaa syrjintää.*

1. Perusoikeusuudistus

Uusi perustuslaki (731/1999) on tullut voimaan raportointikauden aikana 1.3.2000. Perustuslakiin sisällytettiin yhdenvertaisuutta, syrjintäkieltoa ja tasa-arvoa koskevat säännökset, jotka vastaavat perusoikeusuudistuksessa vuonna 1995 hallitusmuotoon otettuja säännöksiä. Tältä osin viitataan Suomen antamaan kolmanteen ja neljänteen raporttiin.

2. Tasa-arvolaki

2.1. Ehdotus tasa-arvolain muutokseksi

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 13.12.2000 toimikunnan, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1986) muuttamiseksi siten, että se vastaa EY:n muutettua tasa-arvodirektiiviä 2002/73/EY. Toimeksianto määriteltiin toimikunnan asettamispäätöksessä seuraavasti: "Toimikunnan tavoitteena on muuttaa ja täydentää tasa-arvolakia siten, että se on yhdenmukainen EY-lainsäädännön ja EY:n tuomioistuimen ratkaisujen kanssa ja että lain soveltamiskäytännössä esiintyneet ongelmat ja puutteet korjataan."

Toimikunnan tehtävänä oli erityisesti

- 1) Selvittää ja arvioida EY:n lainsäädännön ja erityisesti Amsterdamin sopimuksen tasa-arvoa koskevien määräysten sekä EY:n tuomioistuimen ratkaisujen edellyttämät muutostarpeet tasa-arvolakiin; erityisesti oli pohdittava todistustaakkadirektiivin tehokkaan toteuttamisen edellytyksiä ja seuraamusjärjestelmän toimivuutta.
- 2) Arvioida tasa-arvolain yli 13 vuoden soveltamiskäytännön esiin tuomia lain muutostarpeita niin työelämää koskevien säännösten osalta kuin muutoinkin sukupuolten tasa-arvon edistämisen kannalta (muun muassa tasa-arvosuunnittelu, positiivinen erityiskohtelu ja sukupuolinen häirintä);
- 3) Pohtia, miten tasa-arvon valtavirtaistamisen periaate ja velvoite sisällytetään nimenomaisena määräyksenä lakiin;
- 4) Pohtia tasa-arvovaltuutetun toimivallan laajentamista (muun muassa kanneoikeus) sekä tasa-arvolautakunnan roolin kehittämistä;
- 5) Arvioida ja perustella muita työskentelyn aikana mahdollisesti esiin nousevia tasa-arvolain muutostarpeita (muun muassa tasa-arvodirektiivin 76/207/ETY muuttamista koskevan direktiiviehdotuksen määräykset huomioon ottaen sekä tasa-arvolain arviointitutkimuksen tulosten perusteella); sekä
- 6) Laatia edellä olevien kohtien edellyttämän arvioinnin ja selvityksen perusteella hallituksen esitys tasa-arvolain muuttamiseksi.

Toimikunta luovutti mietintönsä tasa-arvoasioista vastaavalle ministerille 11.11.2002 (Komiteamietintö 2002:9). Mietintöön sisältyy monia ehdotuksia, joilla pyritään lisäämään tasa-arvolain syrjintäkieltojen merkitystä sekä vahvistamaan tasa-arvon edistämiseen tähtäävien säännösten tehokkuutta. Lakiehdotuksen mukaan eräissä sellaisissa syrjintätilanteissa, joita nykyisin säännellään syrjinnän yleiskiellolla ja joihin hyvityssanktio ei ulotu, voitaisiin jatkossa määrätä maksettavaksi hyvitystä. palvelussuhteen osapuolten määritelmää laajennettaisiin ja tämän mukaisesti sellaisten työelämän syrjintäkieltojen, joihin liittyy hyvityssanktio, soveltamisala laajenisi. Hyvityssanktio ulotettaisiin myös eräisiin työelämän ulkopuolisiin syrjintätilanteisiin.

Mietinnössä ehdotetaan täsmennettäväksi säännöstä työnantajan velvollisuudesta edistää tasa-arvoa sekä säännöstä toimenpiteiksi tasa-arvon edistämiseksi. Ehdotukset suuntaavat tasa-arvon edistämistyötä tasa-arvon toteutumisen kannalta keskeisiin asiaryhmiin. Edistämisvelvoitteen laiminlyönnin varalle lakiin ehdotetaan myös sanktiojärjestelmää.

Tasa-arvolain muutoksen arvioidaan tulevan voimaan vuoden 2005 aikana.

Mietintö ei ollut yksimielinen ja siihen jätettiin useita eriäviä mielipiteitä. Myös lausuntokierroksella mietintöön esitettiin lukuisia korjaus- ja muutosehdotuksia. Esimerkiksi naisjärjestöt kritisoivat toimikunnan esitystä muun muassa siitä, ettei siinä esitetä lain valvonnan tehostamiseen tähtääviä muutoksia. Niiden mukaan käytännön valvontatyön kannalta yhden viranomaisen sijasta valvonnan hajauttaminen sekä läänin- että paikallistasolle Ruotsissa käytössä olevan mallin mukaisesti olisi tehokkaampaa. Vaihtoehtoisesti tasa-arvosuunnitelmien valvonta voitaisiin lisätä työsuojeluviranomaisten lakisääteisiin tehtäviin. Naisjärjestöjen mielestä tasa-arvovaltuutetun toimivaltaa olisi myös laajennettava antamalla tasa-arvovaltuutetulle itsenäinen kanneoikeus sekä yksittäisen työntekijän että työntekijäryhmän puolesta. Lisäksi tasa-arvovaltuutetun resurssija olisi vahvistettava, jotta valtuutettu voisi valvonnan lisäksi ohjein ja neuvoin tukea työpaikkakohtaisten tasa-arvosuunnitelmien laatimista.

2.2. Tasa-arvoasioiden hallinnon uudistus

Edellisen määräaikaisraportin antamisen jälkeen tasa-arvoasioiden hallinto on Suomessa uudistettu. Toukokuun alussa vuonna 2001 astui voimaan organisaatiouudistus, jolla tasa-arvoasioiden hoito sosiaali- ja terveysministeriössä jaettiin kahteen yksikköön; jo aiemmin toimineen tasa-arvovaltuutetun toimiston lisäksi perustettiin uusi tasa-arvoyksikkö (liite 1). Tasa-arvoyksikön tehtäviin kuuluvat muun muassa hallituksen tasa-arvopolitiikan valmistelu, lainvalmistelu sekä EU-asiat. Tasa-arvoyksikköön on sijoitettu myös tasa-arvoasiain neuvottelukunta, jonka tavoitteena on toimia naisten ja miesten välisen yhteiskunnallisen tasa-arvon edistämiseksi. Se muun muassa seuraa tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa sekä tekee aloitteita ja esityksiä ja antaa lausuntoja tasa-arvoon vaikuttavan lainsäädännön ja muiden toimenpiteiden kehittämiseksi.

Tasa-arvovaltuutettu puolestaan jatkaa toimintaansa sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä itsenäisenä lainvalvontaviranomaisena. Tasa-arvovaltuutetun tehtäviin kuuluu tasa-arvolain ja erityisesti lain syrjintäkieltojen valvonta sekä tasa-arvolain edistäminen. Tasa-arvovaltuutettu käsittelee lausunnossaan tasa-arvolain valvontatyössä esiin tulleita ja siihen läheisesti liittyviä kysymyksiä. Lausuntojen määrä on pysynyt vuosittain kohtalaisen vakiona. Vuonna 1999 lausuntoja pyydettiin 156 tapauksessa, vuonna 2000 174 tapauksessa ja vuonna 2001 175 tapauksessa. Suurin osa lausuntopyynnöistä koskee syrjintää työelämässä. Vuonna 2001 lausuntopyynnön esittäjistä oli 41,1 % naisia, 44,6 % miehiä ja 14,3 % viranomaisia, järjestöjä, yrityksiä ja järjestöjä.

Viime vuosina sähköpostin osuus yhteydenotoissa on kasvanut ylittäen nykyisin lausuntopyyntöjen määrän. Lisäksi suurin osa yhteydenotoista tapahtuu puhelimitse. Työn painopistettä onkin tasa-arvovaltuutetun toimistossa pyritty siirtämään yhä enemmän puhelin- ja sähköpostineuvontaan niissä tapauksissa, joissa se asian luonteen vuoksi on mahdollista. Näin pyritään nopeuttamaan asian käsittelyä. Niissä tapauksissa, joissa asia edellyttää laajempaa selvittelyä ja osapuolten kuulemista, asia siirtyy lausuntomenettelyyn. Vuonna 2002 vireille tulikin vain 112 lausuntopyyntöä, mutta lausuntoja annettiin 121.

Naisjärjestöt ovat kritisoineet uudistusta ja katsoneet, että valtiollisen tasa-arvotyön uudelleenorganisoinnin yhteydessä ei kiinnitetty huomiota riittävien resurssien takaami-

seen tasa-arvovaltuutetulle. Ne ovat huolestuneet tasa-arvovaltuutetun toimiston ruuhkautumisesta ja sen vaikeuksista vastata selvityspyyntöihin lain mukaisessa määräajassa. On myös esitetty huoli tasa-arvoasiain neuvottelukunnan rahoituksen riittävydestä. Neuvottelukunta on kansalaisjärjestöille tärkeä tasa-arvopoliittisen vaikuttamisen kanava. Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan yhteydet kansalaisyhteiskuntaan tuovat merkittävää asiantuntemusta ja lisäpanosta kaikkien tasa-arvoviranomaisten työhön ja suomalaisen tasa-arvopolitiikan kehittämiseen.

2.3. Muu tasa-arvolain toteutumisen valvonta

Yleistä laillisuusvalvontaa sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvontaa harjoittavat oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies valvovat oman toimivaltansa puitteissa myös tasa-arvolain toteuttamista. Molemmille viranomaisille tulee kuitenkin suhteellisen vähän sukupuoleen perustuvaa syrjintää koskevia kanteluita kansalaisten kääntyessä tällaisissa asioissa useimmiten tasa-arvovaltuutetun puoleen.

Eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnan puitteissa ratkaisemista asioista on syytä mainita kaksi ratkaisua, joista toinen koski kahta virkanimitystä Turun kihlakunnan poliisilaitoksella (1535/00 ja 1536/00) ja toinen lasten kotihoidon tuen kuntalisän myöntämisperusteita Tuusulan kunnassa (1053/4/99). Viimeksi mainitun asian tasa-arvovaltuutettu oli oman lausuntonsa annettuaan siirtänyt oikeusasiamiehen kansliaan sen selvittämiseksi, olivatko kunnan määrittämät kotihoidon kuntalisän maksamisen edellytyksen ristiriidassa hallitusmuodon 5 §:n (nykyisin perustuslain 6 §) kanssa. Oikeusasiamies katsoi, että kuntalisää koskeva päätös asetti tuen hakijat heidän sukupuolensa perusteella eri asemaan. Kuntalisää koskeva ehto oli tasa-arvolain vastainen ja loukkasi myös perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatetta. Asianomainen kunnanvaltuusto on myöhemmin muuttanut ratkaisun johdosta kuntalisän määräytymis- ja myöntämisehtoja siten, että lainvastaisuus on poistunut. Oikeusasiamies korosti ratkaisussaan lisäksi sitä, että kunnalla on velvollisuus vanhempien niin halutessa järjestää päivähoitoa myös silloin, kun toinen lapsen vanhemmista on kotona esimerkiksi sairauden, työttömyyden tai toisen lapsen syntymän johdosta. Hän kiinnitti huomiota myös siihen, että kunnan velvollisuutena on edistää yhdenvertaisuuden toteutumista palveluja järjestäessään.

Myös ensin mainittu virkanimitysasiasia on ollut ensin vireillä tasa-arvovaltuutetun toimistossa. Apulaisoikeusasiamies yhtyi ratkaisussaan tasa-arvovaltuutetun kantaan ja kiinnitti vastaisen varalle poliisipäällikön huomiota asiassa laaditun hakuilmoituksen ja nimitysmuistion puutteellisuuteen.

Oikeusasiamies antaa vuosittain eduskunnalle perustuslain 109 § 2 momentin mukaisesti kertomuksen toiminnastaan sekä lainkäytön tilasta ja lainsäädännössä havaitsemistaan puutteista. Kertomuksessa oikeusasiamies ja apulaisoikeusasiamiehet keskittyvät omisissa puheenvuoroissaan ajankohtaiseen, heidän omassa toiminnassaan esiin nousseeseen aiheeseen tai aiheisiin. Vuoden 2002 kertomuksen puheenvuorossa oikeusasiamies pohdi kysymystä siitä, tapahtuuko Suomessa vakavia perus- ja ihmisoikeusloukkauksia. Hän kiinnitti huomiota perheväkivaltaan, asunnottomuuteen, kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien lasten tilanteeseen sekä vähemmistöihin kohdistuvaan suvaitsemattomuuteen ja suoranaiseen syrjintään. Lisäksi oikeusasiamies on vuoden 2002 aikana aloittanut tapaamiset eri kansalaisjärjestöjen kanssa tavaten muun muassa keskeisiä ihmiso-

keusjärjestöjä, lastensuojelujärjestöjä, Suomen Punaisen Ristin pakolaisjärjestöjä sekä vammais- ja romanijärjestöjä.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ohella oikeuskansleri on ylin laillisuuden valvoja Suomessa. Oikeuskansleri valvoo, että viranomaiset noudattavat voimassa olevaa oikeutta. Hän valvoo myös perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista. Oikeuskanslerin suorittamassa valvonnassa esiin tullut maininnan arvoinen tasa-arvolakia koskenut ratkaisu on apulaisoikeuskanslerin sijaisen tekemä ratkaisu, joka koski korkeakoulun laiminlyöntiä tasa-arvolain mukaisen selvityksen antamisessa (Dnro 1067/1/00). Lisäksi oikeuskanslerinvirasto valvoo valtioneuvoston esittelylistojen ennakkotarkastuksessa, että nimitysasioissa eri sukupuolta olevien henkilöiden ansioiden vertailu on asianmukainen eikä epäilyksiä tasa-arvolaisissa tarkoitetusta syrjintäolettamasta synny.

3. Vähemmistövaltuutettu syrjintää ehkäisevänä viranomaisena

Vähemmistövaltuutettu aloitti viranomaisena toimintansa 1.9.2001, jolloin vähemmistövaltuutetusta annettu laki (660/2001) ja asetus (661/2001) tulivat voimaan. Tuolloin myös lakkautettiin aiempi ulkomaalaisvaltuutetun virka ja kumottiin tätä koskeva laki (446/1991) ja asetus (447/1991).

Vähemmistövaltuutetun tehtävänä on edistää hyviä etnisiä suhteita sekä ulkomaalaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien asemaa ja oikeuksia suomalaisessa yhteiskunnassa, seurata tasa-arvon toteutumista, valvoa etniseen alkuperään kohdistuvan syrjinnän kiellon noudattamista sekä tehdä aloitteita, tiedottaa, raportoida ja suorittaa vähemmistövaltuutetulle ulkomaalaislaissa (378/1991) säädetyt tehtävät.

Valtuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, joka on hallinnollisesti sijoitettu työministeriön yhteyteen. Valtuutetulla on toimisto, jonka henkilöstö muun muassa palvelee asiakkaita, kouluttaa, tiedottaa sekä valmistelee lausuntoja ja aloitteita.

Valtuutetun toimiala muodostuu sekä aiemmin ulkomaalaisvaltuutetulla olleista tehtävistä että uusista vähemmistövaltuutetulle säädetyistä tehtävistä. Valtuudet, luonne asiantuntija- ja joissain muodoin myös oikeusturvaviranomaisena sekä jotkut toimintamuodot, kuten asiakasneuvonta, säilyivät. Toimiala ja tehtävät laajenivat kuitenkin merkittävästi. Asiakaskuntaan liitettiin etniset vähemmistöt sekä heihin kuuluvat henkilöt ja tehtäväkuvaan liitettiin hyvien etnisten suhteiden edistäminen.

Hyvien etnisten suhteiden edistämistehtävä voi koskea sekä vähemmistöjen välisiä että vähemmistöjen ja etnisesti suomalaisten välisiä suhteita. Tehtävä on sisällöllisesti joustava. Se voi tarkoittaa muun muassa tiedon ja näkemysten levittämistä asiakaskunnan asemasta ja elämästä julkisuudessa haastattelujen, kirjoitusten ja puheenvuorojen kautta sekä yksittäisempää neuvontaa ja suosituksia. Hyvien etnisten suhteiden edistäminen voi tarkoittaa myös avustamista sovinnon aikaansaamiseksi etnisissä konfliktitilanteissa ja yleisemminkin asiantuntijuuden käyttöä etnisissä pulmatilanteissa.

Vähemmistövaltuutetun työskentely on raporttia annettaessa jatkunut runsaat puolitoista vuotta. Tässä vaiheessa valtuutetulle annetun tehtävän voi jakaa neljään toiminnan pääalueeseen, joista jokaiseen sisältyy liittymäkohtia naisiin kohdistuvaan syrjintään ja sen poistamiseen:

a) Toiminnan perusedellytysten rakentaminen

Toimiston sisäistä työskentelyä järjestettäessä yhden virkamiehen toimenkuvaan on sisällytetty kuuluvaksi ulkomaalaisten ja etnisiin vähemmistöihin kuuluvien naisten aseman ja oikeuksien toteutumisen seuranta.

b) Asiakkaiden neuvonta, ohjaus ja avustaminen etniseen syrjintään, asianmukaiseen kohteluun tai ulkomaalaislain alaan liittyvissä kysymyksissä

Toimiston asiakasneuvonnassa ja -ohjauksessa otetaan aina huomioon asiakkaan sukupuoli ja mahdollinen moniperusteisen syrjinnän kohteeksi joutuminen.

c) Ulkomaalaisten ja etnisten vähemmistöjen asemaa parantavat yleiset toimet

Vuonna 2002 vähemmistövaltuutetun toimisto osallistui työryhmään, joka suunnitteli ja julkaisi esitteen ”Tasa-arvoisena Suomessa – Tietoa maahanmuuttajanaيسelle ja – miehelle”. Esitteeseen on koottu perustietoa elämän eri alueilta. Siinä kerrotaan myös naisen ja miehen asemasta Suomessa ja kuvataan, miten suomalaisessa yhteiskunnassa ymmärretään tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Esite painettiin kahdeksalla kielellä ja julkaistiin työministeriön www-sivuilla kaikkiaan kolmellatoista kielellä.¹

Esitteen ilmestymisen yhteydessä vähemmistövaltuutettu ja työministeriö järjestivät lisäksi seminaarin ”Samalla viivalla? – seminaari tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta maahanmuuttajaperheen arjessa”.

Vuonna 2003 vähemmistövaltuutettu on osallistunut Espoossa toimivan ”Lyömätön Linja” -hankkeen laajentamisen suunnitteluun. Lyömätön Linja toteuttaa väkivallan katkaisu- ja ehkäisytyötä väkivaltaa parisuhteessaan tai perheessään käyttäneiden miesten parissa. Toiminnan taustayhteisönä on Naisten Apu Espoossa ry ja sitä rahoittavat Espoon kaupunki ja Raha-automaattiyhdistys. Vuonna 2003 Lyömätön Linja on suunnitellut hankkeen laajentamista maahanmuuttajamiehiin ja tähän työhön vähemmistövaltuutettu on osallistunut omalla asiantuntemuksellaan.²

d) Ulkomaalaislaissa säädettyjen tehtävien suorittaminen ja erityisesti turvapaikkahakemuksista ja ulkomaalaisen karkottamista koskevista esityksistä annettavien lausuntojen valmistelu

Vähemmistövaltuutetun ulkomaalaisvirastolle antamissa turvapaikkalausunnoissa huomioidaan myös hakijan sukupuoli itsenäisenä turvapaikkaperusteena.

Samoin ulkomaalaisvirastolle annettavissa yksittäisten ulkomaalaisten maastakarkotusta koskevissa lausunnoissa huomioidaan naisnäkökulma.

¹ Esite suomenkielisenä: <http://www.mol.fi/migration/tasasu.pdf>

² Projektin suomenkielinen kotisivu: <http://www.saunalahti.fi/jsrn/>

3 artikla

Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin asianmukaisiin toimiin, mukaan lukien lainsäädäntötoimet, kaikilla aloilla, erityisesti poliittisella, sosiaalisella, taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla, varmistaakseen naisten täyden kehityksen ja etenemisen, jotta heille taataan mahdollisuudet harjoittaa ja nauttia ihmisoikeuksia ja perusvapauksia tasa-arvoisina miesten kanssa.

1. Hallitusohjelma

Pääministeri *Matti Vanhasen* johtaman hallituksen hallitusohjelma (24.6.2003 -) on tasa-arvoasioiden osalta kattavampi ja konkreettisempi kuin aikaisempien hallitusten hallitusohjelmat. Siinä todetaan muun muassa, että sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen kuuluu koko hallitukselle. Hallitus laatii kansallisen toimintaohjelman tasa-arvon toteuttamiseksi ja toimeenpanee sukupuolten välisen tasa-arvon valtavirtaistamisen koko valtioonhallinnossa. Poliittisessa ja taloudellisessa päätöksenteossa lisätään naisten määrää.

Tasa-arvopoliittisia kysymyksiä tullaan arvioimaan myös miesnäkökulmasta. Miehiä kannustetaan perhevapaiden pitämiseen ja perhevapaista aiheutuvia työnantajakustannuksia tasataan nykyistä enemmän, millä voidaan katsoa olevan merkitystä naisten työmarkkinoille pääsulle ja siellä pysymiselle. Hallitus vahvistaa myös naisten ja miesten työssäkäynnin ja yrittäjyyden edellytyksiä esimerkiksi naisyrittäjälainojen avulla. Hallitus laatii yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa samapalkkaisuutta ja työelämän tasa-arvoa koskevan ohjelman, jolla pyritään poistamaan perusteettomat palkkaerot.

Parisuhdeväkivallan ja naisiin kohdistuvan väkivallan sekä prostituution ehkäisyyn varataan resurssit koko hallituskaudeksi, naiskaupan uhrien suojelua vahvistetaan ja väkivallan uhrien sekä prostituoitujen tukipalveluihin lisätään voimavaroja. Paritusrikosten rangaistussäännöksiä kiristetään, rikosten selvittämiskeinoja parannetaan ja seksipalvelujen oston kriminalisointia tutkitaan. Parisuhteessa tapahtuvien pahoinpitelyjen tuomitsemista edistetään poistamalla uhrin vakaaseen tahtoon perustuva syyttämättäjäyttämiskyky.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikan osalta hallitus tukee Yhdistyneiden kansakuntien ja muiden laajaan kansainväliseen yhteistyöhön perustuvien yhteistyörakenteiden toimintakyvyn parantamista demokratian, ihmisoikeuksien kunnioittamisen ja oikeusvaltion periaatteiden vahvistamiseksi. Muun muassa köyhyyden vähentämistä sekä tasa-arvoa ja koulutusta painottavan kehitysyhteistyön laatua parannetaan kestävien kehitysvaikutusten aikaansaamiseksi.

Työllisyyspolitiikan osalta mainitaan muun muassa, että työllisyysasteen kohottaminen edellyttää ratkaisuja, jotka yksinkertaistavat työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista. Työvoimapolitiikassa työmarkkinatuen tarveharkintaa puolison tulojen suhteen lievennetään. Sosiaali- ja terveyspolitiikassa korjataan muun muassa kehittämisohjelmalla sosiaalipalvelujen puutteita lasten ja perheiden palveluissa. Perhe- ja lapsipolitiikan osalta on todettu esimerkiksi, että vakaalla perhepolitiikalla sekä työn ja perheen paremmalla yhteensovittamisella vaikutetaan suotuisasti muun muassa siihen, ettei perheen perus-

tamista tarvitse siirtää taloudellisista tai työelämään liittyvistä syistä. Vanhempien oikeutta käyttää osittaista hoitovapaata laajennetaan. Kansalaisten turvallisuus on perusoikeus, ja väkivallan vähentämiseksi laaditaan väkivallan kaikki keskeiset osa-alueet kattava kansallinen väkivallan vähentämishjelma sekä tehostetaan keinoja puuttua perhe-väkivaltaan.

2. Kansallinen toimintaohjelma tasa-arvon toteuttamiseksi

Suomen hallitus on sitoutunut YK:n yleiskokouksen Peking + 5 – erityisistunnossa ke- säkuussa 2000 uudelleen YK:n Pekingin toimintaohjelman toteuttamiseen. Pekingin toimintaohjelmassa hallitus on sitoutunut tekemään tiivistä yhteistyötä keskeisten instituutioiden ja kansalaisjärjestöjen kanssa kansallista toteuttamisohjelmaa laadittaessa. Hallitus on kirjannut hallitusohjelmaansa kansallisen toimintaohjelman laatimisen tasa-arvon toteuttamiseksi. Toimintaohjelman valmistelusta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö. Ohjelma valmistuu talvella 2004. Ohjelmakohtien toteutus ajoittuu pääosin vuosille 2004-2007. Toimintaohjelman yhtenä osana on tasa-arvolain uudistus, jolla edistetään muun muassa tasa-arvosuunnittelua sekä samapalkkaisuutta. Hallituksen esitys annetaan vuoden 2004 aikana.

Tasa-arvon valtavirtaistamisen menetelmä on tarkoitus ottaa käyttöön koko valtionhallinnossa. Sukupuolivaikutukset arvioidaan erityisesti lakeja säädettäessä sekä budjettia valmisteltaessa. Valtavirtaistamista kokeillaan vuoden 2003 aikana sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla. Laajennus koko valtionhallintoon toteutetaan yhteistyössä oikeusministeriön kanssa. Budjetin valtavirtaistamishanketta jatketaan sosiaali- ja terveysministeriön sisäisenä kokeiluna sekä yhdessä valtiovarainministeriön kanssa. Suomen kuntaliiton arvion mukaan tasa-arvoasioiden korostaminen merkitsee mitä ilmeisimmin sukupuolivaikutusten arviointimenetelmien kehittymistä myös kuntasektorilla.

3. Tasa-arvobarometri

Vuonna 2001 tasa-arvoasiain neuvottelukunta ja Tilastokeskus julkaisivat Suomen toisen tasa-arvobarometrin (liite 2); ensimmäinen julkaistiin vuonna 1998. Barometri selvittää naisten ja miesten arvioiden, asenteiden ja omakohtaisten kokemusten avulla sukupuolten työnjakoa ja valtasuhteita sekä sitä, miten hyväksytyjä ne ovat kulloisessakin yhteiskunnallisessa tilanteessa. Eri ajankohdilta saatavien tulosten vertailu tuottaa tietoa jatkuvuuksista tai murroksista sukupuolten keskinäisissä suhteissa. Barometrin tutkimuskohteet heijastelevat väljästi Suomessa käytyä keskustelua sukupuolten tasa-arvosta.

Yleiseen tasa-arvoa koskevaan kysymykseen vastattiin suunnilleen samalla tavoin vuosien 1998 ja 2001 barometreissä. Reaktiot yksityiskohtaisempiin väittämiin viittasivat kuitenkin muutoksiin asenneilmastossa. Kummankin sukupuolen keskuudessa on yleistynyt eriävä näkemys siitä, että miehellä on ensisijainen vastuu perheen toimeentulosta.

Naisten ja miesten selkeä enemmistö oli sitä mieltä, että miesten tulisi lisätä osallistumistaan omien lastensa hoitoon ja kasvatukseen. Työssäkäyvien naisten ja miesten enemmistö katsoi, ettei työpaikoilla kannusteta miehiä riittävästi käyttämään lastenhoi-

toivapaita. Suomalaiset siis kannattavat jaettua vastuuta perheen taloudellisesta toimeentulosta ja vanhemmuudesta.

Kun vastaajilta vuonna 2001 kysyttiin työpaikkojen suhtautumista lakisääteisten perhevapaiden käyttöön, kävi ilmi, että isille on paljon vaikeampaa jäädä vanhempainvapaalle muutaman kuukauden ajaksi kuin äideille jäädä hoitovapaalle siihen saakka, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. Naisilla kriittisyys tasa-arvon toteutumiseen työpaikoilla on lisääntynyt vuodesta 1998 vuoteen 2001.

Seuraavan tasa-arvobarometrin on tarkoitus valmistua vuonna 2004.

4. Tasa-arvoa edistäviä hankkeita kuntien hallinnossa

Suomen kuntaliitossa on tehty elokuussa 2003 aloite ”Budjetin SUVA” – pilottihankkeen käynnistämiseksi kuntasektorilla. Hankkeen pilottivaiheen toimenpiteisiin kuuluvat tietoisuuden lisääminen sukupuolten tasa-arvon tärkeydestä pilottikohteissa, budjetointiprosessiin osallistuvien koulutus, budjetin (tai sen osan) arviointi sekä kyseisten budjettierien oikaisu. Hankkeen tuloksena laaditaan toimintaohjelma ja järjestetään työpaja sukupuolivaikutusten arvioinnin vaiheittaiseksi käyttöönotoksi kuntien budjetointiprosessissa.

Suomen kuntaliitto tuottaa syksyllä 2003 ”Kuntalaisen vaikuttamisopas” -nimisen internet-oppaan kuntalaisen oikeuksista, velvollisuuksista, vaikuttamismahdollisuuksista ja -kanavista. Opas tarjoaa myös ideoita ja esimerkkejä hyvistä käytännöistä tasa-arvon toteuttamiseksi.

Työministeriön ja Suomen kuntaliiton vuosina 2002-2004 toteutettavan ”Syrjinnän estäminen paikallisella tasolla” -hankkeen tavoitteena on kehittää vuoropuhelua syrjintää kohtaavien ryhmien ja paikallisviranomaisien välille sekä kehittää yhteisiä mekanismeja syrjinnän tunnistamiseksi, ehkäisemiseksi ja vastustamiseksi. Tavoitteena on myös suunnitella, testata ja levittää hyviä toimintamalleja ja esimerkkejä paikkakuntakohtaisissa alaprojekteissa. Hanke on EU-rahoitteinen.

4 artikla

1. Sopimusvaltioiden hyväksymiä väliaikaisia erityistoimia tosiasiallisen tasa-arvon toteutumisen jouduttamiseksi ei katsota syrjinnäksi tämän yleissopimuksen tarkoittamassa mielessä, mutta ne eivät missään tapauksessa saa johtaa eriarvoisten tai erillisten normien ylläpitämiseen; näistä toimenpiteistä tulee luopua, kun yhtäläisten mahdollisuuksien ja tasa-arvoisen kohtelun päämäärät on saavutettu.

2. Syrjinnäksi ei katsota sopimusvaltioiden hyväksymiä äitiyssuojaa koskevia erityistoimia, joihin kuuluvat myös tämän yleissopimuksen mukaiset toimet.

1. Tasa-arvolain kiintiösäännös

Tasa-arvolain 4 §:n 2 momentin (17.2.1995/206) mukaan valtion komiteoissa, neuvottelukunnissa ja muissa vastaavissa toimielimissä sekä kunnallisissa toimielimissä lukuun ottamatta kunnanvaltuustoja tulee olla sekä naisia että miehiä kumpiakin vähintään 40 prosenttia, jollei erityisistä syistä muuta johdu.

Kiintiösäännös on lisännyt naisten osallistumista päätöksentekoon kuntatasolla. Vuoden 2000 kunnallisvaaleissa naisten osuus oli 38,2 % ehdokkaista ja 34,4 % valituista edustajista. Tammikuussa 2002 päivitettyjen tietojen mukaan kuitenkin vain 21,9 % valtuuston puheenjohtajista (ja varapuheenjohtajista), 29,4 % kunnanhallituksen puheenjohtajista (ja varapuheenjohtajista) ja 24,4 % lautakuntien puheenjohtajista oli naisia. Kunnallishallinnon lautakuntien jäsenistä 47 % oli naisia vuonna 2002. Toimenpiteet naisten osuuden kasvattamiseksi syksyn 2004 kunnallisvaalien osalta on käynnistetty.

Tasa-arvolain uudistamista selvittävän toimikunnan ehdotuksessa 40 prosentin kiintiösäännöstä esitetään laajennettavaksi kuntien välisen yhteistoiminnan toimielimiin.

Myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous on hyväksynyt sukupuoli-kiintiöt kirkon ja seurakuntien hallinto- ja toimielimiin. Kirkolliskokouksen päätöksen on tarkoitus tulla voimaan 1.1.2004 lukien. Kiintiöperiaate koskee muun muassa kirkkoneuvostoja, johtokuntia, toimi- ja neuvottelukuntia, komiteoita ja työryhmiä. Seurakuntatasolla kiintiöperiaate ei koske seurakuntavaaleilla valittavia hallintoelimiä eli kirkkovaltuustoja ja seurakuntaneuvostoja. Muista kirkollisista hallintoelimistä sen ulkopuolelle jäävät kirkolliskokous, piispainkokous, tuomiokapituli ja hiippakuntavaltuusto. Muutoksen jälkeen tasa-arvolaki koskee kokonaisuudessaan kirkon hallintoa, ellei kysymys ole uskonnon harjoittamiseen liittyvästä toiminnasta.

Naisten osuus on lisääntynyt kirkon henkilöstössä lähes kaikissa tehtäväryhmissä. Vuonna 2002 seurakuntatyössä työskentelevistä 69 % oli naisia. Kiinteistö- ja kirkonpalvelustyössä naisten osuus oli 66 %. Naiset olivat enemmistönä myös hautausmaatyössä sekä hallinto- ja toimistotyössä.

Tasa-arvolain 4 §:n 3 momentin valtiollisia ja kunnallisia toimielimiä koskeva kiintiösäännös on lisännyt naisten osuutta komiteoissa ja toimikunnissa. Säännös naisten ja miesten tasapuolisesta edustuksesta virastojen, laitosten sekä kunta- tai valtioenemmistöisten yhtiöiden luottamushenkilöistä koostuvissa johto- ja hallintoelimissä on kasvat-

tanut naisten lukumäärää myös virastojen ja laitosten johtoelimissä. Erilaisten yhtiöiden hallinnossa naisten osuus on kuitenkin edelleen hyvin pieni. Kauppa- ja teollisuusministeriön tasa-arvolain uudistamistoimikunnalle antaman ilmoituksen mukaan nykyinen tilanne pyritään valtionyhtiöiden ja valtion osakkuusyhtiöiden osalta korjaamaan kolmi-vuotisella (2003-2005) tasa-arvon edistämiseen tähtäävällä toimintasuunnitelmalla, jonka toteutumisesta näiden yhtiöiden hallinnosta vastaavat ministerit raportoivat tasa-arvovaltuutetulle vuosittain.

Valtionhallinnon hankerekisterin mukaan ministeriöiden ja valtioneuvoston kanslian asettamien käynnissä olevien komiteoiden, toimikuntien, neuvottelukuntien ja lautakuntien jäsenistä vuonna 2003 naisten osuus oli 43 prosenttia, mikä täytti kiintiösäännöksen.

5 artikla

Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin

a) muuttaakseen miesten ja naisten sosiaalisia ja sivistyksellisiä käyttäytymiskaavoja poistaakseen ennakkoluulot ja tapan tai muuhun perustuvat käytännöt, joiden lähtökohdana on käsitys jommankumman sukupuolen alemmuudesta tai ylemmyydestä tai kaavamainen miesten ja naisten roolijako;

b) varmistaakseen, että perhekasvatukseen kuuluu äitiyden yhteiskunnallisen funktion asianmukainen ymmärtäminen ja miesten ja naisten yhteisen vastuun tunnustaminen lastensa kasvattamisessa ja kehityksessä, pitäen mielessä, että lasten etu on kaikissa tapauksissa otettava ensisijaisesti huomioon.

1. Naisiin kohdistuva väkivalta

1.1. Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyhanke

CEDAW-komitea on edellisen raportin johdosta antamassaan lausunnossa ilmaissut huolensa naisiin kohdistuvan väkivallan laajuudesta Suomessa. Tilanne ei ole edellisen raportin antamisen jälkeen juurikaan parantunut. Hallitus tunnustaa ongelman vakavuuden ja pyrkii kaikin keinoin vaikuttamaan naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämiseen.

Suomessa on viety loppuun vuonna 1998 alkanut mittava naisiin kohdistuvan väkivallan ja prostituution vastustamista koskeva viisivuotinen kampanja. Hanke koski kaikkea naisiin kohdistuvaa väkivaltaa niin yksityiselämässä kuin julkisellakin elämänalueella. Huomiota kiinnitettiin myös työpaikalla tapahtuvaan seksuaaliseen häirintään ja ahdisteluun. Hankkeen tavoitteena oli tehdä kaikinainen naisiin ja tyttöihin kohdistuva väkivalta näkyväksi, vahvistaa väkivallan vastaisia asenteita, vähentää väkivallan määrää sekä kehittää ja tehostaa uhreille ja tekijöille kohdistettuja palveluja. Hanke jakautui kahteen projektiin: naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyprojektiin ja prostituution ehkäisyprojektiin. Projekteilla oli yhteinen johtoryhmä, jonka puheenjohtajana toimi peruspalveluministeri.

Hanketta hallinnoi sosiaali- ja terveysministeriö ja sen toteutti Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Stakes). Hanke koordinoi naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisytöimintää sekä kehitti yhteistyötä alan viranomaisten, järjestöjen, laitosten ja projektien kanssa. Lisäksi se tiedotti aiheesta aktiivisesti, järjesti koulutusta eri sektoreiden ammattilaisille (muun muassa poliiseille) ja kehitti erilaisia työmenetelmiä. Hanke kehitteli myös kansainvälistä yhteistyötä ja hyväksi havaittujen työmenetelmien ja kokemusten vaihtoa sekä verkostoja erityisesti Euroopan unionin alueella. Hankkeessa toimi kaksitoista aluetyöryhmää, jotka koordinoivat ja toteuttivat paikallista koulutusta ja tiedotusta. Hankkeeseen kuului seitsemän eri osa-alueisiin keskittyvää jaostoa, joiden tavoitteena oli muun muassa palveluverkoston kehittäminen sekä oppimateriaalin ja oppaiden tuottaminen naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja perheväkivallasta.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti lisäksi vuonna 2001 lasten pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön selvitystä ja hoitoa ohjaavan työryhmän. Työn tuloksena Stakes julkaisi keväällä 2003 sosiaali- ja terveystoimelle sekä poliisille tarkoitetun oppaan lapsiin kohdistuvan pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamisesta ja tutkimisesta.³ Oppaassa annetaan konkreettisia ohjeita lapsiin kohdistuvien pahoinpitelyjen ja seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen selvittämiseksi.

Myös kirkko on omalta osaltaan osallistunut voimakkaasti ja näkyvästi naisiin kohdistuvan väkivallan vastustamiskampanjoihin ja toimiin. Tällaisia kampanjoita ovat olleet muun muassa kirkkojen maailmanneuvoston ekumeeninen vuosikymmen ”Kirkot naisten tueksi” sekä parhaillaan vietettävä ”Väkivallasta sovintoon” -vuosikymmen.

Hallitus on ohjelmassaan 24.6.2003 nostanut parisuhde- ja naisiin kohdistuvan väkivallan sekä prostituution ehkäisyn esiin kahdesta näkökulmasta; sekä sukupuolten välisenä tasa-arvokysymyksenä että kansalaisten turvallisuutta heikentävänä ilmiönä.

Hallitus on toimintakaudellaan sitoutunut suuntaamaan resursseja väkivallan ja naiskaupan uhrien ja prostituoitujen tukipalvelujen lisäämiseen. Kansalaisten turvallisuuden lisäämiseksi ja väkivallan vähentämiseksi on käynnistetty eri hallinnonalojen yhteinen ohjelmatyö. Tähän liittyen tehostetaan myös keinoja puuttua perheväkivaltaan. Rikosuhripäivystyksen toimintaedellytykset ja muun kriisiavun saatavuus luvataan turvata koko maassa.

Sosiaali- ja terveysministeriössä valmistellaan vuosiksi 2004-2007 kansallista ohjelmaa naisiin kohdistuvan ja perheissä tapahtuvan väkivallan ehkäisemiseksi sekä uhrien, tekijöiden ja perheenjäsenten tarvitsemien palvelujen kehittämiseksi.

Ohjelman tarkoituksena on

- määritellä lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan strategiset painotukset;
- määritellä käytännön toimenpiteet väkivallan uhrien ja tekijöiden sekä perheenjäsenten auttamiseksi;
- parantaa väkivallan uhrien asemaa;
- selkeyttää eri toimijoiden rooleja ja vastuita lähisuhdeväkivallan uhrien ja tekijöiden auttamistyössä;
- luoda koko maan kattavan väkivaltatyön perus- ja erityispalveluverkosto paikallis- ja aluetasolle;
- tehostaa väkivaltakysymyksiin liittyvää opetusta kaikkien asianomaisten ammattialojen koulutuksessa;
- tukea kansalaisjärjestöjen ja vapaaehtoisten henkilöiden toimintaa väkivallan vähentämiseksi sekä uhrien ja tekijöiden auttamiseksi;
- edistää sosiaalisten ja kulttuuristen käyttäytymismallien muuttumista väkivallattomaan suuntaan ja
- edistää kansainvälisten, ihmisoikeuksia ja tasa-arvoa koskevien sopimusten toteutumista Suomessa

Naisiin kohdistuva ja perheissä tapahtuva väkivalta nostetaan ohjelman kautta vakavien yhteiskunnallisten ongelmien listalle. Ohjelman toimeenpanosta ovat päävastuussa oi-

³ Sirpa Taskinen (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes. Oppaita 55. Helsinki 2003.

keus-, opetus-, liikenne- ja viestintä-, sisäasiain- sekä sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalat.

Asetettujen tavoitteiden toteutumiseksi ohjelmassa määritetään asianomaisten hallinnonalojen ja muiden toimijoiden keskinäistä työn- ja vastuunjakoa valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Ohjelman toimeenpanoa seuraamaan asetetaan valtakunnallinen seuranta- ja arviointiryhmä. Se arvioi hallituskauden lopussa toiminnan onnistuneisuutta ja tekee ehdotukset seuraavan hallituskauden toimenpiteiksi.

Ohjelman toimeenpano edellyttää taloudellisia resursseja. Eri hallinnonaloilla varataan väkivallan ehkäisytoimintaan, uhrien ja tekijöiden palvelujen kehittämiseen ja toteuttamiseen, rikosseuraamusjärjestelmän kehittämiseen sekä väkivaltakysymysten kanssa työskentelevän henkilöstön koulutukseen, kuten myös tutkimuksen ja seurantajärjestelmän kehittämiseen, riittävät taloudelliset resurssit. Kaikilla asianomaisilla hallinnonaloilla lisätään aihealueen hoitamiseksi tarvittavaa asiantuntemusta.

Ohjelman sisällöstä tiedotetaan julkaisemalla ohjelma painettuna ja internetissä. Ohjelmasta valmistetaan esite, jota jaetaan laajasti eri toimipaikoissa. Vuoden 2004 aikana järjestetään alueelliset seminaarit, joissa esitellään ohjelman sisältöä ja sen edellyttämiä toimenpiteitä eri hallinnonalojen ja järjestöjen edustajille. Väkivaltailmiöön liittyvää keskustelua tehostetaan yhteistyössä median kanssa.

1.2. Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskeva tutkimus

Naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on selvitetty Tilastokeskuksen ja tasa-arvoasiain neuvottelukunnan yhteistyöhankkeina kolmessa tilastoraportissa, joista ensimmäisessä, vuonna 1998 ilmestyneessä tutkimuksessa selvitettiin väkivallan yleisyyttä.⁴ Tutkimuksesta raportoitiin edellisessä määräämiskäsitteilyraportissa.

Toinen tutkimus on vuonna 2000 toteutettu ”Väkivallan hinta. Tutkimus miesten naisiin kohdistaman väkivallan kustannuksista”, joka julkaistiin suomeksi ja englanniksi.⁵ Tutkimus osoittaa, että vuonna 1998 naisiin kohdistuva väkivalta aiheutti yhteiskunnalle 49 miljoonan euron välittömät kustannukset. Välillisesti väkivallasta aiheutui jopa kaksinkertainen määrä kustannuksia. Kustannukset selvitettiin terveydenhuollon, sosiaalipalvelujen ja oikeusjärjestelmän osalta. Eniten kustannuksia syntyi oikeudenkäytöstä: 26,3 miljoonaa euroa, joista poliisitoiminnan osuus oli 6 miljoonaa, varsinaisen oikeudenkäynnin 6,5 miljoonaa ja tekijän vankeudessa olon 13,7 miljoonaa euroa.

Sosiaalipalvelujen kustannukset selvitettiin turvakotien, kriisipalvelun, sosiaalitoimen ja erilaisen terapian osalta. Näiden palvelujen tuottamisesta väkivaltaa kokeneille naisille aiheutui 14,7 miljoonan euron kustannukset. Väkivallan fyysisten vammojen hoitamisesta aiheutui lääkärissä ja sairaalassa käynneistä terveyssektorille 3,3 miljoonan euron

⁴ Markku Heiskanen - Minna Piispa: Usko, toivo, hakuus. Tilastokeskus ja tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Helsinki 1998.

⁵ Markku Heiskanen - Minna Piispa: Väkivallan hinta. Tutkimus miesten naisiin kohdistaman väkivallan kustannuksista. Tilastokeskus ja tasa-arvoasian neuvottelukunta. Helsinki 2000.

kustannukset. Suunnilleen yhtä suuri summa kertyi väkivallan vuoksi käytetyistä lääkkeistä.

Naisiin kohdistuvasta väkivallasta aiheutuu myös välillisiä kustannuksia menetetyn elämän, hyvinvoinnin heikentymisen ja tuotantopanoksen menetyksen kautta. Tällaiset laskelmat ovat aina arvionvaraisia. Arvioidut välilliset kustannukset ovat 60-110 miljoonaa euroa. Vain osa todellisista kustannuksista sisältyy edellä mainittuihin lukuihin. Kustannusten tarkka vertailu ei ole mahdollista kyseisen tutkimuksen perusteella. Tutkimuksen johtopäätöksissä suositeltiin kustannusten selvittämistä pienellä alueella, kuntatasolla.

Kolmas tutkimus ”Väkivallan kustannukset kunnassa. Viranomaisten arviointiin perustuva tapaustutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen kustannuksista Hämeenlinnassa vuonna 2001” (liite 3) toteutettiin sosiaali- ja terveysministeriön rahoituksella. Valtaosa selvitetystä naisiin kohdistuvasta väkivallasta on parisuhdeväkivaltaa. Tutkimuksen yhtenä tuloksena oli, että viranomaistoiminta on kunnassa sektoroitunutta. Sektorin näkökulma vaikuttaa siihen, millaista väkivaltaa tulee esiin ja minkä tyyppisiin ongelmiin asiakkaan kohtaamisessa kiinnitetään huomiota.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Tilastokeskuksen yhteisrahoituksella on lisäksi tehty tutkimus poliisin tietoon tulleista raiskauksista ja niiden yrityksistä.⁶ Tutkimuksen mukaan poliisin tietoon tulleissa tapauksissa tuntemattoman tekemä raiskaus on suhteellisen harvinainen. Yhtä usein raiskaus on tapahtunut niin kutsutussa tutustumistilanteessa. Lisäksi osassa tapauksia tekijä ja uhri ovat tunteneet toisensa. Myös parisuhteessa tapahtuneita raiskauksia ilmoitetaan poliisille. Suurin osa seksuaalisesta väkivallasta jää kuitenkin piilorikollisuudeksi, eikä siten tule viranomaisten tietoon. Näin on erityisesti silloin, kun tekijä ja uhri tuntevat toisensa. Vuonna 2002 poliisin tietoon tulleita raiskauksia oli Tilastokeskuksen mukaan 550.

1.3. Lähestymiskieltoa koskeva lainsäädäntö

Vuoden 1999 alussa voimaan tullut lähestymiskiellosta annettu laki (898/1998) on osoittautunut tarpeelliseksi keinoksi suojata rikoksen uhan tai häirinnän kohteeksi joutuneita henkilöitä. Lähestymiskieltoja määrättiin vuonna 1999 yhteensä 999. Vuonna 2000 kieltoja määrättiin 1219, vuonna 2001 edellisvuotta hieman vähemmän eli 1154 ja vuonna 2002 enemmän kuin aikaisempina vuosina, yhteensä 1327.

Oikeusministeriössä on valmisteltu hallituksen esitys lähestymiskiellosta annetun lain muuttamiseksi (HE 144/2003 vp.) ja se on annettu eduskunnalle syksyllä 2003. Esityksessä ehdotetaan lain täydentämistä siten, että sitä voitaisiin soveltaa myös silloin, kun kiellolla suojattava ja kieltoon määrättävä henkilö asuvat samassa asunnossa. Lakiin ehdotetaan otettavaksi säännökset tästä niin sanotusta perheen sisäisestä lähestymiskiellosta. Säännösten tavoitteena on perheväkivallan torjunta. Perheen sisäisellä lähestymiskiellolla voitaisiin ennakolta suojella todennäköisesti väkivaltarikoksen uhriksi joutuvaa asuinkumppania.

⁶ Päivi Honkatukia: Ilmoitti tulleen raiskatuksi. Tutkimus poliisin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista. Tilastokeskus ja Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki 2001.

Perheen sisäiseen lähestymiskieltoon määrätyn henkilön olisi poistuttava asunnosta, jossa hän ja kiellolla suojattava henkilö asuvat yhdessä, eikä hän saisi ottaa yhteyttä suojattavaan henkilöön. Kielto voitaisiin määrätä myös laajennettuna koskemaan oleskelua tietyssä muussa paikassa. Perheen sisäisen lähestymiskiellon määrääminen edellyttäisi henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan rikoksen uhkaa. Perheen sisäinen lähestymiskielto voitaisiin määrätä enintään kolmeksi kuukaudeksi. Perheen sisäistä lähestymiskieltoa koskevat asiat olisi käsiteltävä kiireellisinä.

Säännöksiä nykyisen lain mukaisesta tavallisesta lähestymiskiellosta ehdotetaan muutettavaksi muun muassa siten, että korostetaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen velvollisuutta ryhtyä tarvittaessa toimenpiteisiin väliaikaisen lähestymiskiellon määräämiseksi välittömästi. Esityksessä ehdotetaan myös, että kieltoa uudistettaessa lähestymiskielto voitaisiin määrätä vuoden sijasta enintään kahdeksi vuodeksi.

1.4. Rikoksen uhrin aseman parantaminen

Oikeusministeriön asettama rikosuhritoimikunta luovutti mietintönsä 19.6.2001. Toimikunta teki ehdotuksia siitä, miten rikoksen uhrin asemaa voidaan parantaa käytännössä. Toimikunnan ehdotusten pohjalta on muun muassa laadittu rikoksen uhrin opaslehtinen, joka on käännetty useille kielille.

Lokakuun alussa 2003 on tullut voimaan oikeudenkäymiskaaren muutos (360/2003), joka parantaa todistajien, asianomistajien ja muiden oikeudenkäynnissä kuultavien suojaa. Lakiin on otettu säännökset mahdollisuudesta kuulla todistelutarkoituksessa kuultavaa henkilöä pääkäsittelyssä asianosaisen ja yleisön läsnä olematta tai videoneuvottelun välityksellä.

Todistajaa tai muuta henkilöä, esimerkiksi rikoksen uhria, voidaan kuulla oikeudenkäynnissä toisen asianosaisen läsnä olematta, jos se on tarpeen todistajan tai hänelle läheisen henkilön suojaamiseksi henkeen tai terveyteen kohdistuvalta uhalta. Myös todistajan kuulemista häiritsevä henkilö voidaan todistelun ajaksi poistaa oikeudenkäynnistä.

Toisaalta todistajaa voidaan kuulla niin, ettei hän itse ole henkilökohtaisesti paikalla oikeudenkäynnissä. Apuvälineenä voidaan käyttää videoneuvottelua tai muuta teknistä tiedonvälitystapaa, jossa osapuolilla on puhe- ja näköyhteys keskenään. Menettelyä voidaan käyttää todistajan tai hänen läheisensä suojaamiseksi ja muulloinkin, jos todistajan henkilökohtainen läsnäolo ei ole tarpeen. Puhelimitse todistajaa voidaan kuulla, jos hän ei esimerkiksi sairauden takia pääse saapumaan oikeudenkäyntiin tai jos todistajan kertomuksen uskottavuutta pystytään luotettavasti arvioimaan ilman hänen läsnäoloaankin.

Todistajan kuuleminen asianosaisen läsnä olematta tai teknisen apuvälineen avulla on aina tuomioistuimen harkinnassa. Edelleen on pääsääntönä, että asianosaiset ja todistaja ovat yhtä aikaa läsnä oikeuden istunnossa. Jos tästä poiketaan, on asianosaisille taattava oikeus esittää todistajalle kysymyksiä.

Esitutkinnasta ja pakkokeinoista annetun asetuksen (575/1988) 2 §:ään on lisätty uusi ilmoituksen siirtoa koskeva 2 momentti (288/2002). Sen mukaan, kun asianomistaja ilmoittaa poliisille tai muulle esitutkintaviranomaiselle toisen Euroopan unionin jäsenvaltion alueella tehdystä rikoksesta, asianomistajan ilmoitus ja hänen vaatimuksensa on

toimitettava sen jäsenvaltion toimivaltaiselle viranomaiselle, jonka alueella rikos on tehty, jos kysymys on vakavasta rikoksesta tai jos asianomistaja ei ole voinut tehdä ilmoitusta tekopaikan valtiossa.

Suomessa on tehty myös laajoja kansallisia uhritutkimuksia vuosina 1980, 1988, 1993, 1997 ja 2003. Naisuhritutkimus, johon vuoden 1998 ”Usko, toivo, hakkaus” -julkaisu perustui, on toistaiseksi ainoa laatuaan. Uhritutkimuksissa kootaan sukupuolen mukaisesti tietoa väkivallan uhriksi joutumisesta, liikenneonnettomuuksista, työtapaturmista, kotitapaturmista sekä liikunta- ja muista tapaturmista.

1.5. Perheväkivalta

Suurin osa naisiin kohdistuvasta väkivallasta tapahtuu perheiden sisällä ja lähisuhteissa. Viimeisimpien tutkimusten mukaan parisuhteessa väkivaltaa tai sen uhkaa on kokenut joka viides nainen, mutta vain noin joka kymmenes on ilmoittanut asiasta poliisille. Perheväkivaltatapausten määrässä ei ole tapahtunut suuria muutoksia vuosina 1998-2003. Vuonna 2002 tapauksia oli 2 500, kun pahoinpitelyrikkoksia tuli Tilastokeskuksen mukaan poliisin tietoon kaiken kaikkiaan 28 000.

Poliisi saa vuosittain noin 50 000 kotihälytystä. Noin 43 000 tapauksessa lähetetään poliisipartio paikalle. Näistä noin 15 000 tapauksessa on kyse perheväkivallasta, joka on samassa asunnossa asuvien nykyisten tai entisten perheenjäsenten välistä väkivaltaa. Valtaosa perheväkivallasta on avio- tai avopuolisoiden välistä väkivaltaa. Poliisin saamista hälytyksistä vain osa todetaan ja tilastoidaan rikoksiksi.

Poliisin ylijohdo on asettanut perheväkivallan ehkäisyn ohjausryhmän, jonka tehtävä on kehittää poliisin ammattikoulutusta, työpaikkakoulutusta, tutkimustoimintaa ja rikosentorjuntaan kuuluvaa lähipoliisitoimintaa sekä tiedotusta. Ohjausryhmä myös koordinoi perheväkivallan ehkäisytyötä. Poliisin toimintaohjelma perheväkivallan ehkäisemiseksi on valmistunut ja sen toteutus on aloitettu. Keskeiset osa-alueet ovat poliisin peruskoulutus, työpaikkakoulutus ja jatkokoulutus. Yhtenä painopistealueena on myös yhteistyö eri viranomaisten ja vapaaehtoisjärjestöjen kanssa. Poliisin ylijohdo on määrittellyt lähipoliisitoiminnan keskeiseksi poliisin tulossuunnitelman (2003-2006) painoalueeksi. Yhdeksi erilliseksi teemaksi on valittu vuosille 2003 ja 2004 perheväkivallan ehkäisy.

Lähestymiskieltoa koskevassa hallituksen esityksessä (HE 144/2003 vp.) ehdotetaan myös kumottavaksi rikoslain 21 luvun 17 §:n säännös, joka koskee toimenpiteistä luopumista pahoinpitelyssä. Muutoksen on tarkoitus tulla voimaan samassa yhteydessä lähestymiskieltoain muutoksen kanssa. Vaikka pahoinpitely on 1.9.1995 lukien ollut virallisen syytteen alainen rikos, kyseinen säännös on erityisesti perheväkivallan osalta johtanut tarkoitettua laajemmin syytteiden nostamista jättämiseen. Säännöksen mukaan virallisella syyttäjällä on oikeus jättää syyte nostamatta, jos pahoinpitelyssä rikoksen asianomistaja omasta vakaasta tahdostaan pyytää, ettei syytettä nostettaisi, eikä myöskään tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Valtakunnansyyttäjän 20.1.2000 antaman pahoinpitelyjen syyttämättä jättämistä koskevan ohjeen jälkeen asianomistajan pyyntöön perustuva syyttämättä jättäminen on vähentynyt. Ongelmana säännöksen soveltamisessa on kuitenkin edelleen ollut muun muassa se, että syyttäjän

on käytännössä erittäin vaikea selvittää, onko asianomistaja esittänyt pyynnön vapaaehtoisesti ja ilman painostusta.

Toimenpiteistä luopumista koskevan säännöksen kumoamisen tarkoituksena on parantaa pahoinpitelyn uhrien rikosoikeudellista suojaa vähentämällä syylliseksi epäiltyjen mahdollisuuksia estää syytteen nostaminen. Säännöksen kumoaminen edesauttaisi pahoinpitelyyn syyllistyneiden saattamista teoistaan rikosoikeudelliseen vastuuseen ja sen toivotaan vähentävän uhreihin kohdistuvaa painostusta. Rikoslakiin ja lähestymiskielto-lakiin ehdotetut lainmuutokset ilmaisevat yhteiskunnan suhtautuvan perheväkivaltaan kielteisesti ja pitävän perheväkivaltaa vakavana ongelmana, johon on puututtava.

Kansalaisjärjestöt ovat olleet huolestuneita myös naisiin eron jälkeen kohdistuvasta väkivallasta. Usein pahoinpitely ja väkivaltainen käyttäytyminen jatkuu vielä eron jälkeenkin ja entinen puoliso voi joutua uhkailujen, seurannan tai muunlaisen häirinnän kohteeksi. Aiheesta ei ole olemassa kattavia tutkimustuloksia ja eron jälkeinen väkivalta saattaa jädä piiloon.

2. Vähemmistöryhmät

2.1. Johdanto

CEDAW-komitea on Suomen kolmannen ja neljännen määräaikaisraportin johdosta antamassaan lausunnossa ilmaissut huolensa jatkuvasta Suomessa asuvien maahanmuuttaja- ja vähemmistönaisten syrjinnästä sekä joidenkin vähemmistöryhmien kärsimästä moniperusteisesta syrjinnästä. Komitea on kehottanut hallitusta ryhtymään tehokkaisiin toimenpiteisiin vähemmistönaistryhmiin kohdistuvan syrjinnän poistamiseksi sekä vahvistamaan pyrkimyksiä torjua muukalaisvihaa ja rasismia Suomessa.

Hallitus on toteuttanut rasismin ja syrjinnän vastaista toimintaohjelmaansa usean vuoden ajan. Toimintaohjelma valmisteltiin laajapohjaisena yhteistyönä ja siitä tiedotettiin kattavasti sekä valtakunnallisesti että alueellisesti muun muassa seminaareissa, julkaisuissa ja Internet-sivuilla. Ohjelmaa on toimeenpantu - kuten myös Euroopan yhteisön syrjinnän vastaista toimintaohjelmaa (*Community Action Programme to combat discrimination*) - valtakunnallisten ja kansainvälisten hankkeiden avulla, joihin on saatu osittain rahoitusta myös Euroopan yhteisöjen komissiolta.

Syksyllä 2003 hallitus on antanut eduskunnalle esityksen laiksi yhdenvertaisuuden turvaamisesta (HE 44/2003 vp.), jonka tarkoitus on ehkäistä kaikenlaista rodusta tai etnisestä alkuperästä johtuvaa syrjintää. Lailla pyritään puuttumaan erityisesti moniperusteiseen syrjintään. Lain sisältöä selostetaan tarkemmin jäljempänä 11 artiklan kohdalla.

Syrjimättömyyshankkeiden toteuttamisessa yksi keskeisiä teemoja on ollut moniperusteisen syrjinnän tunnistaminen ja siihen vaikuttaminen. Käytännön toimintamuotoja ovat olleet koulutus, metodien testaaminen ja mallien luominen, verkostojen ja yhteistyörakenteiden muodostaminen sekä tiedottaminen julkaisujen, Internetin ja mediayhteistyön avulla. Hankkeissa on työskennellyt sekä maahanmuuttaja- että romaninaisia.

Syrjimättömyyshankkeita on toteutettu neljän eri ministeriön, järjestöjen sekä tasa-arvoelinten (etnisten suhteiden neuvottelukunta ja romaniasiain neuvottelukunta) yhteistyönä. Syrjinnän kasautumisessa on kiinnitetty huomiota paitsi etnisten vähemmistöjen kohtaamaan syrjintään, myös vammaisten ja seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvien naisten sekä uskontonsa perusteella syrjinnälle altistuneiden ja ikääntyneiden naisten tilanteeseen.

Työministeriö on yhdessä muiden ministeriöiden ja syrjintää eri perusteilla kohtaavien ryhmien edustajien kanssa toteuttanut syrjinnän vastaisia tiedotus- ja koulutushankkeita vuodesta 2001 alkaen. Hankkeiden tavoitteena on ollut kaikkinaisen syrjinnän ehkäisy, viranomaisten kouluttaminen tunnistamaan ja ehkäisemään syrjintää sekä puuttumaan siihen. Hankkeiden avulla on myös voimavaraistettu syrjinnälle altistuvien ryhmien osallistumista syrjinnän vastaiseen työhön sekä lisätty heidän tietoisuuttaan oikeuksistaan. Hankkeet ovat kohdistuneet hyvin laaja-alaisesti erilaisiin syrjinnän muotoihin, mukaan lukien sukupuolten keskinäinen tasa-arvo ja moniperusteinen syrjintä. Hanketoimintoina on muun muassa koulutettu työhallinnon tasa-arvohdyshenkilöitä etniseen syrjintään ja erityisesti romanien tilanteeseen liittyvissä kysymyksissä, toteutettu työpaikkakoulutuksia sekä valmisteltu pilottikoulutusohjelmaa työnantajille.

2.2. Maahanmuuttajanaiset

Ulkomaalaisten osuus Suomen väestöstä on pieni, kaksi prosenttia vuonna 2002. Mainittuna vuonna ulkomaan kansalaisia oli Suomessa 103 682, joista naisia oli 51 985. Ulkomaalaisista noin kolme neljännestä oli työikäisiä. Ikä- ja sukupuolijakaumat vaihtelevat kansalaisuusryhmittäin. Naisenenemmistö oli muun muassa thaimaalaisten, filippiiniläisten, venäläisten ja virolaisten keskuudessa.

Valtioneuvoston vuonna 2001 asettaman etnisten suhteiden neuvottelukunnan (ETNO) tehtäväksi on määritelty erityisesti hyvien etnisten suhteiden edistäminen sekä rasismien ja etnisen syrjinnän ehkäiseminen. Neuvottelukunta toimii yhteistyössä erilaisissa syrjimättömyyshankkeissa valtiovallan edustajien, aluehallinnon, kolmannen sektorin ja tasa-arvoelinten kanssa osallistumalla ja järjestämällä keskustelutilaisuuksia ja seminaareja sekä osallistumalla yhteisiin julkaisuhankkeisiin.

Neuvottelukunta asetti toimikaudellaan 2001-2003 kolme pysyvää jaostoa, joiden tehtäväalueina ovat maahanmuuttajanaisten ja perheiden asema, rasismi ja etniset suhteet sekä tasa-arvoinen, monimuotoinen työelämä. Maahanmuuttajanaisten ja perheiden asioihin keskittynyt jaosto on vuonna 2002 järjestänyt eri puolilla maata työpajoja, joissa on keskusteltu maahanmuuttajanaisten tilanteesta ja heidän asemastaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Syyskuussa 2003 on järjestetty työpajojen jatkona valtakunnallinen foorumi, jossa tutkijat, maahanmuuttajanaiset sekä heidän kanssaan työskentelevät järjestöt ja viranomaiset pyrkivät löytämään konkreettisia toimenpide-ehdotuksia naisten tilanteen parantamiseksi ja heihin kohdistuvan syrjinnän torjumiseksi ja ehkäisemiseksi.

Etnisten suhteiden neuvottelukunnan yhteyteen on nimitetty myös kaksi määräaikaista työryhmää, joista ensimmäinen keskittyy Suomen venäjänkielistä väestönosaa koskevaan tutkimukseen ja heidän asemansa kartoittamiseen sekä toinen kotouttamislain toimivuuden seurantaan.

Lastensuojelun keskusliitto on selvittänyt osana toteuttamaansa monikulttuurisuusprojektia suurimpien kuntien maahanmuuttajatyön asiantuntijoiden näkemyksiä lapsiperheiden kotouttamisesta.⁷ Kuntien työntekijät näkivät kotouttamislain pahimpana puutteena sen, ettei se velvoita kuntia tukemaan työvoiman ulkopuolelle jäävien maahanmuuttajien kotoutumista eikä tekemään kotoutumissuunnitelmia. Maahanmuuttajaperheissä työtön työnhakija, johon kotouttamistoimenpiteitä kohdistetaan, on useimmiten isä. Äiti jää usein kotiin hoitamaan lapsia, kun isälle pyritään löytämään kurseja ja työtä. Selvityksen mukaan maahanmuuttajanaiset integroituvat miehiä heikommin yhteiskuntaan. Jopa 10 vuotta maassa olleilla äideillä voi olla heikko kotimaisten kielten taito ja vähäinen tuntemus suomalaisesta yhteiskunnasta. Yksinhuoltajäitejä on maahanmuuttajien keskuudessa paljon. Yksinhuoltajuus on riski erityisesti perheessä, jossa huoltaja elää eristäytyneenä ja kielitaidottomana kotona monen lapsen kanssa.

Hallitus antoi syksyllä 2002 selonteon kotouttamislain toimeenpanosta (VNS 5/2002 vp.). Se toi esille monia kotouttamiseen liittyviä epäkohtia ja esitti useita kymmeniä kehittämissuhteita. Selonteossa ehdotettiin kotoutumisen parempaa ohjausta, koordinoitua ja työnjakoa niin kuntien kuin valtionhallinnonkin tasolla. Osa kehittämissuhteista koski maahanmuuttajanaisten integraation tukemista ja heidän tarpeidensa parempaa huomioonottamista tukitoimien ja palveluiden kehittämisessä. Toimeenpanoa on jo alettu valmistella joidenkin esitysten osalta ja osasta kehittämissuhteista on valmisteilla lainsäädännön kehittämissuhteita.

Syrjinnän vastaista toimintaa pyritään harjoittamaan myös tiedottamisen ja asennekasvatuksen keinoin. Etnisten suhteiden neuvottelukunta on nimennyt kymmenen Hyvän tahdon lähettilästä, joiden avulla syrjintäkysymykset voidaan tuoda jokapäiväisen elämän piiriin ja vaikuttaa syrjinnän ja rasmin vastaisen ilmapiirin syntymiseen. Lähettiläiden avulla syrjintäkysymykset on mahdollista tuoda esille erilaisissa yleisötapahtumissa, oppilaitoksissa ja tiedotusvälineissä. Kaikki lähettiläät ovat tunnettuja henkilöitä; kuusi heistä on naisia ja kahdella lähettiläällä on etninen tausta.

ETNO on kiinnittänyt huomiota joissakin etnisissä yhteisöissä edelleen esiintyviin oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien kanssa ristiriidassa oleviin perinteisiin ja käytäntöihin, kuten tyttöjen ympärileikkaukseen, avioliittoon pakottamiseen ja avioliittojen järjestämiseen sekä kansalaisyhteiskunnan toimintoihin ja opiskeluun osallistumisen estämiseen. Se pyrkii vaikuttamaan näiden epäkohtien ehkäisemiseen ja poistamiseen valituksen keinoin, mutta tarkoituksena on myös konkretisoida tätä työtä. Tähän liittyy muun muassa ETNO:n toiminta perheväkivallan ehkäisemiseksi ja maahanmuuttajanaisten tarpeiden huomioon ottamiseksi turvakotitoiminnassa.

Ihmisoikeusliitto toteuttaa parhaillaan vuonna 2002 alkanutta vuoteen 2004 jatkuvaa "KokoNainen" -projektia tyttöjen ympärileikkauksen ehkäisemiseksi sekä ympärileikatujen hoitamiseksi ja kuntouttamiseksi. Hankkeen tavoitteena on ollut ennaltaehkäistä naisten ympärileikkausta ja parantaa naisten ja tyttöjen terveydentilaa niissä etnisissä ryhmissä, joiden kotimaissa on noudatettu naisten ympärileikkausperinnettä. Lisäksi tavoitteena on ollut lisätä terveydenhuoltohenkilöstön tietoa ja taitoa naisten ympärileikkausten ennaltaehkäisystä ja hoidosta sekä vaikuttaa maahanmuuttajien asenteisiin koulutuksen ja ruohonjuuritason työn kautta. Suomen Punainen Risti on puolestaan vuonna

⁷ Sinikka Ikäläinen - Taina Martiskainen - Maritta Törrönen: Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaina maahanmuuttajaperhe. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki 2003.

2002 toteuttanut "Hawo Tako" -projektin, jossa pyrittiin löytämään yhteisöllinen lähestymistapa ympärileikkaukseen. Projektissa muun muassa tuotettiin somalinkielinen sarjakuva aiheesta.

Kansalaisjärjestöt antavat myös puhelinneuvontaa ja henkilökohtaista neuvontaa väkivallan kohteeksi joutuneiden maahanmuuttajanaisten tukemiseksi. Esimerkiksi Monika-Naiset -niminen yhdistys auttaa maahanmuuttajanaisia ja -lapsia, jotka ovat joutuneet henkisen tai fyysisen väkivallan uhreiksi ja tekee ennaltaehkäisevää työtä parisuhteen ja perheen sisäisen väkivallan ja sen uhan poistamiseksi. Yhdistys on selvittänyt maahanmuuttajanaisiin ja -lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perustanut voimavarakeskuksen, jonka toimintamuotoja ovat päivystävä puhelin, maahanmuuttajanaisten suunnattu tiedottaminen, oikeudellinen neuvonta ja tukihenkilötoiminta sekä oma-apuryhmien perustaminen ja tukeminen.

Naisten Linja -niminen järjestö ylläpitää valtakunnallista palvelevaa puhelinta, joka antaa ohjausta ja tukea kaikille naisille ja työille, jotka kokevat väkivaltaa tai sen uhkaa. Järjestö pyrkii vastaamaan myös kieli- ja kulttuurivähemmistöjä edustavien naisten tarpeisiin ja tarjoamaan palvelua maahanmuuttajien äidinkielellä.

Myös kuntatasolla on toteutettu toimenpiteitä tietoisuuden lisäämiseksi syrjintään liittyvissä kysymyksissä. Kuntaliitto on käynnistänyt vuonna 2002 projektin nimeltä "EU:n päätöksenteon seuranta- ja projekti sosiaali-, terveys-, maahanmuutto- ja rikosentorjunta-asioissa" kehittämään hyviä kunnallisia käytäntöjä erityisesti pakolaisiin ja maahanmuuttoon liittyvissä asioissa. Hanke tuottaa julkaisun, jossa esitetään EU:n sosiaali- ja terveyspolitiikan alaan kuuluvat kysymykset ja tavoitteet sekä alan keskeiset eurooppalaiset edunvalvontajärjestöt.

Lisäksi kuntien nuorisotoimissa ja maahanmuuttotyössä on järjestetty eriytettyä toimintaa tytöille. Esimerkiksi Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus on toteuttanut yhdessä kahden nuorisojärjestön kanssa "Tytöjen Talo" -nimisen hankkeen, jolla pyrittiin järjestämään toimintaa erityisesti maahanmuuttajatyöille. Hankkeen kokemusten mukaan eriytetty, tytöille tarkoitettu toiminta madalsi maahanmuuttajatyttöjen kynnystä tulla mukaan.

Helmikuussa 2002 perustettiin Suomessa rasismien ja muukalaispelon vastainen RASMUS -verkosto, joka kokoaa yhteen kansalaisjärjestöjen, uskonnollisten yhteisöjen, työmarkkinajärjestöjen, tutkijayhteisöjen, vähemmistö- ja maahanmuuttajatahojen edustajia sekä yksityishenkilöitä. Verkostolle on muodostettu useita ala- ja alueryhmiä, joista yksi on epävirallinen "Rasmus naiset" -alatyöryhmä. Ryhmä pyrkii parantamaan vähemmistö- ja maahanmuuttajanaisten haavoittuvaa asemaa sekä lisäämään heidän osallistumistaan heitä itseään koskevaan päätöksentekoon. Muun muassa ulkomaalaisvirasto on mukana kyseisen alatyöryhmän toiminnassa.

2.3. Pakolaisnaiset

Turvapaikkamenettelyssä jokainen täysi-ikäinen rekisteröidään ja häntä kohdellaan itsenäisenä turvapaikanhakijana Suomessa noudatetun käytännön mukaan. Turvapaikanhakijaksi ei siten Suomessa katsota vain ns. perheenpäättä, joka on usein mies, vaan jokaisella turvapaikanhakijalla on samat menettelylliset oikeudet. Suomi on pyrkinyt myös

EU:ssa valmisteltavana olevan turvapaikkamenettelydirektiivin käsittelyn yhteydessä tuomaan esille näkemyksensä naisten kohtelusta itsenäisenä turvapaikanhakijana liittyen sekä pääsyyn turvapaikkamenettelyn piiriin että menettelyllisiin oikeuksiin siinä.

Jokaisella täysi-ikäisellä henkilöllä on Suomessa lähtökohtaisesti oikeus henkilökohtaiseen haastatteluun turvapaikkamenettelyn yhteydessä. Kuulustelut suorittaa joko ulkomaalaisvirasto tai poliisi. Viranomaisia sitoo salassapitovelvollisuus turvapaikkaasioissa, ja turvapaikkaa hakevista avio- tai avopareista kumpaakin puolisoa on kuultava erikseen. Suomi pyrkii Euroopan unionin neuvoston turvapaikkamenettelyjen vähimmäistakuita koskevan päätöslauselman mukaisesti käyttämään tarpeen mukaan päteviä naispuolisia hakemuksen käsittelijöitä ja tulkkeja erityisesti silloin, kun naispuolisten turvapaikanhakijoiden on vaikea esittää hakemuksensa kaikkia perusteita kokemiensa tapahtumien vuoksi tai omasta kulttuuritaustastaan johtuvista syistä. Jokaiselle turvapaikanhakijalle myös tehdään ja rekisteröidään oma päätös, vaikka päätös yleensä käytännön syistä kirjoitetaan perhekokonaisuuksittain yhdelle paperille.

Suomi on pyrkinyt myös keskusteluissaan UNHCR:n kanssa tuomaan esille, että UNHCR:n kiintiömenettelyssä käyttämissä RRF- (*Resettlement registration form*) lomakkeissa tulisi olla tiedot kaikista perheenjäsenistä, ei ainoastaan ns. päähakijasta. Tietojen saaminen kaikista perheenjäsenistä on tärkeätä perheen yhtenäisyyden vuoksi sekä sen vuoksi, että naisten esittämän vainon perusteet tulevat huomioiduiksi.

Raportointikauden aikana Suomessa on tehty useita turvapaikkahakemuksia, joissa kansainvälistä suojelua on haettu sukupuoleen perustuvan vainon perusteella, esimerkiksi perhe- tai seksuaalisen väkivallan takia. Turvapaikkoja ei ole toistaiseksi myönnetty sukupuoleen perustuvan vainon takia. Muutoksenhakutuomioistuimissa on vireillä valitusasioita, joissa oikeuskysymyksenä on sukupuoleen perustuva vaino. Yhtään ratkaisua ei kuitenkaan ole vielä ehditty antaa.

Vuonna 2003 on eduskunnalle annettu hallituksen esitys uudeksi ulkomaalaislaiksi (HE 28/2003 vp.). Siinä tuodaan esiin mahdollisuus ottaa erikseen yhtenä tekijänä huomioon naiseen sukupuolen perusteella kohdistuva vaino. Esityksessä todetaan seuraavasti: "Naista voidaan joissakin tapauksissa vainota myös syystä, jonka ei voida katsoa perustuvan rotuun, uskontoon, kansallisuuteen tai poliittiseen mielipiteeseen. Tällöin vainon syynä voidaan pitää kuulumista tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään."

Suomi ottaa vuosittaisen kiintiönsä puitteissa pakolaisina vastaan ns. *women at risk* -tapauksia eli naisia, jotka ovat joutuneet väkivallan tai kidutuksen kohteiksi tai ovat muutoin haavoittuvaisessa asemassa sukupuolensa perusteella. Suomella ei ole erillistä kiintiötä erityisryhmille, vaan näihin ryhmiin kuuluvia henkilöitä otetaan Suomen normaalin kiintiön puitteissa. Viime vuosina suurimman ryhmän Suomeen otettuja *women at risk* -tapauksia ovat muodostaneet afgaaninaiset. Usein *women at risk* -tapausten taustalla on tilanne, jossa naiselta puuttuu tarvittava tukiverkosto tai häneen kohdistuu uhka oman perheen taholta, eikä yhteiskuntajärjestelmä kykene tarjoamaan naiselle riittävää suojaa. Tällaisille naisille on kunnissa toteutettu kuntouttavaa toimintaa sekä erityisiä tukihankkeita.

2.4. Saamelaiset naiset

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Saamelaisille on alkuperäiskansana turvattu perustuslain 17 §:ssä oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sekä 121 §:n 4 momentin mukaan niitä koskevaan itsehallintoon saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten kulttuuri ymmärretään perustuslaissa kulttuurimuotona siihen kuuluvine perinteisine elinkeinoineen, kuten poronhoito, kalastus ja metsästys. Saamelaisväestön määrä myös vähenee jatkuvasti saamelaisten kotiseutualueella saamelaisten siirtyessä asumaan kotiseutualueensa ulkopuolelle.

Saamelaisyhteisössä saamelaisten naisten asema on perinteisesti ollut vahva. Nyky-yhteiskunnassa saamelainen nainen joutuu kuitenkin kohtaamaan uudenlaisia haasteita esimerkiksi hoitaessaan luottamustehtäviä. Saamelaisten naisten syrjinnän poistaminen liittyy perheiden taloudelliseen, kulttuuriseen ja kielelliseen asemaan ja yhteiskunnan sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamiseen saamelaisten kotiseutualueella. Nämä seikat puolestaan vaikuttavat naisten mahdollisuuksiin osallistua koulutukseen, työelämään ja yhteiskunnalliseen päätöksentekoon.

Saamelaisnaiset voivat joissakin tilanteissa joutua eriarvoiseen asemaan valtaväestön kanssa esimerkiksi äitiys- ja lastenneuvolapalvelujen osalta, sillä niitä ei aina ole saatavilla saamenkielellä tai niiden tarjonnassa ei muuten erityisesti huomioida saamelaisten kulttuuritaustaa. Palvelujen saantiin vaikuttavat myös pitkät maantieteelliset etäisyydet. Esimerkiksi synnytyssairaalaan saattaa saamelaisten kotiseutualueelta olla matkaa 300-500 kilometriä.

Saamelaisäidin rooliin kuuluu saamelaisidentiteetin sekä saamen kielen ja kulttuurin välittäminen ja vahvistaminen lapselleen. Tämä vaikuttaa naisten mahdollisuuksiin osallistua työelämään. Ongelmana tässä suhteessa voi olla myös saamenkielisen päivähoitojärjestämisen lapsille. Saamelaiskäräjien mukaan tilanteissa, joissa omakielistä päivähoitoa lapselle ei ole saatavissa, saattaa saamelaisnainen joutua valitsemaan taloudellisten seikkojen ja saamelaisidentiteetin välillä. Taloudellisen tilanteen vuoksi saamelaisnaisella ei aina ole tosiasiallista mahdollisuutta tähän valintaan, sillä esimerkiksi saamelaisten poronhoitajien ansiotaso on varsin matala, mikä vaatii molempien puolisoitten osallistumista ansiotyöhön.

Saamelaiskäräjät kritisoi myös sitä, että saamelaisalueen kunnissa ei ole järjestetty tarpeeksi lapsille ja nuorille suunnattuja saamenkielisiä palveluja. Tällöin lasten saamelaisidentiteetin vahvistaminen on jäänyt yhä enemmän yksin vanhempien vastuulle. Saamelaisalueen ulkopuolella asuvilla saamelaisperheillä tämä ongelma saattaa olla vielä suurempi.

Saamelaisnaisten mahdollisuudet saada koulutusta omalla äidinkielellään ovat valtaväestöä rajoitetummat. Tämä vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa myöhempiä koulutus- ja työnsaantimahdollisuuksia ajatellen. Jatkokoulutuspaikat myös sijaitsevat kaukana saamelaisten kotiseudulta, jolloin koulutuksen saaminen edellyttää ainakin väliaikaista muuttoa saamelaisalueelta.

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisessa annettu laki (516/1991) on tarkoitus korvata 1.1.2004 voimaan tulevalla uudella saamen kielilailla. Uudella lailla on tarkoitus korjata voimassa olevan lain täytäntöönpanossa havaitut puutteet. Asiaa koskeva hallituk-

sen esitys (HE 46/2003 vp.) on annettu eduskunnalle syyskuussa 2003. Uudella lailla turvattaisiin perustuslain ja Suomen sitovien kansainvälisten sopimusten edellyttämällä tavalla saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa omaa saamen kieltään - inarinsaamea, koltansaamea tai pohjoissaamea.

Laki velvoittaisi paitsi saamelaisten kotiseutualueella olevia valtion- ja kunnallishallinnon viranomaisia, myös eräitä kansalaisen oikeusturvan kannalta keskeisiä viranomaisia tämän alueen ulkopuolella. Lain soveltamisalaan tulisivat myös kolttien kyläkokous, vähemmistövaltuutettu sekä Paliskuntain yhdistys. Laki velvoittaisi myös valtion liikelaitoksia sekä eräin edellytyksin myös muita kuin viranomaisia, jotka viranomaisen toimeksiannosta tarjoavat yleisölle palvelua saamelaisten kotiseutualueella. Lain mukaan viranomaisten olisi oma-aloitteisesti huolehdittava kielellisten oikeuksien turvaamisesta.

Saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevissa valtion viranomaisissa ja kunnallisissa viranomaisissa asioidessaan saamelaisella olisi oikeus käyttää valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Näillä viranomaisilla olisi velvollisuus edistää toiminnassaan saamen kielen käyttämistä. Niiden tulisi myös käyttää saamen kieltä kirjallisissa yhteydenotossa, jotka lähetetään asianosaiselle tai sille, jolle lain mukaan on ilmoitettava vireillä olevasta tai vireille tulevasta asiasta. Saamelaisten kotiseutualueella toimivien valtiollisten ja kunnallisten viranomaisten olisi henkilöstöä palvelukseen ottaessaan huolehdittava siitä, että henkilöstö kussakin kotiseutualueella sijaitsevassa virastossa pystyy palvelemaan asiakkaita myös saamen kielellä. Saamelaiskäräjillä olisi velvollisuus seurata lain soveltamista ja tarvittaessa antaa suosituksia ja tehdä aloitteita.

2.5. Romaninaiset

Vuonna 2000 voimaan tulleen uuden perustuslain 17 § 3 momentissa kirjattiin romanien ja muiden ryhmien oikeuden kehittää ja ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Sama oikeus kirjattiin myös erityislainsäädäntöön, muun muassa sosiaali- ja terveydenhuolto-, koulu- ja vankeinhoitolakeihin. Romanien oikeudellinen asema on vahvistunut myös perustuslain 6 §:n sisältämän yhdenvertaisuuslausekkeen myötä. Vähemmistöjen oikeudellista asemaa vahvistaa myös EU-puitteissa Amsterdamin sopimuksen 13 artikla sekä EY:n ns. syrjintädirektiivi (Neuvoston direktiivi 2000/43/EY rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta).

Romaninaisten kohtaamat syrjintäongelmat liittyvät useimmiten syrjintään työmarkkinoilla sekä yksityisten palvelujen saatavuudessa. Erityisesti romaninaisen kansallisuus saattaa aiheuttaa syrjintätilanteita. Toisaalta romaninaiset ovat aikaisempaa tietoisempia omista oikeuksistaan ja nostavat syytteen syrjinnästä aikaisempaa useammin. Vuosittain alemmassa oikeusasteessa käsitellään noin 20 romaneihin liittyvää syrjintätapausta. Työllistymisen kannalta ensisijaisen ongelman muodostavat syrjintä ja ennakkoluulot sekä romanien alhainen koulutustaso.

Euroopan sosiaalirahaston rahoittama ”Finitiko romako” -projekti vuosina 2000-2002 tuki romanien työllistymistä ja ammatillista koulutusta hankkimalla opiskelijoille yksittäisiä koulutuspaikkoja yleisestä koulutusjärjestelmästä sekä tukemalla työllistymistä. Lisäksi järjestettiin erityisesti romaneille suunnattuja työelämään ohjaavia ja valmenta-

via kursseja. Projektin välitavoitteena oli nostaa romanien koulutustasoa sekä vähentää romanien ja pääväestön välisiä ennakkoluuloja. Yksilötasolla tavoiteltiin romanien oman elämän hallinnan ja motivaation vahvistamista toimia yhteiskunnassa tasavertaisesti. Projektin kautta kymmenet romanit saivat työpaikan ja/tai osallistuivat aikuiskoulutukseen. Projekti toteutettiin aikuisopistoissa ja alueellisissa työelämä- ja elinkeinokeskuksissa, jolloin projektista saatu kokemus ja osaaminen romanien työllistymisessä jäi romanien työllistymisestä ja aikuiskoulutuksesta vastaavien tahojen käyttöön.

Työministeriö on vähemmistövaltuutetun aloitteesta käynnistänyt selvityksen romanien työllistämispalveluiden kehittämisestä työvoimahallinnossa. Selvityksen tarpeellisuuden arviointi ja ensi vaiheiden suunnittelu on annettu myös romanien ja viranomaisten välisen yhteistyöelimen, romaniasiain neuvottelukunnan, tiedoksi ja kommentoitavaksi. Suunnittelutyötä jatketaan muiden viranomaisten kanssa.

Romaniasiain neuvottelukunnan mukaan romaninaisiin kohdistuvan syrjinnän ehkäisemiseksi olisi lisättävä tiedotusta syrjintäkiellosta sekä julkisen hallinnon henkilöstölle että yksityisille palvelujen tarjoajille. Romaneihin kohdistuvien ennakkoluulojen voittaminen on yksi keskeisimpiä haasteita syrjinnän poistamisessa. Neuvottelukunta esittää myös nykyistä tuntuvampia seuraamuksia syrjinnästä tuomituille henkilöille rangaistuksen tehostamiseksi.

Romaninaisten työttömyys on valtaväestöä suurempaa. Romaniasiain neuvottelukunnan mukaan tilanne johtuu pikemminkin asenteista ja romanien yleensä alhaisesta koulutustaustasta kuin yleisestä taloudellisesta tilanteesta ja työllisyystilanteesta. Romaninaisten työllisyystilanne on kuitenkin viime vuosina kehittynyt myönteiseen suuntaan erityisesti nuorten naisten ja tyttöjen panostaessa aikaisempaa enemmän jatko- ja aikuiskoulutukseen. Romaninaiset ovat olleet erityisen kiinnostuneita sosiaalialasta.

Aikuisopiskelijoiden ongelmana on kuitenkin lastenhoidon järjestäminen ja toimeentulo opintojen aikana, erityisesti jos lapsimäärä perheessä on jo ehtinyt kasvaa. Myös työssäkäynnin kannalta lasten päivähoidon järjestäminen on olennainen kysymys. Romaniasiain neuvottelukunta on pyrkinyt valistamaan romaninaisia olemassa olevista päivähoitomahdollisuuksista sekä lailla säädetyistä 6-vuotiaiden lasten oikeudesta esikouluun. Opetushallituksen vuonna 2002 tekemän perusopetusprojektin selvityksen mukaan vain noin 2 % romanilapsista osallistuu esikouluun. Neuvottelukunta on pyrkinyt myös lisäämään tietoisuutta romanilapsista ja romanikulttuurista päivähoidosta vastaavissa kunnissa. Käytännössä tämä valistustyö on tapahtunut muun muassa siten, että romaniasiain neuvottelukunta on osallistunut sosiaali- ja terveysministeriön ja Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen järjestämään ns. VASU -ohjelmaan, jonka tehtävänä on valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaisesti laatia valtakunnalliset varhaiskasvatussuositukset kunnille. Suositukset julkaistaan 2003-2004 aikana ja ne tulevat sisältämään romanilapsiin ja heidän tarpeisiinsa keskittyvän erillisen luvun.

3. Vammaiset naiset

Väestöstä noin 10 %:lla arvioidaan olevan jokin merkittävää haittaa aiheuttava vamma tai toiminnanvajavuus. Naisia näistä henkilöistä on noin 60 %. Vammaiset naiset ovat vaarassa joutua moniperusteisen syrjinnän kohteeksi ja erityisessä riskiryhmässä ovat

ikäntyneet vammaiset naiset. Tutkittua tietoa ja tilastoja vammaisten naisten kohtamasta syrjinnästä ei juurikaan ole olemassa.

Suomen vammaispoliittisena tavoitteena on edistää vammaisten ihmisten itsenäistä elämää, tasavertaisia mahdollisuuksia ja osallistumista yhteiskuntaan. Näihin tavoitteisiin pyritään lisäämällä vammaisten henkilöiden omatoimisuutta ja päätäntävaltaa sekä poistamalla osallistumisen sekä fyysisiä ja asenteellisia esteitä että kommunikointiin ja palvelujen saavutettavuuteen liittyviä esteitä.

Vuonna 2000 säädetty laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) vahvistaa osaltaan vammaisten henkilöiden oikeuksia sosiaalipalvelujen käyttäjinä. Vammaiset naiset tarvitsevat erityisesti perhettä perustaessaan paljon tukea arjen toimintojen organisoimiseksi. Tällöin esimerkiksi kotipalvelun saatavuus on tärkeää. Samoin tehostetut tukitoimet raskauden, synnytyksen ja synnytyksen jälkeisen kauden aikana ovat vammaisille tärkeitä. Myös ikääntyvät vammaiset ovat suuri sosiaalipalvelujen käyttäjäryhmä.

Vuonna 2001 julkaistiin selvitys nimeltä "Vammaiset naiset ja väkivalta". Tutkimuksen ideoi Invalidiliitto ry ja sen toteutti Åbo Akademin psykologian laitos. Selvityksessä tutkittiin vammaisiin naisiin kohdistuvan väkivallan yleisyyttä, sen muotoja, väkivallan tekijöitä ja syitä sekä uhrien keinoja saada apua ja selviytyä tilanteesta. Vammaisten naisten kokemaa väkivaltaa on vakavasti otettava ilmiö, mutta selvitys ei valitettavasti kuitenkaan kerro, kuinka yleistä väkivalta on. On kuitenkin ilmeistä, että vammaiset naiset ovat erityisen alttiita väkivallan kohteeksi joutumiselle. Fyysiset vammat vaikeuttavat konkreettista suojautumista. Psykkiset vammat puolestaan voivat vähentää mahdollisuuksia ehkäistä tai suojautua väkivaltaista käyttäytymistä vastaan. Tämän lisäksi vammaisuus altistaa uhkailun ja hyväksikäytön uhriksi joutumiselle. Vammaisen nainen voi elää avuntarpeensa vuoksi riippuvuussuhteessa häntä väkivaltaisesti kohtelevaan henkilöön. Erityisesti tällaisissa tilanteissa vammaisille naisille tulisi järjestää tukea. Myös vertaistukitoiminnan järjestäminen rikoksen uhreiksi joutuneille vammaisille naisille olisi tärkeää.

Vammaisten ja vajaakuntoisten henkilöiden työllistymisedellytyksiä on pyritty parantamaan ja nostamaan heidän työhön osallistumistaan lähemmäs muun väestön työllisyysastetta. Vuonna 2002 tehtiin tätä koskeva uudistus (HE 169/2001 vp.), jossa uudistettiin sosiaalihuoltolakia, sosiaalivakuutuksen lainsäädäntöä sekä työllisyyslakia. Lisäksi syyskuussa 2003 on annettu hallituksen esitys sosiaalisista yrityksistä (HE 132/2003 vp.) Tällaiset yritykset olisivat yksi keino edistää vammaisten ja vajaakuntoisten työllistymistä.

Euroopan unioni on julistanut vuoden 2003 Euroopan vammaisten vuodeksi. Tavoitteena on edistää vammaisten oikeuksia täyspainoiseen ja yhdenvertaiseen osallistumiseen yhteiskunnassa. Suomessa vammaisten vuoden teemoiksi on valittu osallisuus ja syrjimättömyys, ja erityistä huomiota kiinnitetään vammaisten syrjintään liittyviin ongelmiin ja vammaisuuden moninaisuuteen. Myös vammaisten työelämään ja koulutukseen liittyvät kysymykset nousevat vuoden aikana selkeästi esille. Euroopan tasolla vammaisten vuoden järjestelyistä vastaa Euroopan komissio yhdessä Euroopan vammaisfoorumin kanssa. Suomessa vuotta koordinoi sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä toimiva valtakunnallinen vammaisneuvosto, joka on viranomaisten sekä vammaisten henkilöiden, heidän omaistensa ja vammaisjärjestöjen yhteistoimintaelin.

Vammaisten vuoden puitteissa vuoden 2003 aikana on julkaistu tutkimus vammaisten ihmisoikeuksista.⁸ Lisäksi valtakunnallinen vammaisneuvosto on julkaissut vammaisten ihmisoikeusoppaan, jossa käsitellään vammaisten syrjintää ja sen ehkäisemistä. Lokakuussa 2003 järjestettiin vammaisten naisten seminaari. Sen tavoitteena oli lisätä päättäjien ja vammaisten naisten tietoisuutta yhdenvertaisista oikeuksista, rohkaista keskustelua ja kokemusten vaihtoa ja vahvistaa yhteistyötä vammais- ja naisjärjestöjen kesken. Seminaarin aikana esiteltiin myös vammaisten naisten taidenäyttely.

Kuntatasolla on toteutettu ”Vammaispalvelut kunnissa” –hanke. Sen tavoitteena on ollut luoda kokonaisnäkemys siitä, kuinka laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) toimii käytännössä. Tutkimuksessa on selvitetty muun muassa vammaispalvelujen jakautuminen alueellisesti ja ikäryhmittäin, kuntien kehitteillä olevat vaihtoehtoiset palvelut sekä kuntakohtaiset kokemukset vammaispalveluita koskevan lain soveltamisesta. Tutkimuksen tulokset on koottu raporttiin ”Vammaispalvelut kunnissa - vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja taloudellisten tukitoimien asiakkaat ja kustannukset kunnissa 2001”⁹. Selvitys on osa valtioneuvoston hyväksymää sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelmaa 2000-2003. Ohjelmakaudella ovat lisäksi valmistuneet laatusuositukset asumispalveluista sekä apuvälineistä.

Lisäksi vuosien 2002-2004 aikana toteutetaan ”Lukibussi” -hanke. Se on tiedotuskampanja, jonka avulla pyritään lisäämään tietoisuutta oppimisvaikeuksista opettajien, terveydenhuollon ja sosiaalialan työntekijöiden, työvoimaviranomaisten sekä vanhempien ja oppimisvaikeuksista kärsivien keskuudessa. Hankkeen avulla pyritään luomaan valtakunnallinen tuki-, asiantuntija- ja palveluverkosto erilaisille oppijoille sekä selvittämään erilaisia organisointimalleja ja toteutusvaihtoehtoja erilaisten oppijoiden tunnistamiseksi ja huomioon ottamiseksi. Lukibussi vierailee hankkeen aikana lähes jokaisessa Suomen kunnassa.

4. Tasa-arvon edistäminen tiedotusvälineissä

Vuonna 1997 Oy Yleisradio Ab ja viisi muuta eurooppalaista yleisradioyhtiötä käynnistivät "Screening Gender" - nimisen kolmen vuoden projektin koulutusohjelman tuottamiseksi televisiota varten. Projektin aikana eri yleisradioyhtiöt analysoivat omia ohjelmiaan ja yleisöjään. Huomattiin, että eniten naisia esiintyi ohjelmissa, jotka käsitelivät perinteisiä ”naisten asioita”, kuten ihmissuhteita, perheasioita sekä sosiaali- ja terveysasioita. Naisia oli vähiten ohjelmissa, jotka käsitelivät rikoksia, tekniikkaa ja tiedettä, ja urheilua. Yleisesti ottaen urheiluohjelmissa oli naisilla pienin osuus (9 %) kun taas lasten ja nuorten ohjelmissa naisten osuus (44 %) osoittautui tasapainoisimmaksi. Ikä on myös selvä osatekijä: mitä nuorempi nainen, sitä todennäköisimmin hän näkyy ruudussa. Niukka enemmistö (51 %) 19-vuotiaista ja sitä nuoremmista on naisia, mutta luku pienenee dramaattisesti iän noustessa: 20–34-vuotiaista 43 % on naisia, 35–49-vuotiaista 32 % on naisia ja yli 50-vuotiaista vain 20 % on naisia.

⁸ Jukka Kumpuvuori – Marika Högbacka: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2003:10.

⁹ Aila Kumpulainen: Vammaispalvelut kunnissa – vammaispalvelulain mukaisten palvelujen ja taloudellisten tukitoimien asiakkaat ja kustannukset kunnissa 2001. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen kuntaliitto. Helsinki 2003.

Yleisradioyhtiöt ovat yhdessä tuottaneet koulutuspaketin ”Screening Gender”, jonka avulla edistetään hyvää käytäntöä nais- ja mieskuvan esittämisessä televisiossa. Koulutuspaketti on konkreettinen yritys käyttää tasa-arvo-ohjelmia ja viestintä- ja sukupuoli-teorioita sekä yleisöjen että toimittajien eduksi. Sen kohteena on suhde Euroopan muuttuvien viestintämarkkinoiden, kansallisten ja kansainvälisten tasa-arvo-ohjelmien ja sen tämänhetkisen käsityksen välillä, joka sukupuoli- eli gender -näkökohdista katsoen on televisio-ohjelmista muodostunut. Yleisradio on valmistanut koulutuspaketista suomenkielisen version kaikkien suomalaisten toimittajatyön kehittämiseksi kiinnostuneiden tahojen käyttöön. Lisäksi on myös koulutettu ryhmä toimittajia, jotka ovat valmiita esittelemään aineistoa ja järjestämään Screening Gender -koulutusta toimituksille ja muille ryhmille.

Yleisradiossa toteutettiin vuonna 2003 radiokanavauudistus, jolla pyrittiin selkiyttämään eri radiokanavien profiilia ja tarjontaa. Vuonna 1998 hyväksytyn tasa-arvosuunnitelman mukaan vuoteen 2004 mennessä kummankin sukupuolen osuus esimiestasolla tulisi olla vähintään 40 % vuoteen 2004 mennessä. Ainakin radiokanavauudistuksen alkuvaiheessa naisten osuus jäi kuitenkin 22 %:iin eli alle tavoitteen, mikä on herättänyt kritiikkiä naisjärjestöissä. Ne ovat myös kritisoineet sitä, että uudistuksen yhteydessä erityinen naisille suunnattu radio-ohjelma, Naisten tunti, lopetettiin eikä tilalle tarjottu uutta nais erityistä ohjelmaa.

Myös MTV3 -kanava on tehnyt jo pitkään tasa-arvotyötä. Yhtiössä toimii muun muassa tasa-arvotyöryhmä ja sillä on sekä henkilöstöpoliittinen että ohjelmistopoliittinen tasa-arvosuunnitelma. MTV3-kanavan tasa-arvotoimintaa on selostettu jo Suomen aiemmissa määräaikaissäraporteissa.

Suomen journalistiliitto pyrkii myös ottamaan tasa-arvonäkökohdat huomioon toiminnassaan sekä työpaikoilla että varsinaisessa journalistisessa työssä. Liitto muun muassa kehottaa aktiivisesti murtamaan journalismissa perinteisiä roolimalleja. Liiton tasa-arvoryhmä tekee vuosittain tasa-arvoselvityksen, jossa muun muassa esitellään sukupuolijakauma liiton jäsenistössä. Journalistiliiton jäsenmäärässä naisten osuus kasvaa vuosi vuodelta ja tällä hetkellä liiton jäsenistä jo yli puolet on naisia.

5. Syrjivä mainonta

Vuoden 2001 toukokuussa Suomessa aloitti toimintansa mainonnan eettinen neuvosto. Se korvaa aiemman mainonnan tasa-arvoneuvoston, joka ehti toimia 12 vuotta. Mainonnan tasa-arvoneuvosto keskittyi ennen kaikkea mainonnan tasa-arvon toteuttamiseen. Mainonnan eettisen neuvoston tarkoituksena puolestaan on laajemminkin valvoa, että mainonta on hyvän tavan mukaista. Lisäksi neuvosto kehittää mainonnan eettisiä periaatteita. Neuvosto antaa lausuntoja siitä, onko mainonta eettisesti hyväksyttävää, mutta se ei kuitenkaan ota kantaa mainonnan lainvastaisuuteen. Neuvosto keskittyy ensisijaisesti kuluttajilta tuleviin käsittelypyyntöihin, jotka voivat koskea mitä tahansa mainontaa, sekä asioihin, joilla katsotaan olevan yleistä merkitystä.

Mainonnan eettisen neuvoston hyväksymien tasa-arvoa koskevien periaatteiden mukaan mainonnassa ei hyväksytä muun muassa sukupuoleen kohdistuvaa syrjintää, eikä mainoksissa saa alentaa, väheksyä tai halventaa henkilöitä heidän sukupuolensa mukaan.

Naista tai miestä ei saa myöskään käyttää katseenvangitsijana tai seksiobjektina tai käyttää sukupuolta muuten alentavalla, väheksyvällä tai halventavalla tavalla hyväksi mainonnassa. Hyvän markkinointitavan vastaisia ovat myös mainokset, joissa väitetään tai selkeästi vihjaillaan, että toisen sukupuolen rooli on sosiaalisesti, ekonomisesti tai kulttuurillisesti alempiarvoinen kuin toisen, tai mainokset, joiden avulla ylläpidetään kaavamaisista roolikäsitystä.

Mainonnan eettisen neuvoston lisäksi myös kuluttaja-asiamies voi puuttua tasa-arvoa loukkaavaan mainontaan. Kuluttaja-asiamies voi muun muassa käsitellä syrjivää markkinointia koskevia valituksia sekä kieltää syrjiviä markkinointitoimenpiteitä.

Useat kansalaisjärjestöt ovat olleet huolissaan viime vuosina entisestään laajentuneesta ja voimistuneesta median ja mainonnan pornoistumisesta, mikä muokkaa yleistä nais- ja mieskuvaa sekä tarjoaa haitallisia roolimalleja pojille ja erityisesti nuorille tytöille. Ne toivovat voimakkaampaa viranomaisvalvontaa sekä tasa-arvokoulutuksen järjestämistä mainosalalla työskenteleville.

6. Miesten ja naisten yhteinen vastuu perheestä

6.1. Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen

CEDAW-komitea kehotti edellisen raportin johdosta antamissaan suosituksissa Suomen hallitusta kannustamaan miehiä käyttämään enemmän oikeuttaan vanhempainlomaan.

Suomessa naiset käyttävät valtaosan perhevapaista. Vanhempainvapaasta, jota lain mukaan voi pitää joko lapsen isä tai äiti, käyttävät äidit 98 %. Äidit pitävät lähes aina neljän kuukauden äitiysvapaan ja usein myös kokonaan noin kuuden kuukauden vanhempainvapaan. Isistä vanhempainvapaata käyttää siis vain noin 2 %, mutta lähes kaksi kolmasosaa pitää ainakin osan kolmen viikon isyysvapaasta. Kuitenkin isyysvapaata käyttävistä isistä noin puolet käyttää isyysvapaan kokonaan. Isyysvapaiden käyttö on lisääntynyt vähitellen viime vuosina. Isyysvapaita käyttävien isien lukumäärä on lisääntynyt, kun taas isyysvapaan keskimääräinen kesto on pysynyt lähes ennallaan. Suomen perhevapaajärjestelmä turvaa vakinaisessa työsuhteessa oleville paluun entiseen työpaikkaan vapaan jälkeen.

Mainitut tiedot perustuvat sosiaali- ja terveysministeriön asettaman, työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista selvittäneen työryhmän (PEVA II) muistioon vuodelta 2001. Ministeriö asetti laajan, työelämän eri osapuolista koostuvan kolmikantaisen työryhmän pohtimaan työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista. Työryhmä ehdotti useita parannuksia lakisäätöisiin perhevapaisiin sekä tutki mahdollisuuksia joustavoittaa perheiden valintamahdollisuuksia.

1.1.2003 alkaen tuli voimaan niin kutsuttu perhevapaapaketti (HE 147/2002 vp.), jonka yhteydessä muutettiin sairausvakuutuslakia, työsopimuslakia, lasten päivähoidosta annettua lakia, lasten kotihoidon tuesta annettua lakia sekä vanhempainraha-ajalta suoritettavien vuosilomakustannusten korvaamisesta annettua lakia. Muutosten keskeisenä lähtökohtana on lisätä joustavuutta ja perheiden mahdollisuuksia sovittaa yhteen työ- ja

perhe-elämän vaatimuksia perheen tarpeiden mukaisesti sekä lisätä naisten ja miesten tasa-arvoa työ- ja perhe-elämässä.

Perhevapaapakettissa säädettiin uudesta perhevapaamuodosta eli osittaisesta vanhempainvapaasta. Uusi vapaa perustuu siihen, että vanhemmat jakavat keskenään lapsen hoitovastuun. Tällöin kumpikin vanhempi tekee oman työnantajansa kanssa sopimuksen vähintään kaksi kuukautta jatkuvasta osa-aikatyöstä.

Erityisesti uudistuksilla pyritään lisäämään isien osallistumista pienten lasten vanhemmuudesta seuraaviin toimiin lisäämällä heidän vapaamahdollisuuksiaan. Uudistuksen osana sekä biologisten että ottoisien käytettävissä olevaa isyysvapaata pidennettiin siten, että isillä on mahdollisuus maksettuun yhtäjaksoiseen kuukauden vapaaseen työstään vanhempainvapaata ja isyysvapaata yhdistämällä. Lisäksi lakimuutoksilla joustavoitettiin vanhempainrahajärjestelmää siten, että pienten lasten vanhemmilla on mahdollisuus pitää vanhempainvapaa myös osittaisena vanhempien jakaessa keskenään lapsen hoitovastuun olemalla samanaikaisesti osittaisella hoitovapaalla sekä osa-aikatyössä.

Uuden isyysrahakauden ja osittaisen vanhempainvapaan käyttöä seurataan Kansaneläkelaitoksen toimesta erillisen tutkimushankkeen puitteissa. Etuuksien käyttöä seurataan erillisessä rekisterissä, jonka lisäksi vanhemmille tehdään kyselyjä, joilla selvitetään suhtautumista uudistuksiin sekä vanhempien arvioita niiden vaikutuksista työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisen ongelmiin ja isän osallistumiseen vauvan hoitoon. Saatavien tutkimustulosten pohjalta seurataan uudistusten vaikutuksia perhevapaiden käyttöön ja tasa-arvoistumiseen sekä ryhdytään tarvittaessa toimenpiteisiin, joilla perhevapaita koskevia säännöksiä kehitetään edelleen.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus toteutti myös vuosina 2002-2003 isyysvapaiden käyttöön kannustavan kampanjan "Käytä isyysvapaasi", jonka yhteydessä esimerkiksi äitiysneuvolat jakoivat vanhemmille isyysvapaasta kertovaa esitettä neuvolassa käynnin yhteydessä. Perhevapaista tiedottamisen tavoitteena oli saada isät käyttämään aiempaa enemmän heille kuuluvia oikeuksia ja mahdollisuuksia olla lastensa kasvun tukena ja kantamaan vastuuta lasten hoidosta ja kasvatuksesta. Kampanjan kohderyhmänä oli pienten lasten vanhempien, erityisesti isien, lisäksi työyhteisöt ja päättäjät. Perhevapaista kampanjoitiin muun muassa lehti-ilmoituksin, sarjakuvin ja julistein.

Myös työmarkkinakeskusjärjestöt ovat pyrkineet edistämään perhevapaiden tasapuolista käyttöä miesten ja naisten kesken. Ne järjestivät useita alueellisia tilaisuuksia "Aikalisä perheelle" -kampanjan puitteissa keväällä 2002. Kampanjan järjestäminen perustui vuosille 2001 ja 2002 solmittuun tulopoliittiseen sopimukseen. Vuosille 2003 ja 2004 sovitussa tulopoliittisessa sopimuksessa on sovittu tiedottamisesta työntekijöille ja työnantajille työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista edistävästä säännöksistä. Marraskuussa 2002 laajan tulopoliittisen sopimuksen osapuolet sopivat työryhmän asettamisesta valmistelevaan ehdotusta työsopimuslain muuttamisesta osittaisen hoitovapaan osalta. Valtion yleiseen virka- ja työehtosopimukseen valmistellaan vastaavat muutokset.

Perhevapaiden käyttöoikeuteen liittyy kuitenkin vielä uudistustenkin jälkeen eräitä ongelmakohtia, joihin muun muassa kansalaisjärjestöt ovat kiinnittäneet huomiota. Oikeus perhevapaisiin on vain lapsen kanssa samassa taloudessa asuvilla vanhemmilla. Silloin, kun lapsen vanhemmat eivät asu yhdessä, lapsi asuu useimmiten äidin kanssa. Tällöin isä ei voi käyttää isyys- ja vanhempainvapaita, eikä käyttää tilapäisen hoitovapaan tur-

vaamaa mahdollisuutta jäädä hoitamaan sairasta lasta. Naisille työn ja perheen yhdistämisen tekee hankalaksi myös se, että lasten hankinnasta työnantajille aiheutuvat kustannukset kertyvät valtaosin äitien työnantajien maksettaviksi. Kritisoijat peräänkuuluttavatkin järjestelmää, joka jakaisi lapsista aiheutuvat kustannukset tasaisesti molempien vanhempien työnantajien kesken. Korvausten hakemista tulisi yksinkertaistaa ja järjestelmän tulisi huomioida myös äitiydestä työnantajalle aiheutuvat välilliset kustannukset.

Lainsäädännön tunnustamat perhemuodot ovat Suomessa edellisen raportin jälkeen moninaistuneet, kun samaa sukupuolta olevat henkilöt ovat voineet rekisteröidä parisuhteensa 1.3.2002 lähtien. Vuoden 2002 loppuun mennessä parisuhteensa oli Väestörekisterikeskuksen mukaan rekisteröinyt 433 paria, joista naispareja oli 202 ja miespareja 231.

6.2. Palkaton kotityö

Vuosina 1987-1988 ja 1999-2000 toteutettujen ajankäyttötutkimusten mukaan sukupuolten välinen kotitöiden jako on tasoittumassa Suomessa. Miehet käyttävät selvästi enemmän aikaa ansiotyöhön kuin naiset. Sukupuolten välinen ero kotitöiden määrässä pieneni 1990-luvun aikana, kun miehet osallistuivat aikaisempaa enemmän kotitöihin. Ansio- ja kotityöajan muodostama kokonaistyöpanos lyhentyi keskimäärin kolme tuntia viikossa. Syyinä on ansiotyöpanoksen väheneminen sekä miehillä että naisilla yhtä paljon.

Kotitöiden tekeminen riippuu keskeisesti henkilön elinvaiheesta. Perheen perustaminen ja lasten saaminen vaikuttavat kotitöiden määrään. Eniten kotitöitä tekevät alle kouluikäisten lasten äidit. Naiset tekevät runsaat 60 % kotitöistä. Perheen sisäisen työnjaon tasoittuminen näkyi naisten tekemän kotityön osuuksien pienentymisenä kaikissa elinvaiheissa, selvimmän kouluikäisten lasten perheissä ja iäkkäimmissä perheissä, joissa ei ole alle 18-vuotiaita lapsia. Kotitöiden tekemistä vähensivät eniten yrittäjänaiset, joiden ansiotyöpanos lisääntyi 1990-luvulla. Miehistä kotitöiden tekemistä ovat 1990-luvulla lisänneet kaikki muut paitsi ne alle 45-vuotiaat, joilla ei ole kotona alle 18-vuotiaita lapsia. Erityisesti kotitöiden tekemistä lisäsivät vanhemmat miehet, työttömät ja työntekijämiehet.

Jako "naisten" ja "miesten" kotitöihin lieveni, sillä miehet osallistuivat entistä enemmän ruoanlaittoon ja siivoukseen ja naiset puolestaan tekivät kodin huoltotöitä enemmän kuin aikaisemmin.

Suomalaisessa tasa-arvokeskustelussa on käsitelty myös kysymystä naisten osuudesta palkattomasta hoitotyöstä. Valtaosa esimerkiksi omaishoitajista on naisia. Kuntien tarjoamat hoito- ja hoivapalvelut ovat tässä suhteessa tasa-arvon kannalta merkittäviä tekijöitä, koska ne parhaimmillaan mahdollistavat naisten täysipainoisen osallistumisen työelämään sekä omaishoitajien jaksamisen.

Suomessa valtaosa yli 70-vuotiaista on naisia. Suomen kuntaliitto aloitti vuonna 2002 ”Ehkäisevät kotikäynnit vanhuksille” -projektin, jossa kehitetään, kokeillaan ja arvioidaan vanhuksille suunnattujen ehkäisevien kotikäyntien toimintamalleja erilaisissa kunnissa. Kohderyhmänä ovat kotona asuvat vanhukset, joille tarjotaan mahdollisuutta so-

siaali- tai terveydenhuollon henkilön suorittamaan ehkäisevään kotikäyntiin. Kotikäynnissä arvioidaan vanhuksen toimintakykyä, asunto-olosuhteita ja palvelutarpeita sekä annetaan hänelle tietoja esimerkiksi palveluista sekä virkistys- ja harrastustoiminnasta.

6 artikla

Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin, lainsäädäntötoimet mukaan lukien, estääkseen kaikenlaisen naisten kaupan ja naisten prostituutioista hyötyamisen.

1. Naisten kaupallisen hyväksikäytön ehkäiseminen

1.1. Viranomaisyhteistyön kehittäminen

CEDAW-komitea on Suomen edellisen raportin johdosta antamassaan lausunnossa ilmaissut huolensa lisääntyneestä naiskaupasta ja naisten hyväksikäytöstä prostituutiotarjoituksessa. Se on kehottanut Suomen hallitusta tehostamaan pyrkimyksiään yhteistyön lisäämiseksi sekä kansallisten viranomaisten kesken että kansallisten viranomaisten ja muiden valtioiden viranomaisten (erityisesti Venäjän federaation ja Baltian maiden) välillä, jotta saataisiin aikaan yhteisiä toimenpiteitä naiskaupan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi.

Suomi on Baltian maiden ja Venäjän liikkuvan prostituution kohde- ja kauttakulkumaa. Keskusrikospoliisin esittämän arvion mukaan Suomessa vieraillee vuosittain noin 10 000 - 15 000 näistä maista tulevaa prostituoitua. Seksuaalipalveluja tarjotaan useimmiten järjestäytyneiden paritusorganisaatioiden toimesta pääasiassa yksityisasunnoissa, ravintoloissa sekä majoitusliikkeissä. Katuprostituutio on Suomessa vähäistä. Prostituutiosta on pääsääntöisesti kyse ammattimaisesta paritustoiminnasta. Oikeusministeriön ihmiskauppalainsäädännön uudistamista pohtineen työryhmän osamietinnön mukaan prostituoitujen tuloon Suomeen ei liity ihmiskaupan vakavimpia muotoja, mutta sen sijaan erehdyttämistä ja toisen aseman hyväksikäyttöä.

Raportointikaudella on pyritty lisäämään ja tehostamaan yhteistyötä erityisesti Venäjän ja Baltian maiden viranomaisten kanssa. Oikeusministeriö on vuodesta 2001 lähtien sijoittanut Tallinnaan yhteyssyyttäjän toimimaan linkkinä Suomen ja Viron oikeusviranomaisten välillä sekä helpottamaan ja parantamaan viranomaisten välistä yhteistyötä. Pietariin on sijoitettu yhteyssyyttäjä syyskuusta 2003 lukien. Yhteyssyyttäjistä voi olla apua myös naiskauppaan liittyvien rikosten tutkinnassa ja syytetoimiin ryhtymisessä.

Kesäkuussa 2001 Vilnassa pidettiin "Modern Slavery" -konferenssi, jonka aikana päätettiin yhteisen naiskaupan vastaisen informaatiokampanjan järjestämisestä vuonna 2002. Myös Suomi osallistui tähän Pohjoismaiden ministerineuvoston koordinoimaan Pohjoismaiden ja Baltian maiden naiskaupan vastaiseen kampanjaan (liite 4). Kampanja suunnattiin Pohjoismaissa asiakkaisiin - miehiin - jotta nämä eivät ostaisi seksipalveluja. Baltian maissa kampanjalla pyrittiin estämään uusien naiskaupan uhrien syntyminen. Jokaisessa maassa toimi eri alojen asiantuntijoista koostuva kansallinen kampanjatyöryhmä. Kampanjan yhteydessä toteutettiin yhteistyössä kolme kansainvälistä seminaaria ja yhteinen Internet -sivusto, jonka ylläpitäjäksi lupautui Viro.

Sosiaali- ja terveysministeriö on vuosina 1998-2002 toteuttanut kotimaassa naisiin kohdistuvan väkivallan ja prostituution ehkäisyhankkeen, josta kerrottiin jo edellä 5 artiklan kohdalla. Hankkeen puitteissa on kehitetty palveluja väkivaltaa kokeneille naisille sekä väkivaltaa käyttäville miehille. Hankkeessa on myös kehitetty kansainvälistä yhteistyötä prostituution ja naiskaupan ehkäisemiseksi. Lisäksi hankkeessa on koulutettu eri sektoreiden ammattilaisia, tuotettu ehkäisytyötä tukevaa kirjallisuutta sekä toteutettu kansallisia tiedotuskampanjoita.

Hankkeen kokemusten pohjalta työtä jatketaan seuraavina vuosina. Sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut huhtikuussa 2003 selvitysmiehen ja häntä tukevan ohjausryhmän selvittämään Suomeen suuntautuvan nais- ja lapsikaupan johdosta tarvittavia toimenpiteitä sosiaali- ja terveysministeriön alalla. Tarkoituksena on myös laatia kansallinen naiskaupan ehkäisyohjelma. Ohjelmassa selvitetään muun muassa keinoja naiskaupan ehkäisemiseksi. Näitä ovat muun muassa konkreettiset suunnitelmat ja järjestelyt naiskaupan uhrien ja todistajien suojelemiseksi. Lisäksi selvitetään, mitä naiskaupan markkinointikanavien tukkimiseksi voidaan tehdä. Myös toimenpiteet seksiturismin vähentämiseksi yhteistyössä matkailualan järjestöjen ja kauppa- ja teollisuusministeriön kanssa sekä mahdollisuudet naisten työllisyyden ja koulutuksen parantamiseksi lähialueilla esimerkiksi Pohjoismaiden ja EU:n tukemia hankkeita hyväksi käyttäen selvitetään. Muita selvityskohteita ovat nuorten seksuaalikasvatus sekä kovan pornon ja pornon rajoittamismahdollisuudet.

1.2. Seksipuhelinlinjat

CEDAW-komitea on Suomen edellisen määräaikaisraportin johdosta antamissaan päätelmissä kehottanut hallitusta pyrkimään ilmapiirin muutokseen seksipuhelinlinjojen vastaiseksi.

Osana naisiin kohdistuvan väkivallan ja prostituution ehkäisyhanketta sosiaali- ja terveysministeriö sekä sosiaalialan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes toteuttivat vuonna 1999 tutkimuksen päivälehtien seksipalveluilmoittelusta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että vuositasolla ilmoituksia kertyi tutkituissa 35 päivälehdessä noin 180 000 kappaletta ja niiden julkaisemisen tuottama taloudellinen hyöty oli merkittävä. Tutkituista 35 päivälehdestä 24 julkaisi seksipalveluilmoituksia ja 11 oli kieltäytynyt niiden julkaisemisesta. 70 % julkaistuista seksipalveluilmoituksista markkinoi seksipuhelinlinjoja. Tutkimuksessa oli myös nähtävissä, että ilmoittelu oli muuttumassa rankempaan suuntaan.

Vuoden 2002 aikana seksi-ilmoitusten julkaisemisessa tapahtui käänne, kun useat suuret päivälehdet ja iltapäivälehdet, joukossa muun muassa suurin päivälehti Helsingin Sanomat sekä suurimmat iltapäivälehdet Iltalehti ja Ilta-Sanomat, päättivät lopettaa seksi-ilmoitusten julkaisemisen. Eroottisten puhelin- ja muiden palveluiden ilmoittelu sanomalehdissä on tämän jälkeen vähentynyt huomattavasti. Muun muassa Helsingin Sanomat pyrkii päätoimittajansa mukaan varmistamaan, ettei seksipalveluilmoittelua pääse syntymään peitenimillä luokitellun ilmoitusaineiston muihin osiin. Seksipalveluilmoittelu onkin siirtymässä lähes kokonaan internetiin.

Lehdissä tapahtuvaa seksipalvelumainontaa ei sellaisenaan ole Suomessa kielletty. Ilmoitusten sisällön sääntely on lehden päätoimittajan varassa.

1.3. Lainsäädäntöuudistukset

Seksuaalipalvelujen ostaminen yleisellä paikalla on lokakuun 2003 alussa voimaan tulleen uuden järjestyslain (612/2003) mukaan kielletty. Samassa laissa on säädetty rangaistavaksi myös seksuaalipalvelujen maksullinen tarjoaminen yleisellä paikalla. Jo vuonna 1999 poliisin ylijohdolla on antanut poliisille ohjeen puuttumisesta naiskauppaan, prostituutioon ja niihin liittyvään rikollisuuteen.

Oikeusministeriö asetti marraskuussa 2002 työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin laatia ehdotus ihmiskauppaa koskeviksi rangaistussäännöksiksi sekä eräksi muiksi tähän liittyviksi rikoslain muutoksiksi. "Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio" -työryhmä jätti ensimmäisen osamietintönsä heinäkuussa 2003¹⁰. Sen mukaan paritusrikosten rangaistusasteikkoa korotettaisiin siten, että rikoslakiin lisättäisiin uusi rangaistussäännös törkeästä parituksesta. Parituksesta rangaistaisiin ehdotuksen mukaan myös sitä, joka yhteystietoja välittämällä tai muuten markkinoi toisen ryhtymistä korvausta vastaan tapahtuvaan sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon.

Ehdotuksen mukaan rikoslakiin lisättäisiin uusi rangaistussäännös, joka koskee seksuaalipalvelujen ostamista. Samalla seksuaalipalvelujen ostamisesta nuorelta tuomittavaa enimmäisrangaistusta korotettaisiin. Seksuaalipalvelujen myymistä ei ehdoteta rangaistavaksi laajemmin kuin järjestyslain tarkoittamissa tilanteissa.

Vapauteen kohdistuvia rikoksia koskevaan rikoslain 25 lukuun lisättäisiin uusi ihmiskauppaa koskeva rangaistussäännös. Ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö vastaisi kansainvälisiä sopimuksia, kuten kansainvälisen järjestyneen rikollisuuden vastaisen YK:n yleissopimuksen lisäpöytäkirjaa. Ihmiskaupasta tuomittaisiin vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta. Lukuun lisättäisiin myös uusi törkeää ihmiskauppaa koskeva rangaistussäännös, jonka rangaistusasteikko olisi vankeutta vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta.

Pakkokeinolakia (450/1987) muutettaisiin siten, että telekuuntelu olisi mahdollista, kun kysymyksessä ovat vakavimmat ihmiskauppa- ja paritusrikokset. Vuoden 2004 alusta lähtien voimaan tulleen pakkokeinolain muutoksen (646/2003) johdosta paritusrikosten tutkintaan voidaan käyttää myös televalvontaa.

Ihmiskauppaa, paritusta ja prostituutiota koskeva hallituksen esitys annettaneen lausuntokierroksen ja sen jälkeisen loppuvalmistelun jälkeen talvella 2004.

Yleisesti ihmiskauppatyöryhmän ehdotus on saanut tukea kansalaisjärjestöiltä, mutta sitä on myös kritisoitu siitä, että se ei tarjoa riittävästi suojaa naiskaupan uhreille. Kansalaisjärjestöt ovat myös vaatineet viranomaiskoulutuksen lisäämistä naiskauppaongelman torjumiseksi. On myös esitetty, että hallitus ottaisi käyttöön valtionyhtiöiden työntekijöitä, virkamiehiä ja rauhanturvajoukkoja sitovan eettisen säännösten, joka kieltää seksin ostamisen Suomessa ja ulkomailla. Myös erilaisten tukipalvelujen lisäämistä uhreille pidetään tärkeänä.

¹⁰ Työryhmämietintö 2003:5.

Myös vähemmistövaltuutettu on toiminnassaan saanut viitteitä siitä, että Suomessa prostituutiota harjoittavien ulkomaalaisten naisten on käytännössä usein erittäin vaikea pyrkiä halutessaan irrottautumaan toiminnasta. Valtuutetun havaintojen mukaan Suomen viranomaisiin turvautuminen voi olla ulkomaalaiselle prostituoidulle riskialtista. Prostituutiosta irrottautumaan pyrkivää naista uhkaa hänen viranomaisten puoleen kääntyttyään maasta käännättäminen tai karkotus, mikä saattaa puolestaan johtaa naisen monin tavoin turvattomiin olosuhteisiin ja jopa väkivallan kohteeksi kotimaassaan. Vähemmistövaltuutetun mukaan Suomeen tulisi luoda toimintaohjelma tukemaan niitä ulkomaalaisia naisia, jotka maassa oleskellessaan pyrkivät irrottautumaan prostituutiosta. Tällaisen tukiohjelman aikaan saaminen edellyttäisi ainakin maahanmuutto- ja poliisiviranomaisten sekä sosiaaliviranomaisten yhteistyötä ja sen yhteydessä tulisi tarkastella muun muassa oleskelulupamenettelyyn liittyviä näkökohtia.

Euroopan unionissa on tehty direktiiviehdotus ihmiskaupan uhreille myönnettävästä määräaikaista oleskeluluvasta silloin, kun uhrin tekevät yhteistyötä viranomaisten kanssa [KOM (2002) 71]. Oleskelulupa antaisi haltijalleen muun muassa pääsyn työmarkkinoille ja oikeuden saada yleissivistävää tai ammatillista koulutusta niin, että hän voisi irrottautua ihmiskauppaa käyvien verkostosta.

2. Seksuaalioikeudet

Samaa sukupuolta olevat parit ovat 1.3.2002 alkaen voineet rekisteröidä parisuhteensa. Mainittuna päivämääränä tuli voimaan laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001). Parisuhteen rekisteröinnillä on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta samat oikeusvaikutukset kuin avioliiton solmimisella. Poikkeusten mukaan rekisteröityyn parisuhteeseen ei sovelleta isyyslain säännöksiä isyyden toteamisesta avioliiton perusteella eikä mitään sellaisia säännöksiä, jotka koskevat aviopuolisoa yksinomaan hänen sukupuolensa perusteella. Rekisteröityyn parisuhteeseen ei myöskään sovelleta lapseksiottamisesta annetun lain säännöksiä, jotka koskevat puolison oikeutta ottaa ottolapsi, eikä nimilain säännöksiä puolison sukunimestä.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti huhtikuussa 2002 rekisteröityihin parisuhteisiin liittyviä erityiskysymyksiä selvittävän toimikunnan. Sen tehtävänä oli selvittää sosiaalisia ja oikeudellisia ongelmakysymyksiä, jotka liittyvät lasten asemaan sellaisissa perheissä, joiden aikuiset elävät rekisteröidyssä parisuhteessa, sekä tehdä ehdotukset mahdollisesti tarvittaviksi lainsäädäntömuutoksiksi. Tavoitteena oli myös selvittää, tulisiko säätää mahdollisuudesta perheen sisäiseen lapseksiottamiseen rekisteröidyssä parisuhteessa.

Toimikunta luovutti mietintönsä syyskuussa 2003.¹¹ Se katsoo, että eräissä konkreettisisä tilanteissa lapsen etu voi vaatia sitä, että rekisteröidyssä parisuhteessa elävä voi ottaa lapsekseen rekisteröidyn puolisonsa lapsen tai rekisteröity pari saa yhdessä ottaa ottolapsen. Tämän vuoksi toimikunta ehdottaa lapseksiottamista koskevan lain sekä rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain muuttamista siten, että rekisteröidylle parille annetaan mahdollisuus perheensisäiseen adoptioon ja mahdollisuus ottaa ottolapseksi lapsi, joka kuuluu rekisteröidyn parin lähipiiriin ja jonka omat vanhemmat ovat kuolleet. Toimikunta ehdottaa myös, että lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia muutettaisiin siten, että tuomioistuimien voisi, jos se on lapsen edun mukaista, vahvistaa

¹¹ Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:10.

tapaamisoikeuden lapsen ja hänen vanhempansa rekisteröidyn puolison välille puolisoien asuessa erillään tai parisuhteen päättyessä eroon. Toimikunnan mietintö on lähetetty laajalle lausuntokierrokselle, minkä jälkeen päätetään siitä, miten asian valmistelua jatketaan.

7 artikla

Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin poistaakseen naisten syrjinnän maan poliittisesta ja julkisesta elämästä ja erityisesti varmistaakseen naisille oikeuden miesten kanssa samoin ehdoin

a) äänestää kaikissa vaaleissa ja yleisissä kansanäänestyksissä ja olla vaalikelpoinen kaikkiin yleisellä äänestyksellä valittaviin elimiin;

b) osallistua hallituksen politiikan muodostamisen ja toteuttamiseen sekä toimia julkisen viran haltijana ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasolla;

c) osallistua maan julkiseen ja poliittiseen elämään liittyvien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan.

1. Vaalioikeus

Vuoden 2003 eduskuntavaaleissa naisten saama ääniosuus oli 42,6 % ja naisehdokkaiden osuus 39,8 %. Kansanedustajanpaikoista 37,5 % on naisten. Valittujen naisten osuus oli korkein vuonna 1991 (38,5 %). Vuoden 1983 vaaleista lähtien naisten osuus kansanedustajista on pysynyt yli 30 %:n. Vuoden 1987 vaaleista lähtien naiset ovat olleet aktiivisempia äänestäjiä kuin miehet. Vuoden 2003 vaaleissa naisten äänestysaktiivisuus oli 68,0 % ja miesten 65,3 %.

Kunnallisvaaleissa naisten osuus valituista on kohonnut usean vuosikymmenen ajan. Ensimmäisen kerran osuus ylitti 30 % vuoden 1992 vaaleissa. Vuoden 2000 kunnallisvaaleissa naisten osuus valituista edustajista oli 34,4 %. Naisten osuus kunnallisissa toimielimissä on myös kasvanut siten, että harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta naisten osuus kunnanhallitusten ja lautakuntien jäsenistössä on nykyisin vähintään 40 %. Naisten äänestysaktiivisuus oli myös kunnallisvaaleissa (57,7 %) vuonna 2000 korkeampi kuin miesten (53,9 %).

2. Hallituksen kokoonpano

Pääministeri *Matti Vanhasen* hallituksen 18 ministeristä kahdeksan on naisia, mikä on 44 % hallituksen kokoonpanosta. Ulkomaankauppa- ja kehitysministeri, toinen valtiovarainministeri, kulttuuriministeri, liikenne- ja viestintäministeri, sosiaali- ja terveystieteiden ministeri, työministeri, opetusministeri sekä peruspalveluministeri ovat naisia.

Vuoden 2003 eduskuntavaalien jälkeen nimitetyn, 17.4.2003 - 24.6.2003 välisenä aikana toimineen hallituksen pääministerinä toimi ensimmäisen kerran nainen, kun eduskunta valitsi *Anneli Jäätteenmäen* tähän tehtävään. Tänä aikana hallituksessa toimi myös kahdeksan muuta naisministeriä. Tällöin hallituksen sukupuolijakauma oli tasan, kun nais- ja miespuolisia ministereitä oli molempia yhdeksän.

Kaiken kaikkiaan naisten asema poliittisessa päätöksenteossa on Suomessa vahvistunut. Vuosien 1999 ja 2003 välisenä aikana toimineen eduskunnan puhemiehistössä toimi kaksi naista: *Riitta Uosukainen* puhemiehenä ja *Sirkka-Liisa Anttila* ensimmäisenä varapuhemiehenä. Lisäksi vuonna 2000 tasavallan presidentiksi valittiin ensimmäistä kertaa nainen, *Tarja Halonen*.

3. Valtion virkamiehet

3.1. Valtion henkilöstöpolitiikka

Valtioneuvosto teki periaatepäätöksen valtion henkilöstöpolitiikan linjasta 30.8.2001. Valtioneuvosto pitää tärkeänä, että valtio on esimerkillinen työnantaja hyvän henkilöstöpolitiikan määrätietoisessa toteuttamisessa. Hyvin hoidetulla henkilöstöpolitiikalla, hyvällä johtamisella sekä osaavalla ja sitoutuneella henkilöstöllä luodaan edellytykset valtionhallinnon tuloksellisuudelle ja palvelukyvyille ja siten kansalliselle kilpailukyvyille.

Periaatepäätöksen mukaan valtion organisaatioiden on hyödynnettävä kaikkia johtamisvoimavaroja ja kehitettävä uutta johtamisilmapiiriä työyhteisöjen toiminnan parantamiseksi. Valtiotyönantaja kehittää suunnitelmallisesti johtajia ja johtamistehtäviin hakeutuvia. Se myös tukee naisten hakeutumista johto- ja esimiestehtäviin.

Vuonna 2001 valtiovarainministeriö antoi suosituksen sukupuolten tasa-arvon edistämisestä valtion virastoissa ja laitoksissa. Tasa-arvosuosituksen lähtökohtana ovat lainsäädännön asettamat velvollisuudet, joiden mukaan sukupuoleen liittyvillä tai muilla sellaisilla seikoilla ei saa perusteettomasti asettaa ketään eri asemaan. Suosituksessa mainitaan ns. sukupuolinäkökohtien valtavirtaistamisperiaatteen mukaisesti sellaisia toimenpiteitä, joilla pyritään vaikuttamaan muun muassa naisten lukumäärään ylimmissä viroissa. Lisäksi mainitaan esimerkkejä siitä, miten tasa-arvoa voidaan edistää henkilöstöpoliittisten toimien osana. Tasa-arvon edistäminen voidaan ottaa huomioon johdon valinnassa, henkilöstön uran ja kehittymisen suunnittelussa sekä hyvin monissa työyhteisöä ja työolosuhteita koskevissa hankkeissa. Eräs merkityksellinen osa-alue on hyvään eettiseen toimintaympäristöön liittyvät tekijät ja niiden kehittäminen.

Valtiovarainministeriö on asettanut vuonna 2002 hankkeen edistämään naisten sijoittumista valtionhallinnon tehtäviin. Hankkeen tarkoituksena on edistää naisten sijoittumista valtionhallinnon johtotehtäviin muun muassa järjestämällä naisjohtajien verkostoitumista. Tarkoituksena on myös selvittää, minkälainen tuki edistää naisten lukumäärän lisääntymistä johtotehtävissä ja toisaalta, mitä mahdollisia esteitä on naisten hakeutumiselle ja nimittämislle johtotehtäviin. Tilastojen avulla seurataan naisten osuuden kehittymistä valtionhallinnon johtotehtävissä. Hanke sisältää muun muassa mentorointia, viestintää ja keskustelu- ja koulutustilaisuuksien järjestämistä.

3.2. Valtionhallinnon ylin johto

Valtionhallinnon ylimpään johtoon kuuluu kaikkiaan 203 henkilöä. Näistä naisia on 31, eli 15,2 %. Muuhun kuin ylimpään johtoon luetaan muut valtion virastojen ja laitosten johtajat sekä tulosityksikköjen ja vastaavien vastuuyksikköjen johtajat, ei kuitenkaan työnjohto- ja esimiestehtävät. Tässä johtajaryhmässä naisten osuus on kasvanut vuoden 1997 16,5 %:sta vuoteen 2001 mennessä 31 %:iin. Asiantuntijatehtävissä valtionhallinnossa toimivista 45 % on naisia. Valtion koko henkilöstöstä 48 % on naisia.

4. Naisjärjestöjen saama rahoitus

Osallistuminen yhteiskunnalliseen elämään erilaisten kansalaisjärjestöjen kautta on suomalaisessa demokratiassa merkittävä osallistumisen muoto. Suomalaiselle järjestöelämälle on myös ominaista laaja ja aktiivinen naisjärjestökenttä, jonka laajuus ja monimuotoisuus on pohjoismaisessakin vertailussa ainutlaatuista. Esimerkiksi Naisjärjestöjen keskusliitto on tehnyt tasa-arvotyötä jo vuodesta 1911 lähtien. Naisjärjestöjen keskusliitolla on 56 jäsenjärjestöä, joiden yhteinen jäsenmäärä on yli 500 000.

Naisjärjestöjen - toisin kuin monien muiden miehille ja naisille yhteisten järjestöjen - toimintaa ei Suomessa tueta lakisääteisellä julkisella rahoituksella. Opetusministeriö kuitenkin myöntää harkinnanvaraista valtiontukea Naisjärjestöt yhteistyössä - NYTKIS -yhteenliittymälle. Naisjärjestöt saavat kuitenkin erilaisia muita tukia ja projektikohtaisia avustuksia, vaikka vakinainen valtionapu niiltä puuttuukin. Useat naisjärjestöt kokevat epäkohtana rahoitukseen liittyvän epävarmuuden. Rahoituksen lisäämisen ohella naisjärjestöjen yhteenliittymä on esittänyt erityisen tasa-arvon ja naistutkimuksen resurssikeskuksen perustamista edistämään tosiasiallista tasa-arvoa ja vahvistamaan naistutkimuksen, naisliikkeen ja tasa-arvopolitiikan yhteyttä.

8 artikla

Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin varmistaakseen naisille mahdollisuuden samoin perustein kuin miehille ja ilman minkäänlaista syrjintää edustaa hallitustaan kansainvälisellä tasolla ja osallistua kansainvälisten järjestöjen työhön.

Tässä yhteydessä viitataan edellisiin raportteihin.

9 artikla

1. Sopimusvaltioiden tulee myöntää naisille yhtäläiset oikeuden kuin miehille saada, muuttaa ja säilyttää kansalaisuutensa. Erityisesti niiden tulee varmistaa, ettei avioliitto ulkomaalaisen kanssa eikä aviomiehen kansalaisuuden muutos avioliiton aikana automaattisesti muuta vaimon kansalaisuutta, tee hänestä valtiotonta tai pakota häntä vastaanottamaan miehensä kansalaisuutta.

2. Sopimusvaltioiden tulee myöntää naisille yhtäläiset oikeudet kuin miehille heidän lastensa kansalaisuuteen nähden.

Tässä yhteydessä viitataan edellisiin raportteihin.

10 artikla

Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin naisten syrjinnän poistamiseksi voidakseen varmistaa heille koulutuksen alalla yhtäläiset oikeudet kuin miehille ja erityisesti varmistaa miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta

- a) yhtäläiset edellytykset työuran ja ammatinvalinnan ohjaukseen, mahdollisuuden opintoihin ja tutkintojen suorittamiseen kaiken asteisissa oppilaitoksissa sekä maaseudulla että kaupungissa; tämä tasa-arvo on taattava varhaiskasvatuksessa, yleissivistävässä ja teknisessä koulutuksessa, yliopistokoulutuksessa ja teknillisellä korkeakouluasteella sekä kaikenlaisessa ammatillisessa koulutuksessa;*
- b) mahdollisuudet samaan opinto-ohjelmaan, samoihin tutkintoihin, samantasoisien opettajakunnan antamaan opetukseen ja samantasoisiin koulutiloihin ja -varusteisiin;*
- c) miesten ja naisten kaavamaisen roolijaon poistamiseen kaikentasoisessa ja -tyyppisessä koulutuksessa rohkaisemalla yhteisopetusta ja muita tämän päämäärän saavuttamista auttavia koulutusmuotoja ja erityisesti tarkistamalla oppikirjat ja koulutusohjelmat sekä mukauttamalla opetusmenetelmiä;*
- d) yhtäläiset mahdollisuudet saada stipendejä ja muita opintoapurahoja;*
- e) yhtäläiset mahdollisuudet osallistua jatko-opetukseen, mukaan lukien aikuisopetuksen ja käytännön lukutaito-ohjelmat, erityisesti sellaiseen opetukseen, jonka tarkoituksena on niin pian kuin mahdollista vähentää miesten ja naisten koulutuksen eroja;*
- f) vähentää naisopiskelijoiden opintojen keskeyttämistä ja järjestää ohjelmia liian aikaisin koulunsa lopettaneille tytöille ja naisille;*
- g) yhtäläiset mahdollisuudet osallistua aktiivisesti urheiluun ja liikuntakasvatukseen;*
- h) mahdollisuus erityisopetukseen ja neuvontaan perheiden terveyden ja hyvinvoinnin varmistamiseksi, mukaan luettuna perhesuunnittelua koskeva tietous ja neuvonta.*

1. Työelämän tasa-arvon edistäminen työvoimapolitiisin toimin

CEDAW-komitea on kehottanut hallitusta lisäämään pyrkimyksiään naisten koulutukseen liittyvien stereotyyppien sekä naisten perinteisillä työaloilla vallitsevien työnarviointiin ja palkkaukseen liittyvien ennakkokäsitysten poistamiseksi. Erityisesti komitea suosittelee poikkiammatillisen koulutuksen edistämistä tyypillisillä nais- ja miesvaltaisilla aloilla. Komitea kehottaa myös sukupuoliulottuvuuden sisällyttämiseen läpäisyperiaatteella kaikkeen koulutukseen.

Opetusministeriö asetti 1.10.2001 työryhmän Suomen työllisyyspolitiikan toimintasuunnitelmien mukaista "Tasavertaiset työmarkkinat" -hanketta varten vuosiksi 2001-2003. Hankkeen tavoitteena on vaikuttaa eri ammattialoille sijoittumista koskeviin mekanismeihin niin, että naiset ja miehet sijoittuisivat nykyistä tasaisemmin eri ammattialoille. Työryhmän tehtävänä oli 1) tehdä suunnitelma lyhyen ja pitkän aikavälin toimenpiteistä, joilla vaikutetaan koululaisten ja opiskelijoiden oppiaine- ja linjavalintoihin sekä seurata suunnitelman ja käynnistettävien toimenpiteiden toteutumista ja vaikutuksia; 2) tehdä suunnitelma toimenpiteistä, joilla vaikutetaan työpaikkakulttuureihin siten, että myös alalle ei-tyypillisen sukupuolen edustajat viihtyvät työpaikalla ja heillä on uramahdollisuuksia sekä 3) seurata suunnitelman ja käynnistettävien toimenpiteiden toteutumista ja vaikutuksia.

Työryhmä esittää muun muassa, että luonnontieteiden opetuksessa siirryttäisiin nykyistä enemmän yhteisöllisiin, kokeellisiin ja laboratoriopainotteisiin työtapoihin. Lisäksi tyttöjen kiinnostusta teknologiaa kohtaan on pyrittävä lisäämään koulujen opetussuunnitelmia muokkaamalla. Oppilaanohjausta on myös kehitettävä ja otettava huomioon molempien sukupuolten eriytyneet tarpeet ja toiveet. Työpaikoilla olisi kehitettävä erilaisia tasa-arvoa lisääviä toimintatapoja ja vahvistettava tasa-arvoa tukevia käytänteitä. Tasa-arvoon liittyvää tiedotusta olisi myös lisättävä. Lisäksi miehiä tulisi kannustaa erilaisten hankkeiden avulla hakeutumaan naisvaltaisille aloille.

Suomen työllisyyspolitiikan toimintasuunnitelmaan vuodelle 2002 on kirjattu segregaa-tion lieventämistoimenpiteiksi seuraavaa:

- peruskoulun ja lukion opetussuunnitelman perusteita uudistettaessa vaikutetaan koulutuksen sisältöihin ja opetusmenetelmiin segregaa-tion lieventämiseksi
- käynnistetään projekteja ja käytäntöjä, joilla edistetään molemmille sukupuolille epätyypillisiä koulutusvalintoja
- valmistellaan koulutuksen sisältöjä, menetelmiä ja järjestelyjä koskevia kehittä-mishankkeita, joilla lievennetään segregaa-tiota
- vaikutetaan kampanjoilla työpaikkakulttuureihin ja toimialojen, erityisesti metal-liteollisuuden, houkuttelevuuteen
- työvoimapalveluja, erityisesti neuvonta- ja ohjauspalveluita, kehitetään suku-puolisensitiiviseen suuntaan
- tilast selvityksillä kartoitetaan, millä sukupuolijakaumiltaan vinoutuneilla aloil-la on eniten työvoimatarvetta lähitulevaisuudessa.

Mainittuja tavoitteita toteuttamaan pyrkivä kansallinen teemaohjelma segregaa-tion purkamiseksi työmarkkinoilla on alkanut vuonna 2003 ja jatkuu vuoteen 2005 saakka.

Myös EU:n EQUAL- ja ESR 3 -ohjelmissa kehitetään ja levitetään toimintamalleja seg-regaa-tion lieventämiseksi koulutuksessa ja työelämässä. Projekteilla vaikutetaan naisten ja miesten uravalintoihin tiedotuksen, ammatinvalinnanohjauksen, neuvonnan, koulu-tuksen ja opettajien koulutuksen kautta.

Teollisuuden piirissä on myös jo pitkään pyritty vaikuttamaan nuorten ammatinvalintoi-hin. Viimeaikaisia hankkeita ovat olleet muun muassa vuodesta 1999 lähtien järjestetyt Taloudellisen tiedotustoimiston peruskoululaisille suuntaamat ”Dream Factory” -kampanjat. Niiden tarkoituksena on ollut luoda nuorille houkuttelevaa kuvaa teollisuu-desta työpaikkana, korostaa käden taitojen merkitystä ja yrittäjyyttä. Näillä kaikilla on tarkoituksena luonnollisesti ollut vaikuttaa myös nuorten naisten ammatinvalintoihin. Kampanja on jatkunut vuonna 2003.

Työmarkkinajärjestöt ovat sopineet tulopoliittisessa sopimuksessaan vuosille 2003 ja 2004 tiedon välittämisestä eri ammateista ja niiden monipuolisuudesta nuorille. Kir-jauksen yhtenä ajatuksena on ollut sukupuolijaon tasoittaminen eri sektoreilla.

2. Sukupuolten erot koulutuksessa

Kaikki suomalaiset tytöt käyvät koulua ja naiset ovat hyvin koulutettuja. Perusasteen jälkeisen tutkinnon on 20-64 -vuotiaista naisista suorittanut 75,4 %, miehistä 71,5 %.

Myös korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden naisten osuus on Suomessa korkeampi kuin miesten. Tähän vaikuttaa osaltaan se, että naiset sijoittuvat heti peruskoulun jälkeen lukiokoulutukseen useammin kuin miehet. Peruskoulun vuonna 2001 päättäneistä tytöistä 65 % sijoittui samana vuonna lukiokoulutukseen, kun taas pojista 46 % sijoittui lukiokoulutukseen ja 45 % ammatilliseen koulutukseen.

Vuonna 2001 korkeakoulututkinnon suorittaneista naisten osuus oli 59 %. Samana vuonna lisensiaatin tai tohtorin tutkinnon suorittaneista naisten osuus oli 46 %. Lisensiaatin ja tohtorin tutkinnon suorittaneista naisten osuus on noussut vuoden 1975 15 %:sta 33 %:iin vuonna 2001.

Vaikka Suomessa erityisesti nuoret naiset ovat korkeasti koulutettuja, ovat koulutusalat jakautuneet naisten ja miesten aloihin. Teknisen koulutuksen saaneista yli 80 % oli miehiä vuonna 2001. Sosiaali- ja terveystieteiden koulutuksen saaneista 89 % oli puolestaan naisia. Myös koulutus-, palvelu- ja humanistiset koulutusalat olivat naisvaltaisia noin 70 %:n osuudella. Naiset ovat selvänä enemmistönä myös maahanmuuttajien valmistavassa koulutuksessa.

Naiset opiskelevat pidempään kuin miehet ja tulevat työmarkkinoille vanhempina kuin miehet. Naispalkansaajista korkea-asteen tutkinnon suorittaneita oli 39 % ja miespalkansaajista 31 %.

Koulutusta koskevan lainsäädännön kokonaisuudistus tuli voimaan 1.1.1999 lukien. Lainsäädännön uudistamisen yhteydessä kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että se turvaa koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaiset koulutuspalvelut. Lainsäädäntöön sisällytettiin myös säännös opiskelijan oikeudesta turvalliseen opiskeluympäristöön.

Suomalainen perusopetus perustuu sukupuolineutraalille ajattelutavalle, mikä lähtökohdaisesta tasa-arvoisuudestaan huolimatta saattaa kuitenkin käytännössä aiheuttaa epä-tasa-arvoisuutta koulujärjestelmässä. Koulujen opetussuunnitelmiin ei esimerkiksi kuulu tasa-arvokasvatusta eikä opetus välttämättä tue sukupuolisensitiivisyyden kehittymistä. Opettajankoulutuksessa, opetusohjelmissa ja opetusmateriaalin tuottamisessa tulisikin useiden kansalaisjärjestöjen näkemysten mukaan kiinnittää entistä enemmän huomiota sukupuolisensitiivisten ja tasa-arvoisten opetusmallien ja käytäntöjen edistämiseen. Tasa-arvon toteuttamiseksi laaditut toimenpideohjelmat tulisi niiden mukaan ulottaa kokemaan koko koulutusjärjestelmää. Lisäksi naisvaltaisten alojen koulutuksen arvoa tulisi nostaa ja houkutella myös poikia valitsemaan sellaisia aloja, jotka ovat perinteisesti olleet tyttöjen suosimia.

Opetusministeriön ammattikorkeakouluille myöntämässä tuloksellisuusrahoituksessa on kiinnitetty huomiota koulutuksen voimakkaaseen jakaantumiseen joillakin aloilla nais- ja miesvaltaisiin aloihin. Ne ammattikorkeakoulut, jotka ovat onnistuneet muita paremmin rekrytoimaan voimakkaasti sukupuolen mukaan eriytyneisiin koulutusohjelmiin vähemmistösukupuolen edustajia opiskelijoiksi ja opettajiksi, on palkittu sukupuolten tasa-arvon edistämistä tukevista käytännöistä.

Vuosina 1996-2002 käynnissä ollut matematiikan ja luonnontieteiden alan kehittämisohjelma LUMA pyrki osaltaan alansa sukupuolten tasa-arvoisemman jakaantumisen edistämiseen. Ohjelmaan osallistuivat opetusviranomaiset, koulut, oppilaitokset sekä korkeakoulut, elinkeinoelämä ja useat järjestöt. Loppuraportin mukaan naisten osuus

teknistieteellisen yliopistokoulutuksen uusista opiskelijoista kasvoi ohjelman aikana 20 %:sta 24 %:iin. Naisten absoluuttinen lukumäärä kasvoi samana aikana peräti 68 % teknistieteellisen alan aloituspaikkojen kokonaislisäyksen vuoksi. Yliopistot järjestivät erityisesti naisille suunnattuja kursseja ja projekteja matematiikan ja luonnontieteiden alalla. Naisia on myös pyritty saamaan jatkuvasti lisää tutkintojen rakennetta kehittämällä sekä luomalla poikkitieteellisiä koulutusohjelmia.

Tasa-arvokysymykset sisältyvät myös opettajankoulutuksen koulutustarjontaan entistä enemmän. Pakollisten opettajankoulutusopintojen lisäksi tasa-arvokysymyksiä käsitellään myös muissa opintokokonaisuuksissa ja opiskelijat voivat suorittaa tasa-arvoon liittyviä opintoja vapaavalintaisina kursseina, kirjallisuussuorituksina ja opiskelijoiden itse suunnittelemina kursseina.

Myös puolustusvoimissa on pyritty lisäämään naisten rekrytoitumista puolustusvoimien palvelukseen. Esimerkiksi nuorille suunnatussa mainonnassa on korostettu puolustusvoimista löytyvän sekä sotilas- että siviilitehtäviä myös naisille. Naisten palkkaus ja urakehitys on puolustusvoimien sotilasviroissa vastaava kuin saman koulutuksen ja palvelusajan omaavilla miehillä. Siviiliviroissa sukupuolinen eriytyminen on samanlaista kuin muuallakin yhteiskunnassa. Naisille ovat nykyisin mahdollisia myös sotilasuraan tähtäävät koulutustehtävät ja kutsunnoissa naisia voidaan määrätä kaikkiin varusmieskoulutustehtäviin. Naisia opiskelee Maanpuolustuskorkeakoulussa upseeriksi tarkasteluajanjaksona myös erityisaselajeissa ja heidän opintonsa etenevät kuten miesopiskelijoiden.

Suomen Akatemia hyväksyi vuonna 2000 naisten tutkijanuraa edistäviä lukuisia toimenpiteitä sisältävän tasa-arvosuunnitelman vuosille 2001-2003. Suunnitelma velvoittaa tieteelliset toimikunnat huolehtimaan siitä, että vähemmistösukupuolen osuus tutkimusvirkoihin nimitettävistä on vähintään 40 %, jollei erityisistä syistä muuta johdu. Suunnitelman toimenpiteet koskevat Akatemian rahoituksella työskenteleviä tutkijoita ja siinä otetaan huomioon myös tutkimustyön ja perheen yhteensovittaminen sekä nuorten tutkijoiden ja tutkijanaisten erityistarpeet. Tasa-arvosuunnitelman uudistaminen käynnistyy syksyllä 2003. Viiden viimeisen vuoden seurantatietojen mukaan kaikki tieteelliset toimikunnat ovat nimittäneet Suomen Akatemian tutkimusvirkoihin naisia selvästi enemmän kuin heidän osuutensa on ollut hakijoista tai virkaan ilmoittautuneista. Myös naisten osuus Suomen Akatemian viroissa on kohentumaan päin.

Naisten osuus yliopistojen opetushenkilökunnasta on myös noussut. Vuonna 1999 17,9 % yliopistojen professoreista oli naisia. Vuonna 2002 vastaava luku oli 21,2 %, mikä on Euroopan unionin korkein. Ammattijärjestöt arvioivat, että korkeakouluissa naisten osuus professuureista tulee pitkällä tähtäyksellä edelleen kasvamaan, koska yhä suurempi osa opiskelijoista sekä korkeakoulu- ja jatkotutkinnon suorittaneista on naisia.

Yksinhuoltajien ja yhteishuoltajien liitto ry kiinnittää huomiota opintotukijärjestelmän naisia syrjiviin piirteisiin. Sen mukaan opintososiaalisia etuja koskeva järjestelmä ei huomioi tarpeeksi vanhemmuutta ja siitä lähteviä erityistarpeita. Opintotukeen ei sisälly yksinhuoltajakorotusta eikä opiskelija ole lähtökohtaisesti oikeutettu toimeentulotukeen. Opiskelevilla yksinhuoltajavanhemmilla ei käytännössä usein ole mahdollisuutta ilta- ja viikonlopputöiden tekemiseen perheensä toimeentulon parantamiseksi. Toisaalta opintotukijärjestelmään sisältyy ansiotuloja koskeva tuloraja, joka on sama lapsettomille ja

perheellisille. Koska valtaosa yksinhuoltajista on naisia, koskettavat opintotukijärjestelmän ongelmat nimenomaan naisia.

3. Liikunta- ja nuorisopoliittiset toimet

3.1. Nuorisopolitiikka

Nuorisotyölain (235/1995) mukaan nuorisotyöllä ja -toiminnalla edistetään sukupolvien, sukupuolten ja Suomen alueiden välistä tasa-arvoa, suvaitsevaisuutta ja kulttuurien moninaisuutta. Nuorisotyölain mukaan vastuu nuorisotyön ja -toiminnan ohjauksesta kuuluu opetusministeriölle. Nuorisotyön toteuttamisesta vastaavat ensisijaisesti valtio, kunnat ja nuorisojärjestöt. Nuorisotoiminnasta vastaavat pääasiassa nuoret ja heidän yhteisönsä sekä nuorisojärjestöt.

Valtakunnallisten ja muiden nuorisojärjestöjen ja nuorisotyötä tekevien järjestöjen taloudellisessa tuessa otetaan huomioon myös tasa-arvokysymykset. Valtakunnallisille järjestöille myönnettävien valtionavustusten perusteissa on pyritty tehostamaan tasa-arvonäkökulmaa. Opetusministeriö on tukenut erillisiä tasa-arvoa lisääviä hankkeita, erityisesti etnisten vähemmistöjen keskuudessa.

Nuorisotutkimuksessa tasa-arvokysymykset ovat jatkuvasti tärkeänä teema-alueena. Tyttöjä ja nuoria naisia koskevien tutkimusten lisäksi on tutkittu poikien ja nuorten miesten rooleja ja asemaa.

Opetusministeriön nuorisoyksikön vuonna 1998 aloitettu TASANUPO -hanke toteutettiin suunnitelman mukaan vuoteen 2000 asti. Hankkeessa toteutettiin tasa-arvon valtavirtaistamista nuorisopolitiikassa. Sen puitteissa luotiin nuorisotoiminnan ja tasa-arvon itsearviointijärjestelmä kahdella pilottialueella.

Lisäksi Suomen kuntaliitto on toteuttanut ”Nuorten Suomi 2001” –tutkimushankkeen, jonka tarkoituksena oli selvittää 18-26 –vuotiaiden nuorten aikuisten asuinkuntakuvan ja kuntakiinnittyneisyyden, muuttoaikomusten, kuntien palveluihin ja julkisen sektorin työpaikkoihin liittyviä käsityksiä sekä nuorten asenteita yhteiskunnallista vaikuttamista ja kunnallista demokratiaa kohtaan. Tutkimushanke toteutettiin kolmivaiheisena vuosina 1996, 1998 ja 2001 ja sen tuloksista on tiedotettu useaan otteeseen hankkeen aikana.

Tutkimuksen mukaan 42 % 18-26-vuotiaista suomalaisista nuorista asui vanhempiensa luona. Miehet muuttavat kotoa keskimäärin 19,9 vuoden ja naiset 18,8 vuoden iässä. Vanhempiensa luona asuvista nuorista selvä enemmistö oli miehiä kaikissa ikäryhmissä. Suomalaisille nuorille selvästi tärkein syy lapsuuden kodissa asumiseen on sen halpuus. Yli 24-vuotiaiden kotona asumisen syinä painottuivat kuitenkin työttömyys ja omien vanhempien avuntarve. Tutkimuksen mukaan nuoret myös uskovat omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja he haluavat säilyttää yhteiskunnan peruspilarit. Sen sijaan nuoret eivät luota niihin yhteiskunnan toimijoihin, jotka päättävät yhteiskunnan toiminnoista, kuten terveydenhuolto- ja koulutusjärjestelmästä.

3.2. Liikuntapolitiikka

Miesten naisia suurempi osuus kilpa- ja huippu-urheilussa on ollut merkittävää tasa-arvokeskustelun kannalta ja se heijastuu myös muilla urheilun toimialoilla, kuten lasten ja nuorten liikunnassa sekä kunto- ja aikuisliikunnassa ja niiden edistämisessä. Tehtyjen selvitysten mukaan miesten ja poikien liikuntaan ja liikuntamahdollisuuksiin käytetään edelleen enemmän rahaa kuin tyttöjen ja naisten liikuntaan.

Vuodesta 1999 voimassa olleen liikuntalain (1054/1998) 1 §:n mukaan lain tarkoituksena on edistää liikuntaa tasa-arvon avulla. Tähän liittyviä hankkeita ja tasa-arvon toteutumista tukevia toimenpiteitä on ollut käynnissä useita.

Vuonna 2000 järjestettiin eurooppalaisen naisliikuntaverkoston (EWS) konferenssi Suomessa. Suomen Liikunta ja Urheilu ry toimi vuosina 1998-2000 kyseisen verkoston puheenjohtajana. Konferenssin teemoina oli naisten osuuden lisääminen urheilun päätöksentekoelementeissä sekä EWS -verkoston vahvistaminen.

Opetusministeriö valmisteli vuoden 2001 aikana valtakunnallisten liikuntajärjestöjen tulosohjauksen kriteeristöt. Niissä yhteiskunnallisen vaikuttavuusarvioinnin kohteena oli naisten ja miesten tasa-arvon toteutuminen suomalaisessa liikunnassa, mikä on yksi liikuntalain tavoitteista ja painopisteistä. Tarkoituksena on luoda kriteerien avulla liikuntakulttuuri, jossa tytöillä, pojilla, naisilla ja miehillä on yhtäläiset mahdollisuudet harrastaa liikuntaa ja urheilua sekä osallistua päätöksentekoon. Tasa-arvon toteutumisessa tulee myös huomioida erityisryhmien liikunnan tarpeet. Tasavertainen liikuntakulttuuri saavutetaan asenteiden muuttumisen kautta, kuten kaikki pysyviin laatumuutoksiin tähtäävät ohjelmat.

Tasa-arvon toteutumista mitataan lajikohtaisesti ottaen huomioon lajien erityispiirteet ja nykyinen taso. Tasoa tarkastellaan lähtökohtana lajin harrastajien sukupuolijakauma. Saatua tulosta verrataan muun muassa päätöksentekoon osallistuvien henkilöiden sukupuolijakaumaan. Tason kehitystä ja liittojen panostusta kohti tasavertaisia mahdollisuuksia arvioidaan myös liitoilta pyydettävillä kirjallisilla selvityksillä toimenpiteistä, joita lajiliitto on tehnyt tai suunnitellut.

Lisäksi opetusministeriö on kehittämisavustuksin tukenut useita eri projekteja, joilla on pyritty luomaan edellytyksiä muun muassa naisten joukkuelajien kehittämiseksi. Ministeriö myöntää myös vuosittain "Piikkarit" -palkinnon tai "Piikkarit" -apurahoja tasa-arvoa liikunnassa edistäville henkilöille, yhteisöille tai hankkeille.

Vuosina 1996-2001 opetusministeriö on yhdessä liikunta-alan kattojärjestön, Suomen Liikunta ja Urheilu ry:n, kanssa tukenut paikallisia ja alueellisia projekteja, joiden tavoitteena on edistää maahanmuuttajien osallistumista liikuntatoimintaan ja torjua etnistä suvaitsemattomuutta liikunnan keinoin. Avustusten jaon yhtenä painopisteinä on erityisesti otettu huomioon maahanmuuttajanaisten ja -tyttöjen liikunnan edistäminen.

Opetusministeriön liikuntayksikkö valmistelee parhaillaan pilottihankkeena sukupuolivaikutusten arviointia (SUVAUS) liikuntamäärärahojen kohdentamisessa ja myöntämisessä. Hanke käynnistyy vuonna 2004.

4. Naistutkimus

Naistutkimus on 1990-luvulla nopeasti laajentunut ja kehittynyt tieteenala, jonka vakiintumista suomalaisiin yliopistoihin edesauttoivat opetusministeriön rahoittamat kahdeksan professuuria (Helsinki, Joensuu, Jyväskylä, Oulu, Tampere, Turku, Svenska Handelshögskolan ja Åbo Akademi). Ottaessaan rahoituksen vastaan yliopistot sitoutuivat lunastamaan professuurit. Tällä hetkellä tämä rahoitus on loppunut tai loppumaisillaan kaikissa yliopistoissa. Yliopistojen lunastamista professuureista vain osa on pysyviä, ja pysyivistäkin professuureista vain yksi on pysyvästi täytetty. Lapin yliopistossa on annettu laajaa naistutkimuksen sivuaineopetusta ilman naistutkimusvirkoja. 1.8.2004 lukien sinne kuitenkin perustetaan naistutkimuksen professuuri ja assistenttuuri. Lisäksi Suomen Akatemia rahoittaa määräaikaista Minna Canth -professuuria.

Hallinnollisesti ja taloudellisesti naistutkimusyksiköt ovat eri yliopistoissa erilaisissa asemissa. Ne on eri yliopistoissa sijoitettu eri tiedekuntiin ja hallinnollisesti ne ovat laitoksia, instituutteja, oppiaineita tai verkostoja. Leimaavaa kaikkien toiminnalle on tällä hetkellä jatkuvuuden puute, mikä aiheutuu muun muassa virantäyttöjen määräaikaaisuudesta ja epävarmasta rahoitustilanteesta. Tämä vaikeuttaa myös suunnittelua ja oppiaineen pitkäjänteistä kehittämistä.

Syksyllä 2002 valmistuneen, opetusministeriön tilaaman ja Suomen Akatemian kansainvälisellä arviointiryhmällä teettämän arviointiraportin (liite 5) mukaan naistutkimus on Suomessa korkeatasoista ja yhteiskunnallisesti merkittävää. Raportissa todetaan kuitenkin, että ilman lisäresursointia naistutkimus Suomessa väistämättä taantuu; nykyiset resurssit eivät tule riittämään edes nykyisen tason ylläpitämiseen.

Lisäksi raportissa kiinnitetään huomiota Suomen muihin Pohjoismaihin verrattuna alikehittyneisiin dokumentointipalveluihin. Sosiaali- ja terveysministeriön alaisessa tasa-arvoasiain neuvottelukunnassa toimineen erikoistutkijan työnkuvasta on poistettu naistutkimuksen koordinaatio, eikä valtionhallinnossa ole nimetty toista tahoja näitä tehtäviä hoitamaan. STM on antanut Kristiina-instituutin toteutettavaksi naistutkimuksen tietopalveluhankkeen, jossa kehitetään verkkopalvelu vastaamaan julkishallinnon, yliopistojen, kansalaisjärjestöjen, median ja yksittäisten kansalaisten naistutkimusta koskeviin tietotarpeisiin. Palveluun sisällytetään muun muassa asiantuntijarekisteri, tutkimuksen uutispalvelu, temaattisesti järjestettyjä tietokokonaisuuksia sekä valtavirtaistamista koskevaa informaatiota. Pelkkä verkkopalvelu ei kuitenkaan yksin täytä naistutkimuksen dokumentointi- ja koordinaatiotarvetta.

Naistutkimusyksiköt kuuluvat Suomen Naistutkimuksen Seuraan, joka julkaisee *Naistutkimus - Kvinnoforskning* -lehteä sekä järjestää vuosittain Naistutkimuspäivät. Seurassa on tällä hetkellä noin 500 jäsentä. Valtakunnallisella keskustelukanavalla, Naistutkimuslistalla, on noin 900 tilaajaa.

Naistutkimusyksiköt ovat myös perustaneet HILMA -yliopistoverkoston kehittämään opetus- ja tutkimusyhteistyötä. Hankkeella on opetusministeriön rahoitus vuosille 2004-2006. HILMA ylläpitää naistutkimuksen virtuaalisena tiedotuskanavana toimivaa portaalaa, ja sen piirissä naistutkimusyksiköt tarjoavat valtakunnallisia verkkokursseja.

”Naistutkimuksen sukupuolijärjestelmä” -tutkijakoulussa opiskelee tällä hetkellä yhteensä 20 tutkijakoulutettavaa, joista seitsemän on opetusministeriön ja viisi yliopisto-

jen rahoittamaa sekä kahdeksan toimii omarahoitteisesti. Lisäksi pohjoismaisen selvityksen mukaan Suomessa noin 90 jatko-opiskelijaa on saanut naistutkimusohjausta. Alalla siis on asiantuntijaresursseja. Ongelmana on kuitenkin taloudellisten ja hallinnollisten kohdennusten puute. Yliopisto-opetuksen vahvistamisen ohella merkittävä tulevaisuuden haaste on naistutkimuksen valtavirtaistaminen myös perus- ja keskiasteen koulutuksessa.

11 artikla

1. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin poistaakseen naisten syrjinnän työelämästä varmistaakseen miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta samat oikeudet, joita ovat erityisesti

- a) oikeus työhön kaikille ihmisille kuuluvana erottamattomana oikeutena;*
- b) oikeus samoihin työmahdollisuuksiin, mukaan lukien samojen valintaperusteiden soveltaminen työhönotossa;*
- c) oikeus vapaaseen ammatin ja työn valintaan, oikeus etenemiseen, työsuhdeturvaan ja kaikkiin palvelussuhteeseen liittyviin etuuksiin ja ehtoihin sekä oikeus ammattikoulutukseen ja uudelleen koulutukseen, mukaan lukien oppisopimuskoulutus, ylempi ammatillinen koulutus ja jatkokoulutus;*
- d) oikeus samaan palkkaan, siihen liittyvine etuuksineen ja samaan kohteluun samanarvoisessa työssä ja samaan kohteluun työn laatua arvioitaessa;*
- e) oikeus sosiaaliturvaan, erityisesti eläkkeelle siirtymisen, työttömyyden, sairauden, vamman ja vanhuuden sekä muun työkyvyttömyyden varalta sekä oikeus palkalliseen lomaan;*
- f) oikeus terveellisiin ja turvallisiin työolosuhteisiin, mukaan lukien suvunjatkamisfunktion suojaaminen.*

2. Estääkseen naisten syrjinnän avioliiton tai äitiyden perusteella ja varmistaakseen heidän tehokkaan oikeutensa työhön, sopimusvaltioiden tulee ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin

- a) irtisanomisen kieltämiseksi rangaistuksen uhalla raskauden tai äitiysloman johdosta sekä siviilisäätyn perustuvan syrjinnän kieltämiseksi irtisanomisen yhteydessä;*
- b) palkallisen äitiysloman myöntämiseksi tai järjestääkseen muun äitiysloman, johon liittyy palkkaan verrattavat sosiaalietuudet, menettämättä aikaisempaa työpaikkaa, katkaisematta työsuhdetta, vähentämättä palvelusvuosien määrää tai menettämättä muita sosiaalietuuksia;*
- c) tarvittavien yhteiskuntapalvelujen järjestämiseksi, jotta vanhemmat voisivat hoitaa velvollisuutensa sekä perhettään että työtään kohtaan ja osallistua julkiseen elämään, erityisesti edistämällä lasten päivähoitopalvelujen luomista ja kehittämistä;*
- d) erityissuojelun järjestämiseksi raskaana oleville naisille työtehtävissä, joiden on todettu olevan haitallisia raskauden aikana.*

3. Tämän artiklan kattamiin kysymyksiin liittyvä työsuojelulainsäädäntö on tarkistettava ajoittain tieteellisen ja teknologisen tietouden pohjalta sekä tarpeen mukaan uudistettava, kumottava tai laajennettava.

1. Syrjinnän poistaminen työelämässä

1.1. Tasa-arvon edistäminen työelämässä

Naisten ja miesten välisiä eroja kuvaavat työelämän yleisindikaattorit ovat edelleen "tasa-arvoisia" kuten edellistenkin raporttien aikaan. Vuonna 2002 työikäisestä väestöstä (15-64-vuotiaat) 48 % työvoimasta (työllisistä ja työttömistä) oli naisia. Kaikista ei-työllisistä 54 % oli naisia. Naisten työllisyysaste oli 66,2 ja miesten 69,2. Miesten työllisyysasteet 20-44-vuotiaiden ikäryhmässä olivat korkeammat kuin naisten, mutta 45-59-

vuotiaiden keskuudessa sukupuolten välinen ero kääntyi naisten hyväksi ja tasoittui yhteen prosenttiyksikköön.

CEDAW-komitea on ollut huolestunut naisten alhaisesta edustuksesta useiden alojen korkeissa asemissa ja kehottanut hallitusta pyrkimään siihen, että naisten lukumäärän lisääminen korkeissa asemissa helpottuu.

Vuoden 2000 väestölaskennan mukaan ylemmistä toimihenkilöistä naisten osuus oli 48 %. Vuoden 2001 ammattiluokituksella kaikista julkisen sektorin johtajista 47 % oli naisia vuonna 2000. Vastaavalla luokituksella vuonna 1995 naisten osuus julkisen sektorin johtajista oli 46 %. Kaikkein ylimmissä virkamiestehtävissä naisten osuus jäi 27 %:iin. Vuodesta 1995 osuus oli noussut neljä prosenttiyksikköä. Naisten osuus vaihteli valtion keskushallinnossa, valtion piiri- ja paikallishallinnossa sekä kuntien ja kaupunkien johtajistossa. Valtion keskushallinnon johtajista reilu kolmannes oli naisia.

Tuotanto- ja linjajohtajien keskuudessa sukupuolijakauma riippuu linjasta. Työmarkkinoiden jakautuminen naisten ja miesten aloihin näkyi myös johtajistossa. Rakennus-, teollisuus- ja kuljetuslinjojen johtajista yli 90 % oli miehiä. Sosiaali- ja terveystalalla naisten osuus johtajista oli 82 %.

Yksityisellä sektorilla naisjohtajien osuus vuonna 2000 oli 26 %, vuonna 1995 prosenttiyksikön verran vähemmän.

1.1.1. Tasa-arvosuunnitelmat

CEDAW-komitea on kehottanut hallitusta vahvistamaan tasa-arvolain mukaisten tasa-arvosuunnitelmien valvontajärjestelmää. Viime vuosina valvontajärjestelmän tehostamiseen on kiinnitetty erityistä huomiota.

Vuonna 1998 valmistui ensimmäinen tasa-arvovaltuutetun tasa-arvosuunnittelun tilaa koskeva selvitys. Se antoi tasa-arvovaltuutetun oman arvion mukaan jossain määrin todellisuutta myönteisemmän kuvan tasa-arvosuunnittelun toteuttamisesta.

Kesällä 2002 tasa-arvovaltuutettu selvitti uudelleen työpaikkojen tasa-arvosuunnittelua lähinnä yksityissektorilla. Tasa-arvosuunnittelua oli tehty 27 %:ssa työpaikoista. Aktiivisimpia tasa-arvon edistäjiä olivat suuret, yli 500 henkilön työpaikat. Tasa-arvovaltuutettu kiinnitti kuitenkin huomiota siihen, että konkreettiset toimet olivat usein jääneet vähäisiksi. Aina ei myöskään oltu tiedostettu sitä, että tasa-arvosuunnitelman tekeminen on työnantajan lakisääteinen velvollisuus.¹²

Yhtenä syynä siihen, miksi pienissä ja keskisuurissa yrityksissä tasa-arvosuunnitelmia on tehty vähemmän kuin suurissa yrityksissä, saattaa olla se, että pienten ja keskisuurten yritysten resurssit kaikkien lainsäädännössä yli 30 hengen yrityksille asettamien velvoitteiden täyttämiseen ovat rajalliset. Tällaisten yritysten tasa-arvosuunnittelua tulisikin ehkä tukea muilla keinoilla kuin pelkällä valvonnalla.

¹² Suunnitelmista tekoihin. Tasa-arvovaltuutetun selvitys tasa-arvosuunnittelusta työpaikoilla. Tasa-arvovaltuutetun toimisto, sosiaali- ja terveystalministeriö. Tasa-arvojulkaissuja 2003:1.

Tasa-arvolain uudistamistoimikunta esittää mietinnössään, että havaittuaan työnantajan laiminlyöneen tasa-arvosuunnitelman laatimisen tasa-arvoaltuutettu voisi asettaa yritykselle määräajan, jonka kuluessa velvollisuus on täytettävä. Jos tätä ei noudateta, yritys voitaisiin velvoittaa suunnitelman laatimiseen sakon uhalla.

Tasa-arvoaltuutettu on pyrkinyt löytämään myös muita keinoja tasa-arvosuunnittelun edistämiseksi ja siitä tiedottamiseksi. Tasa-arvosuunnitelman tekeminen ei ole itsetarkoitus, vaan osa työnantajalle säädettyä velvollisuutta edistää tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Työpaikkojen tasa-arvosuunnittelun helpottamiseksi julkaistiin vuonna 2000 ”Tasa-arvon työkalupakki”¹³, joka antaa neuvoja ja toimii muistilistana siitä, mitä asioita tasa-arvosuunnittelussa tulee ottaa huomioon.

Tasa-arvoaltuutettu on myös useiden vuosien ajan vierailut erilaisissa työpaikoissa eri puolilla Suomea. Näiden tapaamisten yhteydessä on aina keskusteltu tasa-arvosuunnittelun tilanteesta yrityksessä.

Parhaillaan on myös käynnissä useita muita tasa-arvon edistämiseen työmarkkinoilla tähtääviä hankkeita. Esimerkiksi Tampereen yliopistossa alkoi vuonna 2002 kolmivuotinen tutkimus- ja kehittämishanke ”Tasa-arvosta lisäarvoa”, jonka tarkoituksena on tutkia ja kehittää tasa-arvosuunnittelua työelämässä. ”Mosaiikki”¹⁴ on puolestaan vuosina 2001-2004 toteutettava työmarkkinajärjestöjen käynnistämä verkosto- ja tutkimushanke, jonka tavoitteena on hyvän ja tasa-arvoisen työyhteisön käytäntöjen etsiminen ja kehittäminen. Hanke on jatkoa vuoden 1998 tulopoliittisessa sopimuksessa käynnistyneelle hankkeelle ”Hyvä ja tasa-arvoinen työyhteisö”.

1.2. Sukupuolinen häirintä

CEDAW-komitea ilmaisi Suomen edellisen raportin johdosta huolensa työpaikoilla laajalti esiintyvistä sukupuolisesta häirinnästä ja esitti suosituksestaan, että Suomen hallitus panee täytäntöön kaikki tarvittavat toimenpiteet antaakseen yksittäisille henkilöille ja kansalaisjärjestöille oikeuden ryhtyä toimenpiteisiin seksuaalisen häirinnän johdosta.

Sukupuolisesta häirinnästä tehtyjen selvitysten pohjalta voidaan todeta, että sukupuolinen häirintä työelämässä on vähentynyt selvästi. Kun vuonna 1993 tehdyn selvityksen¹⁵ mukaan työpaikalla häirinnän kohteeksi joutuneita naisia oli 27 %, oli vastaava luku vuoden 2001 tasa-arvobarometrin mukaan 18 %. Tyypillisimmät häirinnän muodot olivat molemmissa tutkimuksissa asiattomat huomautukset ja kaksimieliset vitsit.

Työpaikoilla esiintyvän sukupuolisen häirinnän tutkimista vaikeuttaa kuitenkin se, että käyttäytymisen kokeminen häirinnäksi on hyvin subjektiivinen kokemus, jota on vaikea objektiivisesti mitata. Tilastot eivät myöskään kerro sitä, ovatko häirintää kokeneet henkilöt viestittäneet häirinnästä työnantajalle, kuten lainsäädäntö edellyttää, jolloin työnantaja olisi voinut puuttua häirintätapauksiin.

¹³ Tasa-arvon työkalupakki. Tasa-arvoesitteitä 2000:1.

¹⁴ www.mosaiikki.org

¹⁵ Elina Haavio-Mannila ja Osmo Kontula: Seksuaalinen lähentely, ahdistelu ja maksettu seksi. Teoksessa: Suomalainen seksi: Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta (toim. Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila). Porvoo, 1993, s. 311-342.

Vuoden 2003 alussa astui voimaan uusi työturvallisuuslaki (732/2002), jonka tarkoituksena on parantaa työympäristöä ja työolosuhteita työntekijöiden työkyvyn turvaamiseksi ja ylläpitämiseksi sekä ennalta ehkäistä ja torjua työtapaturmia, ammattitauteja ja muita työstä ja työympäristöstä johtuvia työntekijöiden fyysisen ja henkisen terveyden haittoja. Lakia sovelletaan työsopimuksen perusteella tehtävään työhön sekä virkasuhteessa tai siihen verrattavassa julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa tehtävään työhön sekä muutamiin muihin työn muotoihin, kuten esimerkiksi rangaistusta suorittavan henkilön työhön.

Lain 28 §:n mukaan jos työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua, työnantajan on asiasta tiedon saatuaan ryhdyttävä toimiin epäkohdan poistamiseksi käytettävissään olevin keinoin. Työnantajan toimintavelvollisuus syntyy, kun työnantaja on saanut tiedon häirinnästä tai muusta epäasiallisesta kohtelusta. Työnantaja voi saada tiedon häirinnästä eri tavoin, esimerkiksi täyttäessään työnantajalle yleisesti kuuluvaa työolojen tarkkailuvelvoitetta. Häirinnällä ja epäasiallisella kohtelulla tarkoitetaan myös sukupuolista häirintää ja epäasiallista kohtelua. Sukupuolisesta häirinnästä on lisäksi säädetty naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetussa laissa (609/1986).

Työmarkkinajärjestöt valmistelivat keväällä 2002 nykyiseen lainsäädäntöön perustuvan yhteisen ohjeistuksen työpaikoille sukupuolisen häirinnän ja ahdistelun varalta. Ohjeistuksessa käydään läpi pelisäännöt häirintätilanteiden ennaltaehkäisemiseksi ja toisaalta häirinnän ilmettyä tilanteen selvittämiseksi. "Hyvä käytös sallittu, häirintä kielletty" -opasta on jaettu laajalti yksityisen ja julkisen sektorin organisaatioille, yrityksille sekä työpaikkojen luottamushenkilöille.

Valtiovarainministeriö on antanut valtionhallinnolle tasa-arvosuosituksen, jossa todetaan, että työnantajan tulee huolehtia siitä, ettei työntekijä joudu sukupuolisen häirinnän tai ahdistelun kohteeksi työpaikalla. Häirinnän varalta työyhteisön tulisi sopia jo ennalta menettelytavat ja periaatteet siten, että ne olisivat kaikkien tiedossa.

Esimerkiksi puolustusvoimissa sukupuolista syrjinnän, ahdistelun tai häirinnän esiintymistä selvitetään työilmapiirikyselyjen, itsearviointien ja kehityskeskustelujen avulla. Sukupuoliseen häirintään ja ahdisteluun suhtaudutaan nollatoleranssilla niin, ettei minikäänlaista sukupuolista häirintää hyväksytä. Esimerkiksi vapaaehtoista asepalvelusta suorittaviin naisiin kohdistuviin häirintätapauksiin pyritään puuttumaan heti kulloinkin käytettävissä olevien menettelytapojen mahdollistamalla tavalla.

Työturvallisuuslain mukaan työnantaja on velvollinen työssä, johon liittyy ilmeinen väkivallan uhka, järjestämään työn ja työolosuhteet siten, että väkivallan uhka ja väkivaltatilanteet ehkäistään mahdollisuuksien mukaan ennakolta. Tällaisissa tapauksissa työpaikoilla on oltava väkivallan torjumiseen tai rajoittamiseen tarvittavat asianmukaiset turvallisuusjärjestelyt ja -laitteet sekä mahdollisuus avun hälyttämiseen. Työnantajan on myös laadittava tällaista työtä ja työpaikkaa varten menettelytapaohjeet, joissa kiinnitetään huomiota uhkaavien tilanteiden hallintaan ja oikeisiin toimintatapoihin väkivallan torjumiseksi.

2. Epätyypilliset työsuhteet

Määräaikaisten ja osa-aikaisten työsuhteiden osuus kaikista työsuhteista alkoi kasvaa 1990-luvulla, mutta valtaosa työskentelee kuitenkin edelleen vakinaisessa kokoaika-työssä. Määräaikaisissa työsuhteissa työskenteli vuonna 2002 naisista 19,5 % ja miehistä 12,5 %. Osuudet olivat hiukan laskeneet vuodesta 1998. Määräaikaisessa työsuhteessa olevista naisten osuus oli 61,3 % vuonna 2002. Määräaikaisissa työsuhteissa toimivien osuudet olivat korkeimmat nuorissa ikäryhmissä; määräaikaisissa työsuhteissa toimi 20-24-vuotiaista työllisistä naisista 45 % ja miehistä 36 %, 25-29-vuotiaista työllisistä naisista 36 % ja miehistä 18 %. Määräaikaista työtä tehdään selvästi enemmän julkisella kuin yksityisellä sektorilla.

Osa-aikatyötä teki vuonna 1999 kaikista työllisistä naisista 16,9 % ja vuonna 2002 17,1 %, kun taas miehillä vastaavat osuudet olivat 7,7 % ja 7,5 %. Osa-aikatyötä tekevistä työllisistä (ml. yrittäjät ja palkansaajat) naisten osuus oli 66,1 % vuonna 2002. Osa-aikatyö on yleisintä yksityisellä palvelusektorilla, jolla työskentelee paljon naisia. Opiskelijoiden keskuudessa osa-aikatyö on yleistä ja he tekevät sitä vapaaehtoisesti. Sen sijaan kaikista osa-aikatyöntekijöistä osa tekisi mieluummin kokoaikaista työtä tai joka tapauksessa osa-aikatyötään pitempää viikkotyöaikaa, jos sitä olisi tarjolla.

Vuosille 2003-2004 tehdyssä tulopoliittisessa sopimuksessa työmarkkinajärjestöt ovat päässeet yhteisymmärrykseen siitä, että epätaroituksenmukaisen lyhyitä työvuoroja tulee välttää. Liittoja pyydetään ottamaan huomioon alakohtaisissa neuvotteluissa, että alle neljän tunnin työvuoroja ei tule käyttää, elleivät työntekijän tarpeet tai muu perusteltu syy tätä edellytä.

Määräaikaisten työsuhteiden kohdistumista naisiin selittää osaltaan työmarkkinoiden segregoituneisuus, sillä naiset toimivat perhevapailla, vuorotteluvapaalla, opintovapaalla jne. olevien naisten sijaisina. Naiset käyttävät näitä vapaita huomattavasti enemmän kuin miehet ja paluu niiltä takaisin entisiin tai niitä vastaaviin tehtäviin on lainsäädännössä turvattu. Määräaikaisten työsuhteiden yleisyys etenkin nuorilla naisilla voi kuitenkin vaikeuttaa ja siirtää perheen perustamista. Määräaikaisessa työssä ollaan yleisimmin siitä syystä, ettei vakinaista työtä ole saatavilla. Joillakin toimialoilla ja sektoreilla on myös erityistä tarvetta teettää työtä määräaikaisissa työsuhteissa. Tällaisia tarpeita voivat olla erilaiset kausiluontoiset työt, työn luonne, asiakasvirrat tai vuodenajat.

CEDAW-komitea suosittaa hallitusta puuttumaan niihin negatiivisiin vaikutuksiin, joita määräaikaisia työsopimuksia suosivalla käytännöllä on naisiin.

Työsopimuslain (55/2001, liite 6) muutosten yhteydessä on lisääntyvästi tiedostettu ja otettu huomioon muun muassa tasa-arvon, perhe-elämän ja omaehtoisen opiskelun työelämän sääntelylle asettamia vaatimuksia ja pyritty lähentämään toistaiseksi voimassa olevien ja määräaikaisten työsopimusten ehtoja samalla kun määräaikaisen työn käyttökriteerit on määritelty laissa.

Kesäkuussa 2001 voimaan tulleen lain mukaan työsopimus on voimassa toistaiseksi, jollei sitä ole perustellusta syystä tehty määräaikaiseksi. Mikäli perusteltu syy puuttuu, määräaikaista työsopimusta pidetään toistaiseksi voimassaolevana. Näin torjutaan mahdollisuus kiertää työsuhdeturvaa koskevia pakottavia säännöksiä työsopimuksen kesto-

aikaa koskevalla valinnalla. Jos työnantajalla on pysyvä työvoiman tarve, määräaikaisten sopimusten käyttöä ei pidetä sallittuna.

Epätuottavien työsuhteiden negatiivisten vaikutusten torjumiseksi lainsäädäntö tarjoaa useita keinoja. Muun muassa silloin, jos työnantaja tarvitsee lisää työntekijöitä hänen osa-aikatyötä tekeville työntekijöilleen sopiviin tehtäviin, työnantajan on tarjottava näitä töitä osa-aikatyöntekijöilleen (5 §). Työnantajan on myös ilmoitettava vapautuvista työpaikoista yleisesti työpaikalla omaksutun käytännön mukaisesti (6 §) varmistaakseen, että myös osa-aikaisilla ja määräaikaisten työntekijöillä on samat mahdollisuudet haakeutua näihin tehtäviin kuin vakituisilla tai kokoaikaisilla työntekijöillä. Lisäksi esimerkiksi oikeudet perhevapaisiin tai sairausajan palkkaan ovat samat sekä määräaikaisten että vakinaisille työntekijöille.

Lisäksi, jos työnantajan ja työntekijän välillä on tehty useita peräkkäisiä, keskeytymättömiä tai vain lyhytaikaisin keskeytyksin jatkuvia määräaikaisten työsopimuksia, työsuhteen katsotaan työsuhte-etuksien määräytymisen kannalta jatkuneen yhdenjaksoisena.

Tulopoliittisessa sopimuksessa 2003-2004 on sovittu, että julkisen sektorin valmistuneiden ja muiden käytettävissä olevien tietojen perusteella arvioidaan tarve ja sovitaan mahdollisesta pitempiaikaisesta selvitystyöstä määräaikaisten työsuhteiden määrään ja perusteisiin liittyen. Näiden selvitysten ja tietojen perusteella laaditaan voimassa olevaan lainsäädäntöön ja oikeuskäytäntöön perustuva ohjeistus määräaikaisten työ- ja virkasuhteiden solmimisen oikeudellisista perusteista.

Kevään 2003 aikana työmarkkinajärjestöt ovat valmistelleet tällaista yhteistä ohjeistusta. Sen pohjalta on laadittu lyhyt, helposti luettava ja ymmärrettävä esite, jota levitetään laajasti työpaikoille. Tarkoitus on näin lisätä tietoutta määräaikaisten laillisista perusteista.

Kunta- ja valtiosektorilla on valmisteltu myös omia ohjeistuksia määräaikaisten virkasuhteiden perusteista. Kuntasektorin toukokuussa 2003 valmistuneesta ohjeistuksesta voidaan mainita esimerkiksi kohta, jolla pyritään vähentämään toistuvia määräaikaisten virkasuhteita. Ohjeessa todetaan muun muassa, että mikäli työnantajalla on samanlaisissa töissä pysyvä viransijaisuustarve, työnantajan pitäisi perustaa riittävästi virkoja, joilla katetaan myös tämä pysyvä sijaisuustarve.

Laki vuorotteluvapaakokeilusta (1663/1995) tuli voimaan vuoden 1996 alussa. Vuorotteluvapaa tarjoaa työntekijälle mahdollisuuden pidempiaikaiseen vapaaseen, jonka hän voi käyttää haluamallaan tavalla, esimerkiksi koulutukseen, lasten tai muiden omaisten hoitoon, harrastuksiin tai lepoon. Keskeisenä vuorotteluvapaan tarkoituksena on työssä jaksamisen edistäminen. Työttömälle vuorotteluvapaa tarjoaa mahdollisuuden määräaikaisten palvelussuhteiden avulla ylläpitää ja kehittää taitoja sekä parantaa mahdollisuuksia sijoittua työmarkkinoille.

Vuodesta 1996 vuoden 2002 loppuun vuorotteluvapaan on aloittanut 67 500 henkilöä. Vuorotteluvapaan käyttäjistä ja vuorottelupaikkaan välitetyistä hieman yli 70 % on naisia. Yleisimmin vuorotteluvapaa käytetään kuntasektorilla ja toiseksi eniten yksityisellä sektorilla. Eniten vuorotteluvapaa käyttävät 35-54-vuotiaat. Vuorotteluvapaan käyttäjiä on kaikissa ammattiryhmissä, mutta eniten sitä hyödyntävät toimihenkilötyössä olevat korkeakoulutuksen tai hyvän keskiasteen koulutuksen saaneet henkilöt.

Vuorotteluvapaalain uudistus tuli voimaan vuoden 2003 alussa (1305/2002). Sillä jatketaan aiempaa kokeilua viidellä vuodella eli vuoden 2007 loppuun. Uuden lain mukaan vuorotteluvapaalle pääsevällä työntekijällä tulee olla työeläkelakien mukaista työssäoloa vähintään kymmenen vuotta. Korvaus on 80 % työttömyysturvasta niillä henkilöillä, joilla on työhistoriaa vähintään 25 vuotta, kun se muilla on 70 %. Uudelle vuorotteluvapaajaksolle työntekijä pääsee viiden vuoden työssäolon jälkeen. Sijaisen palkkaamisessa etusijalla ovat nuoret työttömät, äskettäin korkeakoulu- tai ammattikorkeakoulututkinon suorittaneet sekä pitkäaikaistyöttömät.

Epättyypillisiin, erityisesti määräaikaisiin työsuhteisiin liittyy kuitenkin edelleen erityisesti naisiin kohdistuvia haittavaikutuksia. Tasa-arvovaltuutettu on kiinnittänyt huomiota siihen, että suoja raskauteen perustuvaa syrjintää vastaan ei työelämän käytännöissä toteudu kovin hyvin lainsäädännön tarjoamasta suojasta huolimatta. Naisilta saatetaan edelleen esimerkiksi työhönottohaastatteluissa tiedustella mahdollisesta raskaudesta tai perheenperustamissuunnitelmista. Tasa-arvovaltuutettu on antanut asiasta keväällä 2003 lehdistötiedotteen, jossa katsotaan mainitunlaiset käytännöt epäasiallisiksi ja otetaan se kanta, että kyseiset käytännöt asettavat naiset selkeästi eriarvoiseen asemaan työmarkkinoilla miehiin verrattuna. Myös tuomioistuimet ovat viime aikoina antaneet ratkaisuja, joissa raskauteen perustuvalle syrjintäsuojalle on annettu varsin laaja sisältö (ks. liitteessä 7 esim. Helsingin hovioikeuden ratkaisu Dnro S 00/1486).

3. Maahanmuuttajanaisten asema työmarkkinoilla

Suomalainen yhteiskunta ja työelämä ovat viimeisen vuosikymmenen aikana kohdanneet monikulttuurisuuden haasteen. Suomessa on jo yli 100 000 maassa vakituisesti asuvaa ulkomaalaista, joista työikäisiä on 75 %. Heidän lisäksi on laskettava Suomessa asuvat maahanmuuttajat, jotka ovat saaneet Suomen kansalaisuuden. Pääkaupunkiseudulla on jo kyse merkittävästä vähemmistöstä. Suurin ongelma maahanmuuttajien keskuudessa on työttömyys.

Vuoden 2002 lopussa työvoimatoimistoissa oli yhteensä noin 25 000 ulkomaalaista työnhakijaa, joista työttöminä oli 13 370. Kaikista maahanmuuttajista työvoimaan kuului 42 000 henkilöä (46 %). Työnhakijoista alle 25-vuotiaita oli 14 %, 25-44 -vuotiaita 49 % ja yli 45-vuotiaita 37 %. Kahdella kolmasosalla on ammatillinen tai korkeakoulututkinto. Kansalaisuuden mukaan suurimmat työnhakijaryhmät ovat Venäjän ja Viron kansalaiset, joita oli noin 41 % kaikista ulkomaalaisista työnhakijoista. Seuraavaksi suurimmat ryhmät ovat somalialaiset, irakilaiset, iranilaiset, entisen Jugoslavian alueelta muuttaneet sekä ruotsalaiset.

Arvio maahanmuuttajien työttömyysasteesta oli vuoden 2002 lopussa 29 %. Laskua edellisvuoden vastaavasta ajankohdasta on 2,6 prosenttiyksikköä. Työttömyyden aleneminen on näkynyt erityisesti suurilla paikkakunnilla. Osaltaan myönteiseen kehitykseen on vaikuttanut lisääntynyt työvoiman kysyntä lähinnä teollisuudessa ja palvelualoilla, mutta myös se, että työnantajat ovat aiempaa paremmin alkaneet nähdä maahanmuuttajat työvoimaresursseina myös tietyillä työvoimakapeikkoaloilla. Tätä kehitystä on tukenut maahanmuuttajien ohjaaminen aktiivitoimenpiteisiin ja työelämälähtöiseen maahanmuuttajakoulukseen sekä työnantajien kanssa erityisesti pääkaupunkiseudulla yhteishankkeena toteutettu ammatillinen koulutus, johon on sisällytetty suomenkielen opetus-

ta (kuljetus,- metalli- ja hoitoalat). Ulkomaalaisten naisten työttömyysaste on korkeampi kuin miesten ja työllisyysaste alhaisempi kuin miesten.

Tasa-arvovaltuutetulta saadun tiedon mukaan vireille ei ole tähän mennessä tullut yhtään lausuntopyyntöä sukupuoleen perustuvasta syrjinnästä maahanmuuttaja- tai vähemmistönaisilta. Maahanmuuttajien määrä on kuitenkin ollut voimakkaassa kasvussa 1990-luvulta lähtien. Tasa-arvovaltuutettu seuraa tilannetta ja on tarvittaessa yhteydessä myös vähemmistövaltuutettuun, mikäli on kyse moniperusteisesta syrjinnästä.

Etnisten suhteiden neuvottelukunnan mukaan Suomessa asuu täällä hetkellä useita korkeakoulutettuja maahanmuuttajanaisia, joille tulisi kyetä tarjoamaan heidän osaamistaan vastaavaa työtä. Heitä tulisi kannustaa jatkokoulutukseen ja heidän kieliopintojaan tulisi tukea, jotta he pääsisivät koulutustaan vastaaviin asemiin. Lisäksi neuvottelukunnan mukaan tulisi järjestää täydennyskoulutusta ja oppisopimuskoulutusta sekä kehittää tukintojen vastaavuusjärjestelmää. Maahanmuuttajanaisten kulttuuritausta olisi myös neuvottelukunnan mukaan pyrittävä ottamaan paremmin huomioon ja lisättävä koulutuksen käytännöllistä tukea esimerkiksi järjestämällä lastenhoitoa.

Kuntasektorilla toteutetaan vuosina 2003-2005 hanke nimeltä ”Työyhteisöjen monikulttuurisuuden tukeminen”. Se liittyy osana Suomen kuntaliiton vuonna 2001 käynnistämään ”Kuntien työvoima ja henkilöstö 2010” –hankkeeseen, jonka tavoitteena on tukea kuntasektorin työyhteisöjen valmiuksia ja osaamista maahanmuuttajien työllistämiseksi sekä parantaa maahanmuuttajille suunnattuja kunnallisia palveluja. Hanke tuottaa työyhteisöille työllistämiseen liittyvää koulutusta ja muita työkaluja sekä kehittää maahanmuuttajien koulutusta kuntasektorin ammatteihin ja työtehtäviin.

Lisäksi Suomen kuntaliitto on vuonna 2003 käynnistänyt tutkimuksen nimeltä ”Maahanmuuttajat ja työmarkkinat”. Sen tavoitteena on selvittää maahanmuuton taloudellisia hyötyjä ja haittoja, maahanmuuttajien kotoutumista sekä muuttoliikkeen vaikutuksia taloudelliseen kehitykseen.

Etnisten suhteiden neuvottelukunnassa on edustettuna työelämän keskeiset osapuolet ja järjestöt, joiden edustajien yhtenä tehtävänä on edistää omissa järjestöissään hyviä etnisiä suhteita ja toimenpiteitä etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän ehkäisemiseksi. Neuvottelukunnan työelämäjaosto käynnisti työnantajia kannustavan ”Käytössä koko paletti” -hankkeen vuonna 2003. Työnantajalle, jonka työyhteisö on tasa-arvoinen ja monikulttuurinen myönnetään erityisen Paletti –tunnuksen käyttöoikeus.

Ammattiyhdistysliikkeiden piirissä niissä liitoissa, joiden jäsenkenttään on tullut maahanmuuttajataustaisia naisjäseniä, on käynnistetty aktiviteetteja maahanmuuttopolitiikassa ja maahanmuuttajille suunnattavissa jäsenpalveluissa. Valtiovallan ja työelämän osapuolten välillä on käynnistynyt ja parhaillaan käynnistymässä yhteistyöprojekteja, joissa korostuu henkilökunnan monimuotoisuuden antama vahvuus.

4. Ehdotettu laki yhdenvertaisuuden turvaamisesta

Syksyllä 2003 hallitus on antanut eduskunnalle esityksen laiksi yhdenvertaisuuden turvaamisesta (HE 44/2003 vp.). Ehdotetulla lailla ja siihen liittyvillä eräiden muiden lakien muutoksilla pantaisiin täytäntöön rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman

yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta annettu neuvoston direktiivi (2000/43/EY) sekä yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista annettu neuvoston direktiivi (2000/78/EY). Direktiivien tarkoituksena on luoda puitteet kiellettyihin syrjintäperusteisiin perustuvan syrjinnän torjumiselle yhdenvertaisen kohtelun periaatteen toteuttamiseksi Euroopan unionin jäsenvaltioissa.

Ehdotetussa laissa säädettäisiin ikään, etniseen ja kansalliseen alkuperään, kieleen, uskontoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, terveydentilaan, vammaisuuteen, sukupuoliin suuntautumiseen sekä muuhun henkilöön liittyvään syyhyn perustuvan syrjinnän kiellosta. Syrjinnäksi määriteltäisiin välitön ja välillinen syrjintä sekä kiellettyyn syrjintäperusteeseen liittyvä häirintä ja ohje ja käsky syrjiä. Epäsuotuisan kohtelun tai kielteisten seurausten kohdistaminen henkilöön, joka ryhtyy tai osallistuu toimiin ehdotetussa laissa tarkoitetun yhdenvertaisuuden turvaamiseksi, kiellettäisiin vastatoimena.

Lakia sovellettaisiin kaikkiin henkilöihin sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa, kun kysymys on itsenäisen ammatin tai elinkeinon harjoittamisen edellytyksistä taikka elinkeinotoiminnan tukemisesta, työhönottoperusteista, työoloista tai työehdoista, henkilöstökoulutuksesta taikka uralla etenemisestä, koulutuksesta, mukaan lukien erikoistumis- ja uudelleen koulutus, taikka ammatillisen ohjauksen saannista taikka jäsenyydestä ja toiminnasta työntekijä- tai työnantajajärjestössä tai muussa järjestössä, jonka jäsenillä on tietty ammatti, taikka järjestön antamista etuuksista. Henkilön asettaminen etnisen alkuperän perusteella eri asemaan olisi lisäksi kiellettyä, kun kysymyksessä ovat sosiaali- ja terveystyöpalvelut, sosiaaliturvaetuuudet tai muut sosiaalisin perustein myönnettävät tuet, alennukset tai etuudet taikka kun kysymyksessä on asevelvollisuuden, naisten vapaaehtoisen asepalveluksen tai siviilipalveluksen suorittaminen tai asumisen taikka yleisölle tarjottavan tai yleisön saatavilla olevan irtaimen ja kiinteän omaisuuden ja palvelujen tarjonta ja saatavuus muissa kuin yksityisten henkilöiden välisissä suhteissa.

Lain soveltamisalaan kuuluva työn, irtaimen tai kiinteän omaisuuden tai palvelujen, koulutuksen tai etuuksien tarjoaja, joka on etnisen alkuperän, uskonnon, vakaumuksen, vammaisuuden, iän tai sukupuolisen suuntautumisen perusteella rikkonut syrjinnän kieltoa tai vastatoimien kieltoa, voitaisiin tuomita maksamaan loukatulle aiheuttamastaan kärsimyksestä hyvitystä, jonka enimmäismäärä olisi 15 000 euroa. Työ- ja virkasuhteissa lain valvonta kuuluisi työsuojeluviranomaisille, kun taas etniseen alkuperään perustuvan syrjinnän kiellon noudattamisen valvonta työ- ja virkasuhteiden ulkopuolella säädettäisiin vähemmistövaltuutetun sekä uuden oikeusturvaelimen, syrjintälautakunnan, tehtäväksi.

Esityksen tavoitteena on edistää ihmisten yhdenvertaisuutta luomalla viranomaisille velvollisuus kohdella ihmisiä yhdenvertaisesti kiinnittämättä huomiota heidän välillään etnisestä alkuperästä, uskonnosta, vakaumuksesta, vammaisuudesta, iästä tai sukupuolista suuntautumisesta johtuviin eroihin. Yhdenvertaisuussuunnitelman laatimisvelvollisuudella pyritään edistämään eri alkuperää olevien ihmisten yhdenvertaisuutta. Vammaisten henkilöiden työhön ja koulutukseen pääsyn edellytyksiä puolestaan pyritään parantamaan asettamalla työnantajille ja koulutuksen järjestäjille velvollisuus ryhtyä kohtuullisina pidettäviin toimiin vammaisen henkilön työnteon edellytysten helpottamiseksi. Esityksellä olisi siten myönteinen vaikutus kaikkien kansalaisryhmien asemaan yhdenvertaisuuden parantumisen myötä.

Yhdenvertaisuuslakiehdotuksen lisäksi vajaakuntoisten työllistymisedellytyksiä on parannettu jo vuonna 2002 työllisyyslain (275/1987) muutoksella ja vuonna 2003 mainitun lain kumonneella julkisesta työvoimapalvelusta annetulla lailla (1295/2002). Sen 3 luvun 3 §:n mukaan työllisyysmäärärahojen avulla tuetaan erityisesti pitkäaikaistyöttömien, nuorten ja vajaakuntoisten työllistymistä.

5. Työ- ja virkaehtosopimusjärjestelmä

Yksi keskeinen keino edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa ovat edelleen tulopoliittiset sopimusratkaisut. Raportointikaudella on tehty kaksi tulopoliittista sopimusta, ensimmäinen vuosiksi 2001-2002 ja toinen vuosiksi 2003-2004. Ne ovat sisältäneet useita sukupuolten välistä tasa-arvoa edistäviä elementtejä.

Sopimusten palkkaratkaisuissa on ollut mukana tasa-arvoerä, joilla on pyritty korjaamaan niiden naisten palkkauksellista asemaa, joilla palkkaus ei ole sopusoinnussa työn vaativuuden ja koulutuksen kanssa sekä oikaisemaan alan suhteellista matalapalkkaisuutta. Tasa-arvoerän suuruus riippuu naisten lukumäärästä ja palkkatasosta kullakin sektorilla. Tasa-arvoerät ovat olleet keskimääräistä suurempia kuntasektorilla alan naisvaltaisuudesta johtuen. Siellä tasa-arvoerät on pääsääntöisesti käytetty vähimmäisperuspalkkojen tarkistuksiin niissä palkkaryhmissä, joissa naisten osuus on suurin.

Tasa-arvoerien vaikutuksesta ei ole tehty kattavaa tutkimusta, mutta työmarkkinajärjestöjen arvioiden mukaan niillä on ollut alojen palkkaeroja tasoittavaa vaikutusta. Erien vaikutusta pyritään tarkastelemaan pitkäkestoisena prosessina.

Vuosille 2003-2004 tehdyssä tulopoliittisessa kokonaisratkaisussa keskusjärjestöt suosittelevat, että liittokohtaisissa neuvotteluissa arvioidaan sopimusalan työ- ja virkaehtosopimusmääräysten sukupuolivaikutuksia suhteessa miesten ja naisten asemaan. Valtion henkilöstön palvelussuhteen ehtojen tarkistamisesta tehdyn virka- ja työehtosopimuksen yhteydessä on sovittu samansisältöisestä määräyksestä. Valtion keskustason virka- ja työehtosopimuksen sukupuolivaikutukset selvitetään sopimusosapuolten sekä ministeriöiden henkilöstöpolitiikan asiantuntijoiden yhteisessä workshop -työskentelyssä.

6. Palkkaus

CEDAW-komitea on ilmaissut Suomen kahden edellisen määräaikaisraportin johdosta huolensa naisten ja miesten palkkaeroista. Tarkasteltaessa nais- ja miespalkansaajaryhmien keskipalkkoja työmarkkinoillamme huomataan, että naisten tilastolliset keskiansiot ovat edelleen pienemmät kuin miesten. Kokopäivätyössä käyvien naispalkansaajien säännöllisen työajan keskiansiot ovat olleet 1990-luvun ajan noin 80 % miesten ansiotasosta. Vuonna 2002 osuus oli 82 %. Kuntasektorilla sukupuolten välinen ero oli hieman pienempi kuin yksityisen tai valtion palveluksessa toimivilla. Erot selittyvät osittain jyrkästi sukupuolten mukaan eriytyneillä työmarkkinoilla, mikä on Suomelle tyypillinen ilmiö ja minkä komiteakin on pannut merkille.

Tasa-arvovaltuutetun teettämän ja tutkija Juhana Vartiaisen Palkansaajien tutkimuslaitoksessa vuonna 2001 toteutettaman tutkimuksen (liite 8) mukaan palkkaerosta voidaan selittää noin puolet. Naisten palkat ovat noin 10 % pienemmät kuin samanikäisten, sa-

malla tavalla koulutettujen, samoilla toimialoilla ja samojen ammattinimikkeiden alla toimivien miesten palkat. Selittymättömään palkkaeroon voivat sukupuolen lisäksi vaikuttaa sellaiset yrityskohtaiset tekijät, joita tutkimusaineistosta ei voi havaita. Tutkimuksen mukaan palkkaeroon vaikuttaa merkittävästi ammatteihin valikoituminen. Sen sijaan koulutus- ja ikäerojen sekä lasten lukumäärän vaikutus palkkaeroihin on pieni. Tulojakauman alapäässä selittymätön palkkaero on pienempi kuin tulojakauman yläpäässä. Ero on suurimmillaan korkeasti koulutettujen ja keskimääräistä paremmin ansaitsevien naisten keskuudessa.

Tutkimus kattaa kaikki merkittävät työmarkkinasektorit ja sen mukaan jäljelle jäävä selittymätön palkkaero on sektoreittain tarkasteltuna pienin valtiolla ja kuntasektorilla suippuun muutamaan prosenttiyksikköön, kun mukana on tarkka ammattiluokitus. Kuntasektorin osalta todetaan, että naisten ja miesten palkkaero selittyykin pitkälti sillä, että naiset ja miehet työskentelevät eri ammateissa ja sillä, että miesten koulutustaso on jonkin verran korkeampi.

Tutkimuksessa kehitettiin myös tilastollisia tunnuslukuja, joiden avulla on mahdollista seurata sukupuolten välisten palkkatilastojen kehitystä.

Hallituksen ohjelmassa on todettu, että "hallitus edistää samapalkkaisuutta ja työelämän tasa-arvoa pitkäjänteisellä ohjelmalla yhdessä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Tavoitteena on poistaa perusteettomat palkkaerot naisten ja miesten välillä."

Työmarkkinajärjestöt ovat toteuttaneet myös omia toimenpiteitä palkkauksellisen tasa-arvon edistämiseksi. Esimerkiksi toimihenkilökeskusjärjestö STTK on laatinut keväällä 2003 ehdotuksen samapalkkaisuusohjelmaksi sekä 8-kohtaisen esityksen ohjelman sisältämiksi toimenpiteiksi. Ohjelman mukaan hallitus ja työmarkkinajärjestöt laatisivat yhteistyössä samapalkkaisuusohjelman, jonka avulla taattaisiin syrjimätön palkkausjärjestelmä. Ohjelmaan kuuluisi myös tehokas tavoitteiden toteutumisen seurantarjestelmä, jossa erikseen laadittavien indikaattoreiden avulla seurattaisiin toteutettujen samapalkkaisuustoimenpiteiden vaikuttavuutta.

Työmarkkinakeskusjärjestöjen yhteinen arviointityöryhmä TASE on käsitellyt eri alojen kehittämishankkeita ja kehitellyt työn vaativuuden arviointiin perustuvia kannustavia palkkausjärjestelmiä. Vuonna 2003 ryhmä on valmistellut sektorikohtaista vaikuttavuustutkimusta siitä, onko työn vaativuuden arviointi edistänyt palkkatasa-arvoa. Tutkimus on varsinaisesti pääsemässä vauhtiin vuoden 2003 loppupuolella.

Valtion palkkapolitiikan tavoitteena on oikeudenmukainen palkkaus kaikkien valtion palkansaajien ja palkansaajaryhmien osalta. Tavoitteena on, että vuoden 2004 loppuun mennessä koko valtionhallinnossa siirrytään tehtävän vaativuuteen sekä henkilökohtaiseen työsuoritukseen ja pätevyyteen perustuvaan uuteen palkkausjärjestelmään, joka edistää saman palkan maksamista samanarvoisista töistä.¹⁶

¹⁶ Palkkausta koskevaa oikeuskäytäntöä liitteessä 7, esimerkiksi työtuomioistuimen tuomiot 7-10/2002.

7. Naisten työttömyys

7.1. Naisten työttömyys vuonna 2002

Työvoiman kysynnän ja tarjonnan epätasapainon vuoksi Suomeen on muodostunut runsaan 170 000 henkilön rakenteellinen työttömyys. Vuonna 2002 sekä naisten että miesten työttömyysaste oli 9,1. Työttömiä naisia oli 114 000 ja miehiä 123 000. Työttömyysasteet olivat korkeimmat 15-24-vuotiaiden keskuudessa ja laskivat iän myötä. 15-24-vuotiailla naisten työttömyysaste oli hieman alhaisempi kuin miesten. 25-44-vuotiaiden naisten työttömyysaste oli puolestaan hieman korkeampi kuin miesten. Erot naisten ja miesten työttömyysasteissa olivat pieniä.

Vuonna 2001 työttömistä naisista 19,6 %:lla oli korkea-asteen tutkinto, kun taas työttömistä miehistä korkea-asteen tutkinto oli 13,2 %:lla. Työttömistä miehistä suurempi osa kuin työttömistä naisista oli vailla perusasteen jälkeistä koulutusta.

Työministeriö on kehittänyt vuoteen 2010 ulottuvan työpolitiikan strategian, jolla pyritään työllisyyden kasvuun ja lopulta täystyöllisyyteen. Työmarkkinatilanne muuttuu kuluva vuosikymmenen aikana vaihteittain suurten ikäluokkien alkaessa poistua työmarkkinoilta. Tulevina vuosina työmarkkinoille vuosittain tuleva väestö ei enää lukumääräisesti korvaa sieltä poistuvaa väestöä. Työvoiman saatavuuden turvaamiseksi ja työllistymisen nopeuttamiseksi muun muassa tuetaan vaikeimmin työllistyvien, vajaakuntoisten sekä maahanmuuttajien osallistumista työelämään, lievennetään sukupuolenmukaisesta työnjakoa ja nopeutetaan nuorten kiinnittymistä työelämään. Myös matalapalkkalojen, joilla usein työskentelee paljon naisia, välillistä verotusta pyritään mahdollisuuksien mukaan keventämään ja näin parantamaan näiden alojen työllisyyttä.

7.2. Ikääntyvät naistyöntekijät

Vuosina 1998-2002 sosiaali- ja terveysministeriön, työministeriön, opetusministeriön sekä useiden muiden tahojen yhdessä toteuttaman Kansallisen Ikäohjelman tavoitteena oli ehkäistä ennenaikaista eläkkeelle siirtymistä, työkyvyttömyyttä ja syrjäytymistä sekä edistää ikääntyvien työntekijöiden työllisyyttä. Ohjelmaan sisältyi tiedotusta ja koulutusta sekä lainsäädännön ja työvoimapolitiikan uudistamista. Lisäksi ohjelmassa oli työyhteisöjen kehittämistä ja työkyvyn ylläpitämiseen liittyvää toimintaa, työsuojelun edistämistä, tutkimusta ja kokeiluja.

Ohjelman aikana viritettiin laaja keskustelu ikääntyvän työvoiman asemasta, mahdollisuuksista ja vahvuuksista sekä käynnistettiin useita tutkimus- ja koulutusohjelmia. Monet ikäohjelman tavoitteet saavutetaan vasta pidemmän ajan kuluessa. Seurantatiedot kuitenkin osoittavat, että muutosta on tapahtunut. Eläkkeelle siirtymisikä on koko ohjelman ajan ollut nousussa ja ikääntyneiden työllisyysaste on kohentunut keskimääräistä voimakkaammin ja siten lähentynyt muiden ikäryhmien työllisyyttä. Myös ikääntyneiden pitkäaikaistyöttömyys on vähentynyt. Ikäohjelmaan liittyi myös työkyvytkampanja. Työterveyslaitos jatkaa ohjelman ja työkyvytkampanjan työtä. Ohjelman loppuraportti on

julkaistu vuonna 2002 nimellä "Ikäohjelman monet kasvot, kansallisen ikäohjelman 1998-2002 loppuraportti"¹⁷."

Vuonna 2000 on kunnallisella sektorilla käynnistetty "Kuntatyö kunnossa" –ohjelma. Se on Kuntien eläkevakuutuksen työhyvinvointiohjelma, joka tukee kunnallisen työelämän kehittämistä niin, että edellytykset työskennellä kunta-alalla nykyistä pitempään paransivat. Ohjelman puitteissa järjestetään muun muassa seminaareja ja koulutusta, tuotetaan julkaisuja ja kehitetään kuntatyöpaikkoihin hyviä käytäntöjä työhyvinvoinnin parantamiseksi.

"Kuntatyö kunnossa" -ohjelman ja kuntien eläkevakuutuksen tutkimustoiminnan yhteistyönä toteutetaan myös "Kuntatyö 2010" -projekti, jonka toimikausi on 1.5.2002 - 31.12.2004. Projektin tavoitteena on parantaa kunnallisen työelämän laatua ja siten myöhentää eläkkeelle siirtymistä. Tavoitteeseen pyritään toteuttamalla "Kuntatyö 2010" -tutkimus, jolla kerätään tietoa työhyvinvoinnista, sen muutoksista ja sitä edistävistä toimista kunta-alalla kehittämällä tutkimustulosten pohjalta välineitä, joilla voidaan parantaa kunnallisen työelämän laatua seuraamalla työelämän kehittämistoiminnan vaikutuksia.

8. Sosiaaliturva

8.1. Sosiaalisen tasa-arvon turvaaminen ja sukupuolivaikutusten analysointimenetelmien kehittäminen

CEDAW-komitea on Suomen edellisen määräaikaisraportin johdosta ilmaissut huolensa sosiaalipalveluiden hajauttamispolitiikan naiseen kohdistuvista kielteisistä vaikutuksista. Se suosittaa sukupuolivaikutusten analysointimenetelmien kehittämistä ja sukupuolierot huomioon ottavaa koulutusta samalla kun sosiaalipalveluita hajautetaan. Lisäksi se kehottaa vahvistamaan keskushallinnon ja kuntien välisiä yhteyksiä.

Sosiaalisen tasa-arvon edistäminen liittyy Suomessa alueelliseen yhdenvertaisuuteen, sillä valtio on alueeltaan laaja ja maan asutusrakenne on harva. Sekä sosiaalisen tasa-arvon että alueellisen yhdenvertaisuuden edistäminen ovat kansallisen sosiaali- ja terveyspolitiikan perustana. Palveluiden hajauttaminen on toteutettu kuntajärjestelmää käyttäen siten, että paikallinen kunta on avainasemassa asukkaidensa laissa säädetyn yhdenvertaisuuden takaajana. Tätä politiikkalinjausta ei ole Suomessa kyseenalaistettu sukupuolten yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Perustuslain 6 §:ssä säädetään yhdenvertaisuudesta lain edessä ja kielletään muun muassa sukupuolen perusteella tapahtuva syrjintä.

Kunnat tuottavat kaikkien asukkaiden saatavilla olevat lakisääteiset peruspalvelut, joista tärkeimmät liittyvät koulutukseen, sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä teknisen infrastruktuurin ylläpitoon. Palvelut rahoitetaan julkisin verovaroin ja kunnalla on alueellaan verotusoikeus. Kunnat tuottavat monet palvelut yhteistyössä muiden kuntien kanssa; esimerkiksi sairaalat, monet oppilaitokset ja ammattikorkeakoulut ovat kuntien muodostamien kuntayhtymien ylläpitämiä. Sosiaali- ja terveydenhuoltoon valtio myöntää las-

¹⁷ Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:3.

kennallisin perustein määräytyvän valtiosuuden. Lisäksi kunta saa opetus- ja sivistystoimen valtiosuuden sekä yleisen valtiosuuden.

Sosiaali- ja terveydenhuollon valtiosuusjärjestelmää on uudistettu viime vuosina siten, että erityisiä palveluja tarvitsevien ryhmien mahdollisuus saada palveluja varmistetaan. Tästä esimerkkinä ovat erityiset vammais- ja lastensuojelun palvelut. Informaatio-ohjauksen sektorissa on laadittu suosituksia yhteistyössä kuntien valtakunnallisen järjestön, Suomen kuntaliiton, kanssa.

Lain mukaan sosiaali- ja terveystoimien järjestettäessä on tehtävä yhteistyötä asiakkaan kanssa. Palveluiden hakijalla ja asiakkaalla on lakisääteinen muutoksenhaku- ja valitusoikeus, jota kunnissa myös käytetään yleisesti. Palveluja koskevien lakien ohella sekä terveyden- että sosiaalihuollon asiakkaan aseman ja oikeudet turvaa erillinen laki. Eduskunnan oikeusasiamies ja oikeuskansleri vastaanottavat yksilövalituksia ja kanteluja.

Sosiaali- ja terveydenhuollon yleinen suunnittelu, ohjaus ja valvonta kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriölle; läänin alueella tehtävät kuuluvat lääninhallitukselle. Valtion ohjausroolin muuttaminen normiohjauksesta informaatio-ohjaukseksi on lisännyt kuntien välisiä eroja sosiaali- ja terveystoimien tuottamisessa ja saatavuudessa sekä palvelujen laadussa.

Lainsäädännöllä on määritelty subjektiivinen oikeus palvelun saantiin lasten päivähoitoon ja eräiden vaikeavammaisten palvelujen osalta. Oikeastaan vain lasten päivähoitoon osalta voidaan puhua subjektiivisen oikeuden toteutumisesta ns. universaaliperiaatteella. Kaikki muut hoivapalvelut ovat ennemminkin tarveharkintaisia ja tarpeen käsite saa joustaa politiikan ja talouden voimavarojen mukaan.

Julkispalveluiden supistuminen on näkynyt erityisesti kotiin annettavien palveluiden kohdalla. Esimerkiksi julkisen sektorin tuottamien kotipalvelujen piirissä olevien iäkkäiden henkilöiden määrä väheni 1990-luvun aikana noin 40 %:lla. Vastaavasti informaalisien, perheen ja suvun toimesta tapahtuvan hoivan osuus on lisääntynyt suunnilleen saman verran. Informaalisen hoivan tuottaminen on valtaosaltaan naisten vastuulla. Yhteiskunnan taloudellinen tuki aikuisiin kohdistuvan informaalisien hoivan antajille on pieni. Vain vajaa 10 % hoivan antajista saa ylipäättään mitään taloudellista tukea yhteiskunnalta.

Odotukset omatoimisesta suoriutumisesta ovat sukupuolisidonnaisia. Näin ollen iäkkäiden naisten mahdollisuudet saada palveluja suoriutumisensa tueksi ovat heikommalla kuin miehillä. Tämä koskee niin yhteiskunnan tuottamia palveluja kuin myös parisuhteisissa tapahtuvaa hoivaa.

Sosiaalipalveluiden hajauttamiseen liittyvät ongelmat on tiedostettu ja niiden korjaamiseen pyritään useilla keinoilla. Hallitusohjelmassa korostetaan sukupuolten välisen tasa-arvon edistämistä. Tavoitteeksi on asetettu väestön tarpeista lähtevä hoidon saatavuuden, laadun ja riittävän määrän turvaaminen maan eri osissa.

Sosiaalialan kehittämissuunnitelmalla korjataan sosiaalipalvelujen puutteita muun muassa vanhusväestön sekä lasten ja perheiden palveluissa. Ohjelmassa keskiöön nostetaan vanhusten kotona asuminen ja palvelujärjestelmä rakennetaan tukemaan tätä periaatetta.

Vanhusten mahdollisuutta päättää itse haluamistaan palveluista parannetaan perustaen muun muassa seudullisia palveluketjuja, joihin sisältyvät kunnalliset sosiaali- ja terveyspalvelut sekä järjestöjen ja yksityisten tuottamat palvelut. Lakiin sisällytetään säännökset vanhuksen oikeudesta päästä palvelun tarpeen arviointiin kolmen vuorokauden kuluessa palvelun tarvetta koskevasta yhteydenotosta ja oikeudesta palvelusuunnitelman laadintaan. Hallituskaudella selvitetään myös, kuinka omaishoitoa voidaan kehittää lainsäädännöllisesti ja osana palvelukokonaisuutta. Erityistä huomiota kiinnitetään omaishoidon tuen perusteisiin, määrään, omaishoitajien vapaa-aikajärjestelyihin ja riittävien tukipalvelujen saatavuuteen.

Sosiaalihuollon erityispalveluja on kehitetty "Verkostoituvat erityispalvelut" –hankkeen avulla vuodesta 1998 alkaen. Tavoitteena on luoda koko maan kattavasti seudullisia ja alueellisia erityispalveluverkostoja, jotka tarjoavat erityisosaamiseen ja -ammattilaisuuteen perustuvaa palvelua esimerkiksi lasten ja nuorten suojeluun, päihde- ja huumeriippuvuuteen, lähisuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan ja erityisryhmien palvelutarpeisiin sekä erilaisiin kriisitilanteisiin. Kriisipalvelujen kehittämiseen liittyy myös palvelujen ympärivuorokautisen saatavuuden turvaaminen.

Sosiaali- ja terveysministeriössä on vuonna 2002 aloitettu pilottihankkeena valtavirtaistaminen, aluksi ministeriön omalla hallinnonalalla. Tähän sisältyy sukupuolivaikutusten arviointi ministeriön lainvalmistelussa eli arvioidaan lain mahdolliset sukupuolivaikutukset ja mahdollisuus edistää sukupuolten tasa-arvon toteutumista. Sukupuolivaikutuksia arvioitaessa tulisi pohtia ja selvittää esimerkiksi tilastotietojen avulla sitä, millä kyseisen lakihankkeen alueilla miesten ja naisten välillä on eroja. Näennäisesti neutraaleilla säännöksillä voi olla erilaiset vaikutukset sukupuoliin. Tasa-arvoisen kohtelun periaatteen tulee toteutua myös eri ryhmien välillä, jakautuvathan miehet ja naiset muun muassa ikänsä, etnisen taustansa ja asuinpaikkansa mukaan.

Myös sosiaalietuudet saattavat olla näennäisesti sukupuolineutraaleja; muun muassa perhevapaat on tarkoitettu yhtä hyvin naisille kuin miehille, vaikka naiset käyttävät niistä valtaosan. Lainvalmistelijan tehtävänä saattaisi tällöin olla sen arvioiminen, mitä taloudellisia, työllisyyteen tai vanhemmuuteen liittyviä vaikutuksia naisille ja miehille perhevapaiden epätasaisesta jakautumisesta aiheutuu.

Sukupuolivaikutuksia analysoitaessa voidaan esittää esimerkiksi seuraavat kysymykset: Voidaanko valmisteilla olevalla lailla poistaa tasa-arvon esteitä? Edistääkö laki miesten ja naisten välistä tasa-arvoa

- työelämässä, taloudellisessa asemassa,
- mahdollisuudessa toteuttaa vanhemmuutta ja yhdistää työ ja perhe-elämä,
- koulutuksessa ja ammatillisessa kehityksessä,
- työmahdollisuuksissa, työllisyydessä sekä urakehityksessä,
- yhteiskunnallisten vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksien toteutumisessa,
- terveyteen ja sairastavuuteen sekä näihin liittyvien palvelujen tarpeessa,
- turvallisuudessa ja väkivallan uhassa,
- yhteiskunnallisen osallisuuden turvaamisessa,
- ajankäytössä, harrastuksissa ja virkistyksen tarpeessa sekä muilla alueilla, joilla on merkitystä sukupuolten tasa-arvon toteutumisessa?

Naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistäminen on jo perustuslakiimme kirjattu yhteiskunnallinen tehtävä. Lakihankkeiden sukupuolivaikutusten ja tasa-arvon edistämisen

mahdollisuuksien arviointi on hallinnollinen keino, jolla pyritään edistämään tasa-arvon toteutumista.

8.2. Eläke-etuudet

Lakisääteisiä eläkkeitä maksetaan kahdesta eri eläkejärjestelmästä, joista toiseen kuuluvat ansiosidonnaiset työeläkkeet ja toiseen kansaneläkkeet. Vuoden 2001 lopussa vanhuuseläkeläisten keskimääräinen kokonaiseläke oli 1019 euroa kuukaudessa, miehillä 1215 euroa ja naisilla 891 euroa. Eläkeläisistä 57 % oli naisia.

Naisille tärkeä eläkemuoto ovat leskeneläkkeet. Perhe-eläkkeet koostuvat pääosin leskeneläkkeistä. Vuoden 2001 lopussa leskeneläkkeen saajista 89 % oli naisia ja 11 % miehiä. Vuonna 2001 keskimääräinen miesleskien eläke oli 1235 euroa kuukaudessa, josta leskeneläkettä oli 172 euroa kuukaudessa. Naisleskien eläke oli 1041 euroa kuukaudessa, josta leskeneläkettä oli 445 euroa. Keskimääräinen leskeneläke on noussut tasaisesti koko 1990-luvun ajan, mikä johtuu muun muassa työeläkkeiden tason kohoamisesta.

Raportointikaudella eläketason kehitykseen vaikuttivat vielä vuoden 1996 eläkeuudistukseen liittyneet muutokset, jotka hidastivat vanhuuseläkkeiden tason kehitystä. Uudistukseen sisältyivät muun muassa uusien kansaneläkkeiden täysi työeläkevähenteisyys, maksussa olleiden kansaneläkkeiden pohjaosien asteittainen poistaminen vuoden 2001 alkuun mennessä sekä yli 65-vuotiaiden erillisen TEL-indeksin käyttöönotto. Eläkeläisten verotuksen keventäminen on osittain korvannut eläketurvan leikkauksia. Eläkeläisten ylimääräinen sairausvakuutusmaksu poistui vuoden 2003 alussa. Kansaneläkkeen pohjaosan poisto korvataan siihen oikeutetuille työeläkkeensaajille lokakuusta 2003 alkaen erillisellä korotuksella.

Raportointikaudella sovittiin merkittävästä yksityisiä aloja koskevasta työeläkeuudistuksesta. Vuoden 2002 marraskuussa työmarkkinoiden keskusjärjestöjen sopimukselle perustuva uudistus tulee voimaan vuonna 2005, ja se sisältää muun muassa joustavan eläkeiän 62-68-vuotiaana.

Uudistuksen myötä yksityisten alojen ansioeläkkeet karttuvat vuoden 2005 alusta alkaen myös palkattomilta jaksoilta, joiden aikana työntekijälle maksetaan ansiosidonnaista päivärahaa. Ansioeläkkeet karttuvat näinä jaksoina eläkkeiden peruskarttuman mukaisesti eli 1,5 % laskennan perusteena olevasta ansiosta. Perhevapaat kuuluvat siten näihin jaksoihin. Vuoden 2005 alusta yksityisten alojen ansioeläkettä alkaa siis karttua äitiys-, vanhempain- ja isyysrahakaudelta 1,5 % kuukaudessa sen tulon perusteella, joka on pohjana näissä etuuksissa. Sen lisäksi alle kolmivuotiaan lapsen palkattomalta kotona hoitoajalta alkaa eläkettä kertyä 1,5 % 500 euron kuukausitulon perusteella.

9. Lasten päivähoito

Vuodesta 1999 lähtien päivähoitokysymykset ovat olleet osa kuukausittaista työvoimatutkimusta ja tiedot on kerätty joka vuoden neljännellä neljänneksellä. Vuoden 2001 tietojen mukaan yli puolet alle kouluikäisistä lapsista (alle 7-vuotiaista) hoidetaan kotona.

Noin 40 % alle kouluikäisistä hoidetaan kokopäiväisesti kodin ulkopuolella. Heistä suurin osa on kunnallisessa päiväkodissa. Puolipäiväisessä päivähoitossa on noin 9 % alle kouluikäisistä. Kotona hoidettavan lapsen hoitaja on lähes poikkeuksetta äiti. Vain muutamalla prosentilla hoitajana on isä, ja harvinaista on, että hoitajana on joku muu kuin lapsen vanhempi.

12 artikla

1. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin naisten syrjinnän poistamiseksi terveydenhoidon alalla ja varmistaa miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta terveydenhoitopalvelujen saannin, mukaan lukien perhesuunnitteluun liittyvät palvelut.

2. Edellä olevan 1 kappaleen määräyksistä riippumatta sopimusvaltiot varmistavat naisille asianmukaiset palvelut raskauden, synnytyksen ja synnytyksen jälkeisen kauden aikana, antaen tarvittaessa palveluja maksuttomasti sekä riittävän ravinnon raskauden ja imettämisen aikana.

1. Terveyden edistäminen

1.1. Yleistä

Hallitus teki huhtikuussa 2002 periaatepäätöksen, jonka tavoitteena on turvata kansalaisille hyvä terveydenhuolto myös tulevaisuudessa. Tavoitteena on, että jokainen saa tarvitsemansa terveydenhoidon asuinpaikasta ja varallisuudesta riippumatta. Tavoitteeseen pyritään kehittämällä terveystalouksia valtion ja kuntien yhteistyönä samalla kun otetaan huomioon myös järjestöjen ja yksityissektorin toiminta.

Keskeisimmät kehittämisalueet koskevat terveyden edistämistä ja ehkäisevää työtä, hoitoon pääsyn turvaamista, henkilöstön riittävyyttä ja osaamisen parantamista, terveydenhuollon toimintojen ja rakenteiden uudistamista sekä terveydenhuollon rahoituksen vahvistamista. Hanke jatkuu vuoden 2007 loppuun. Kansallista terveystalouksen tuetaan kuntaliiton vuosina 2002-2004 toteutettavassa projektissa, joka tähtää kuntien perusterveydenhuollon palvelujen parempaan järjestämiseen.

1.2. Huumeet

Huumeiden kokeilut ja käyttö sekä niistä koituvat haitat kasvoivat tasaisesti koko 1990-luvun ajan. Eniten käytetty huumausaine on kannabis. Suomessa noin 10 % aikuisista on tutkimusten mukaan joskus kokeillut kannabista. Alueellisesti huumeiden käyttö on yleisintä Etelä-Suomessa ja suurimmissa kaupungeissa, joissa myös nuorten asenteet erityisesti lieviä huumeita kohtaan ovat muuttuneet sallivimmiksi. Huumeiden, lähinnä amfetamiinien ja opiaattien ongelmakäyttäjien on arvioitu olevan noin 11 000 - 14 000. Suurin osa huumeiden ongelmakäyttäjistä on alle 30-vuotiaita.

Uusimpien tutkimusten mukaan huumeiden kokeilukäytön yleistymisen ei ole jatkunut enää vuosien 1998 ja 2000 välillä. Vuosina 1998 - 1999 nopeasti yleistynyt suonensisäisten huumeiden käytön aiheuttama HIV-epidemiakin näyttäisi ensimmäisiä laantumisen merkkejä. HIV-epidemia havaittiin yleisen tartuntatautirekisterin avulla. Panostus tartuntatauteja ehkäiseviin toimiin ja rokotosohjelmiin on tuottanut tulosta. Vuonna 1999 suonensisäisestä huumeiden käytöstä johtuvien HIV-tartuntojen osuus oli 60 %

kaikista tartunnoista. Vuosina 2000 ja 2001 vastaavat osuudet olivat enää 38 % ja 37 %. Infektion esiintyvyyttä koskeva tutkimus on osoittanut, että infektion saaneiden osuus on pudonnut vuonna 2002 noin yhteen prosenttiin. Onnistunut ehkäisytyö huumeiden käyttäjien keskuudessa vähentää myös muuhun väestöön viiveellä kohdistuvaa infektiopainetta.

Huumeiden kokeilukäytön kasvun taitumisesta huolimatta huumeiden käytöstä aiheutuvat haitat saattavat vielä kasvaa entisestään. Muita huolestuttavia kehityssuuntia ovat ongelmien kasaantuminen nuorelle ikäluokalle, huumeiden ongelmakäyttäjien lisääntynyt yhteiskunnallinen syrjäytyminen ja huumausainerikollisuuden kasvu. Huumausainerikollisuus on Suomessa yhä enemmän organisoitunutta, monialaista ja laajamittaiseen taloudelliseen hyötyyn tähtäävää rikollista toimintaa, jota johdetaan etupäässä Suomen lähialueilta. Suomessa käytettävät huumausaineet tuodaan yleensä ulkomailta, pääasiassa Venäjältä ja Virosta mutta myös EU:n alueelta.

Hallitus päätti lokakuussa 2000 tekemällään päätöksellä tehostaa huumausainepolitiikkaa. Se antoi valtakunnallisen huumausainepolitiikan yhteensovittamista varten asetetulle koordinaatioryhmälle tehtäväksi valmistella pidemmän aikavälin toimenpideohjelma huumausainepolitiikan tehostamiseksi. Toimenpideohjelmaa on toteutettu huumausaineasioista vastaavissa ministeriöissä vuoden 2001 alusta lähtien. Ohjelman toimenpiteet liittyvät huumausaineiden käytön ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen puuttumiseen, huumausaineiden käyttäjien hoitoon ja heidän läheistensä tukemiseen, valvontatoimiin, kansainväliseen yhteistyöhön, tutkimukseen ja seurantaan sekä huumausainepolitiikan yhteensovittamiseen, toteuttamiseen ja kehittämiseen. Parhaillaan on käynnissä useita hankkeita huumausaineiden käytön ehkäisemiseksi ja huumausaineiden käytön haittavaikutusten lieventämiseksi.

1.3. Tupakointi erityisesti nuorten keskuudessa

CEDAW-komitea on ilmaissut huolensa nuorten ja erityisesti tyttöjen lisääntyneestä tupakoinnista ja huumeiden käytöstä ja kehottanut hallitusta tehostamaan toimenpiteitä niiden vähentämiseksi.

Strategia lasten ja nuorten terveyden ja tupakoimattomuuden edistämiseksi vuosina 2000-2003 valmistui vuoden 2000 alussa. Strategiassa esitetään 64 toimenpideohdotusta, joiden tavoitteena on saada lasten vanhemmat ja kaikki muut aikuiset sekä lasten elinympäristö tukemaan lasten tervettä kasvua ja kehitystä.

Valtioneuvosto on myös tehnyt periaatepäätöksen "Terveys 2015" –kansanterveysohjelmasta, johon sisältyy konkreettinen nuorten tupakoinnin vähenemistä sekä alkoholin- ja huumeidenkäyttöä koskeva tavoite. Tavoitteiden saavuttamisen arvioimiseksi on kehitteillä indikaattorit. Seurantatietoa nuorten tupakoinnista ja päihteiden käytöstä saadaan vuosittain toteutettavasta kouluterveyskyselystä ja eräistä muista terveyskyselyistä. Niistä saadut viimeiset tiedot osoittavat, että nuorten tupakointi ja alkoholin käyttö ovat vähentyneet. 14-18-vuotiaat tytöt tupakoivat yhtä paljon kuin samankäiset pojat, 16-vuotiaat tytöt jopa poikia hieman enemmän.

Sosiaali- ja terveysministeriön myöntämien terveyden edistämisen määrärahojen turvin useat järjestöt ja oppilaitokset ovat käynnistäneet monia nuorten tupakoinnin vähentämiseen tähtäviä hankkeita, joissa suunnitellaan kampanjoita ja kehitetään aineistoja. Vuonna 2004 käynnistyy valtakunnallinen nuorille suunnattu tupakkakampanja.

Suomen peruskouluissa, lukioissa ja ammatillisissa oppilaitoksissa käynnistetään asteittain terveystiedon opetus, johon tupakointi ja päihteiden käyttö sisältyvät olennaisena osana. Lisäksi on laadittu useita alueellisia ja kuntakohtaisia hyvinvointiohjelmia, joissa kiinnitetään huomiota nuorten tupakointiin ja päihteiden käyttöön. Vuoden 2002 lopulla valmistunut tupakointia, nikotiiniriippuvuutta ja vieroitushoitoja koskeva ”Käypä hoito” –suositus auttaa terveystalvotuljärjestelmää, muun muassa kouluterveydenhuoltoa, tukemaan nuoria tupakoinnista luopumisessa. Kansanterveyslaitoksella on myös yleinen ja erityisesti nuorille tarkoitettu tupakoinnin ehkäisy-yksikkö.

Asepalvelusta suorittaville jaetaan pääesikunnan terveydenhuolto-osaston toimittama opas nimeltä ”Terveys ja toimintakyky”. Siinä on muun muassa erilliset tupakointia ja huumeita sekä niiden terveyshaittoja käsittelevät luvut. Kaikille varusmiehille annettavaan terveydenhoidon opetukseen sisältyy oppitunti tupakoinnin ja päihteiden terveyshaitoista. Lisäksi asepalvelusta suorittavia naisia erityisesti varoitetaan tupakoinnin haitallisista vaikutuksista naisen hormonitoimintoihin ja raskaana olevan naisen sikiöön.

2. Raskauden aikainen ja sitä seuraava terveydenhuolto

Terveyskeskusten osana toimivat äitiys- ja lastenneuvolat. Neuvoloiden palvelut ovat maksuttomia ja niiden tavoitteena on turvata odottavan äidin, sikiön, syntyneen lapsen sekä koko perheen mahdollisimman hyvä terveys.

Äitiysneuvola seuraa äidin ja sikiön fyysistä hyvinvointia ja järjestää vanhemmille synnytysvalmennusta. Toiminnassa painotetaan myös perheen psyykkisen ja psykososiaalisen hyvinvoinnin edistämistä. Raskaana olevan naisen on käytävä terveystarkastuksessa äitiysneuvolassa ennen neljännen raskauskuukauden päättymistä, jotta hän olisi oikeutettu äitiysavustukseen. Normaalisti sujuvan raskauden aikana odottava äiti käy neuvolassa 12-15 kertaa, tavallisesti terveydenhoitajan vastaanotolla. Lääkäri tutkii äidin 2-3 kertaa raskauden aikana. Useimmat terveyskeskukset tarjoavat odottavalle äidille mahdollisuuden päästä ultraäänitutkimukseen, tavallisesti 12.-16. raskausviikon aikana.

Lastenneuvolan tehtävänä on seurata ja tukea lapsen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista kehitystä sekä ohjata lapsi tarvittaessa tutkimuksiin ja hoitoon muualle. Neuvolat myös tukevat ja ohjaavat perhettä kasvatuskysymyksissä ja elämänhallinnassa. Synnytyksen jälkeen äitiysneuvolan terveydenhoitaja käy lapsen kotona. Sen jälkeen lapsi ja perhe siirtyvät lastenneuvolan asiakkaiksi.

Nykyisen palvelujärjestelmän haittana on sen pirstaloituneisuus. Lastenneuvolatoiminnan asiantuntijatyöryhmän muistiossa ja oppaassa lastenneuvolatoiminnan järjestämiseksi kunnissa¹⁸ on ehdotettu neuvolatoiminnan kehittämistä perhepalvelukeskuksiksi. Perhepalvelukeskus tiivistäisi kuntien ja järjestöjen eri toimijoiden yhteistyötä ja tarjoaisi nykyistä monipuolisempia palveluja lapsiperheille. Perhepalvelukeskuksissa voisi

¹⁸ Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 2003:7.

myös olla perinteistä neuvolatyötä paremmat mahdollisuudet koota asiantuntemusta maahanmuuttajatyöstä. Maahanmuuttajien vertaisryhmien toiminnan käynnistäminen osana perhepalvelukeskusta toisi parannusta maahanmuuttajaäitien ja heidän perheiden-
sä hyvinvointiin.

3. Perhesuunnittelu ja raskauden keskeytykset

Raskauden keskeytysten määrä on raportointikaudella pysynyt suhteellisen vakiona. Esimerkiksi vuonna 1999 raskauden keskeytyksiä tehtiin yhteensä 10 832 ja vuonna 2001 yhteensä 10 700. Vuoden 1999 luku tarkoittaa 8,9 raskauden keskeytystä tuhatta hedelmällisyysikäistä (15-49-vuotiasta) naista kohden ja vuoden 2001 luku vastaavasti 9,0 raskauden keskeytystä. Vuonna 2002 määrä nousi 10 902:een, mikä tarkoittaa 9,4 raskauden keskeytystä tuhatta naista kohti. Vuoden 2003 alustavien arvioiden mukaan määrä tasoittuisi jälleen lähelle vuoden 2001 lukuja.

Alle 20-vuotiaiden ikäryhmässä raskauden keskeytysten määrä on ollut nousujohteinen; vuonna 1999 määrä oli 14,1 tuhatta naista kohden, vuonna 2001 määrä oli 15,2 ja vuonna 2002 jo 17,0 tuhatta naista kohden. Vuoden 2003 ennusteen mukaan määrä tulisi laskemaan takaisin vuoden 2001 lukuihin.

Edelleen eniten raskauden keskeytyksiä tehdään 20-24-vuotiaille, missä luvut ovat vaihdelleet raportointikaudella 15,5:stä 17,1:een tuhatta naista kohti. Seuraavaksi eniten raskauden keskeytyksiä tehdään kuitenkin jo alle 20-vuotiaiden ikäryhmässä; tässä ikäryhmässä tehtyjen raskauden keskeytysten määrä ylitti vuonna 1999 ensimmäisen kerran 25-29-vuotiaiden ikäryhmän, eikä ole sen jälkeen tästä laskenut.

Terveyskeskusten terveydenhoitajat ja kouluterveydenhoitajat neuvovat ehkäisyasioissa. Kouluterveydenhoidon ja ehkäisyneuvolan palvelut ovat kaikille maksuttomia. Tietoa saa myös muun muassa Väestöliiton seksuaaliterveysklinikan sivuilta, joissa on yleisen neuvonnan lisäksi nuorille suunnattu nettivastaanotto, josta voi hakea tietoa tai keskustella reaaliajassa omalla henkilökohtaisella virtuaalivastaanotolla asiantuntijan kanssa. Vuonna 2003 terveystieto on otettu virallisiin peruskoulun opetussuunnitelmiin. Seksuaaliterveys ja ehkäisyvalistus kuuluvat terveystiedon sisältöalueisiin. Ehkäisyvalmisteet ovat helposti saatavia. Vuonna 2002 vapautettiin myös jälkiehkäisyvalmisteet apteekkimyyntiin siten, että niitä voivat ilman lääkärin määräystä ostaa yli 15-vuotiaat henkilöt.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus Stakes on toteuttanut RASKE (raskauden keskeytysten vähentäminen) -projektin, jonka selvitykset tarjoavat aineksia hoitojen ja opetuksen kehittämiseksi. Lisäksi vuosittain järjestetään Hedelmällisyysfestarit, joka on vuosittainen seksuaalikasvatustapahtuma, missä terveydenhuollon ja sosiaalialan opiskelijat tarjoavat koulunuoriselle monipuolista ja asiallista tietoa seksuaalisuudesta. Eri-ikäisten nuorille järjestettävien tilaisuuksien lisäksi tietoa välitetään myös näyttelyin ja tiedotuksen keinoin. Festareiden yhteydessä järjestetään ammattihenkilöstölle omaa koulutusta. Tähän mennessä festareita on järjestetty useissa kaupungeissa eri puolilla maata, viimeksi Hämeenlinnassa vuonna 2003.

Perhesuunnittelun kannalta samaa sukupuolta olevien parien mahdollisuus rekisteröidä suhteensa on toisaalta lisännyt tasa-arvoisuutta eri naisryhmien välillä, mutta se on toi-

saalta aiheuttanut uudenlaisia perhesuunnitteluun liittyviä ongelmia. Esimerkiksi samaa sukupuolta olevien pariin adoptio-oikeus on toistaiseksi sääntelemätön, joskin asiaa on selvittänyt työryhmä edellä 6 artiklan kohdalla kerrotuin tavoin. Edelleen on myös epäselvä tilanne sen suhteen, kenellä on oikeus hedelmöityshoitoihin.

4. Seksiteitse tarttuvat taudit

Vuonna 2001 Suomessa todettiin yhteensä 12 142 klamydiatapausta (*Chlamydia trachomatis*), joista naisia oli peräti 62 %. Erityisesti nuorten tapausmäärät ovat olleet jatkuvassa nousussa; naisilla ilmoitetuista tapauksista 35 % oli alle 20-vuotiaita. Tippuritapausten (*Neisseria gonorrhoeae*) määrä on sen sijaan ollut laskussa ja vuonna 2001 ilmoitettiin uusia tapauksia vain 247, joista naisten osuus oli 19 %. Kuppatapauksia (*Treponema pallidum*) raportoitiin vuonna 2001 159, joista 44 % oli naisilla. Klamydiaa esiintyy eniten Pohjois- ja Keski-Suomessa, kun taas tippuri- ja kuppatapaukset keskittyvät itärajan tuntumaan.

Uusia HIV-infektio tartuntoja todettiin vuonna 2001 yhteensä 128, joista 25 % oli naisilla. Uusia AIDS -tapauksia todettiin samana vuonna 19, joista naisia oli 7 eli 36 %. Vuonna 2001 HIV:een kuolleista 13 henkilöstä 4 oli naisia. Vuonna 2001 ei todettu yhtään äidistä lapsen tarttunutta HIV/AIDS -tapauksia.

Seksuaaliterveyden ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta ajankohtaisia ja valtakunnallisesti keskeisiä aihealueita ovat nuorten seksuaaliopetus, raskauden keskeytykset sekä miesten asema perhesuunnittelussa ja seksuaaliterveydessä. Seksuaaliterveyden edistämistä tuetaan osana yleistä terveyden edistämistä ja terveystieteiden tutkimusta.

13 artikla

Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin asianmukaisiin toimenpiteisiin naisten syrjinnän poistamiseksi muilta talous- ja yhteiskuntaelämän aloilta varmistaakseen naisten ja miesten tasa-arvon pohjalta samat oikeudet, erityisesti

- a) oikeuden perheellisysetuuksiin;*
- b) oikeuden pankkilainoihin, kiinnelainoihin ja muihin luottomuotoihin;*
- c) oikeuden osallistua virkistystoimintaan, urheiluun ja kulttuurielämän aloihin.*

1. Naisyrittäjyyden tukeminen

Edellisessä määräaikaisraportissa kerrotun lisäksi voidaan mainita muun muassa vuonna 1996 perustettu Naisyrittäjyyskeskus ry, jonka tavoitteena on edistää yrittäjyyttä ja vahvistaa jo toimintansa aloittaneiden naisyrittäjien yritystoimintaa ja verkostoitumista. Keskus pyrkii kannustamaan uusien elinkelpoisten yritysten perustamista ja luomaan uusia toimintamalleja ja palveluita niiden kehittymisen tueksi. Keskuksen toimintaa rahoittavat ja yhteistyökumppaneina toimivat Euroopan sosiaalirahasto, kauppa- ja teollisuusministeriö, opetusministeriö sekä yksityiset yritykset, pankit, vakuutusyhtiöt, liike-elämän järjestöt ja yhteisöt sekä oppilaitokset.

Keskuksen toiminnan kulmakivi on kokemuksen hyödyntäminen kaikessa toiminnassa. Se järjestää infotilaisuuksia, tietoisuuksia, kursseja ja neuvontaa, joissa asiantuntijoina, neuvonantajina ja kouluttajina toimivat kokeneet naisyrittäjät. Pisimmälle kokeneen yrittäjän ja vasta-alkajan vuorovaikutus on viety Naisyrittäjyyskeskuksen mentorointimallissa eli kummitoiminnassa, jonka pohjalta on tehty yrittäjämentoroinnin käsikirja ja video.

Kuntatasolla toteutetaan pilottialueilla vuosina 2003-2006 hanke nimeltä "Yrittäjyys ja kunnat - yrittäjyysasennekasvatuksen edistäminen", jonka tarkoituksena on tukea myönteisen yrittäjyysasenteen kehittämistä sekä sisäisen yrittäjyyden tiedostamista osana jokapäiväistä toimintaa. Se on jatkoa vuodesta 1997 toimineelle kuntaliiton yrittäjyysasennekasvatushankkeelle sekä vuosien 2000-2002 aikana toimineelle samannimiselle hankkeelle. Hankkeen avulla pyritään vaikuttamaan kuntien päättäjien sekä elinkeinoelämän edustajien toimintaan kunnissa. Siihen osallistuu pilottikuntien oppilaitoksia, yrityksiä sekä yrityskeskuksia.

1.2. Naisyrittäjien tuki EU:n rakennerahastojen ja aluekehittämisohjelmien kautta

Kansallista työpolitiikkaa täydennetään Euroopan sosiaalirahaston (ESR) alueohjelmilla. Vastuuviranomaisena Suomessa toimii työministeriö. ESR-ohjelmia ovat ohjelmakaudella 2000 - 2006 tavoite 3 -ohjelma, alueelliset tavoiteohjelmat 1 ja 2 sekä monikansallinen yhteisöaloite EQUAL. Ohjelmat on valmisteltu yhteistyössä Euroopan komission kanssa, joka myös hyväksyy ohjelmat. Työministeriö on tavoite 3 -ohjelman ja EQUAL -aloitteen vastuuviranomainen. Alueellisten tavoiteohjelmien 1 ja 2 vastuuviranomaisena toimii sisäasiainministeriö. Tavoite 1 -ohjelman (Itä- ja Pohjois-Suomi) ja

tavoite 2 -ohjelman (Etelä- ja Länsi-Suomi) rahoitus saadaan useasta rahastosta. Tavoite 3 -ohjelma ja EQUAL (koko Suomi lukuunottamatta Ahvenanmaata ja tavoite 1 -ohjelmaa) ovat kokonaan ESR-rahoitteisia.

ESR:n avulla etsitään, kokeillaan, tuotetaan ja toteutetaan uusia ratkaisuja työvoima-, koulutus- ja elinkeinopolitiikkaan sekä levitetään hyviä käytäntöjä. Rahaston tavoitteena on myös lisätä valmiuksia tutkimuksen, tieteen ja teknologian alalla sekä edistää tasa-arvoa. Kauden 2000-2006 puoliväliin mennessä on käynnistetty rakennerahastotuella naisryrittäjyyttä tukevia hankkeita. Yksityiskohtaista selvitystä hankkeiden määrästä ja rahoituksesta ei ole tehty.

2. Tasa-arvon edistäminen kulttuurin alalla

Taide- ja kulttuurialan oppilaitoksissa opiskelee yhä enemmän naisia. Vuonna 2001 naisten osuus taidealan ammatilliseen tutkintoon tähtäävistä opiskelijoista oli 65 % ja ammattikorkeakoulussa opiskelevista 69 %. Korkeakouluissa naisten osuus taideteollisella koulutusosalalla oli 63 %, musiikkikoulutuksessa 55 % ja teatteri- ja tanssitaiteen koulutusosalalla 52 %. Naisten osuuden kasvaminen kulttuurialan koulutuksessa johtaa siihen, että naisten osuus taideammateissa kasvaa. Myös naisten osuus valtion taide- ja kulttuuriapurahojen saajista on kasvanut; kun se vuonna 1998 oli 44 %, oli se vuonna 2002 jo 48 %.

Vuosina 1999-2000 toteutetun ajankäyttötutkimuksen mukaan naiset ja miehet käyttävät Suomessa yhtä paljon aikaa kulttuuri- ja huvitilaisuuksiin. Naiset käyttävät kuitenkin miehiä enemmän aikaa teatterissa, konserteissa ja museoissa käymiseen. Miehet taas käyttävät naisia enemmän aikaa tv:n katsomiseen, radion kuunteluun ja erilaisiin urheilutapahtumiin osallistumiseen. Naiset puolestaan käyttävät miehiä enemmän aikaa lukemiseen.

Suomen yleisissä kirjastoissa on 37 miljoonan kirjan kokoelma, jota kartutetaan vuosittain 1,6 miljoonalla kirjalla. Lisäksi kokoelmiin kuuluu muun muassa sanoma- ja aikakauslehtiä, nuotteja ja partituureja, musiikki- ja muita äänitteitä, videoita, CD-ROM -tallenteita ja DVD -levyjä. Kirjaston käyttö on maksutonta. Vuonna 1999 tehdyn tilastot selvityksen mukaan yli 15 vuotta täyttäneistä naisista 69 % ja miehistä 61 % käytti vuosittain kirjaston palveluja.

Kirjastolain (904/1998) mukaan kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen ja elinikäiseen oppimiseen. Tavoitteena on myös edistää virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittämistä. Palvelujen tavoitettavuuden parantamiseksi Suomessa toimii kiinteiden kirjastojen lisäksi noin 200 kirjastoautoa. Suomen kaikissa yleisissä kirjastoissa on Internetin käyttömahdollisuus, pääsääntöisesti maksutta. Kirjastoissa on myös mahdollisuus saada opastusta Internetin käytössä.

Internetin, sähköpostin, tietokoneen ja matkapuhelimen käytössä ei sukupuolten välillä ole merkittäviä eroja. Vuonna 2002 alle 55-vuotiaista naisista miehiä useampi käytti sähköpostia. Ahkerimpia sähköpostin käyttäjiä olivat nuoret ikäluokat. Samoin vanhimpaa ikäryhmää lukuun ottamatta naisista hieman suurempi osa kuin miehistä oli käyttänyt tietokonetta tutkimusta edeltäneiden viimeisen kolmen kuukauden aikana. Internetiä

ei käytetty yhtä usein kuin tietokonetta ja sukupuolten väliset erot olivat pieniä. Matk puhelin oli lähes jokaisella alle 45-vuotiaalla miehellä ja alle 40-vuotiaalla naisella.¹⁹

Suomessa kulttuurin palvelut ja tukimuodot ovat kaikkien käytettävissä heidän etnisestä taustastaan riippumatta. Tämän ohella opetusministeriö on vuosittain tukenut vähemmistökuultuureita erillisellä määrärahalla. Avustuksia myönnetään maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen kulttuuritoimintaan. Keskeisiä toimijoita ovat maahanmuuttajat, kuten siirtolaiset, pakolaiset ja turvapaikanhakijat sekä Suomen kansalliset vähemmistöt, esimerkiksi romanit. Tavoitteena on vahvistaa etnisten vähemmistöjen oikeutta vaalia omaa kulttuuriaan ja kieltään pääkulttuurin ja -kielten kanssa rinnakkain. Avustuksista päätettäessä kulttuuritoiminta ymmärretään laajassa merkityksessä. Avustuksia voidaan myöntää taiteellisen toiminnan lisäksi muun muassa lapsi- ja nuorisotoimintaan, vähemmistökuultuuriryhmien oman identiteetin vaalimiseen ja kehittämiseen, omakieliseen radiotoimintaan, omaan kulttuuri-identiteettiä vahvistavaan kerhotoimintaan sekä etnisten vähemmistöjen kulttuurin esittelemiseen pääväestölle. Avustusten yhtenä myöntämisperusteena on se, miten hyvin avustuksen hakija toimintansa avulla edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa. Määrärahasta on myönnetty avustuksia muun muassa yhdistyksille ja työyhteisöille, joiden tarkoituksena on järjestää toimintaa erityisesti vähemmistöön kuuluville naisille.

Lisäksi opetusministeriö osoittaa vuosittain erillisen määrärahan saamenkielisen kulttuurin ja saamelaisjärjestöjen toiminnan tukemiseen. Määrärahan jakamisesta päättää Saamelaiskäräjät. Saamenkieliset naiset ovat viime vuosina olleet myös yhä aktiivisempia toimijoita sekä kulttuurihankkeissa että yhdistystoiminnassa.

¹⁹ Ks. lisää tilastotietoja miesten ja naisten välisistä eroista julkaisu Naiset ja miehet Suomessa 2003. Tilastokeskus. Liite 9.

14 artikla

1. Sopimusvaltioiden tulee ottaa huomioon maaseudun naisten erityisongelmat ja heidän merkittävän osuutensa perheidensä toimeentulossa, mukaan lukien heidän työnsä talouselämän niillä aloilla, joilla ei makseta työstä rahallista korvausta, ja ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin varmistaakseen, että tämän yleissopimuksen määräyksiä sovelletaan myös maaseudun naisiin.

2. Sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin naisten syrjinnän poistamiseksi maaseudulla varmistaakseen miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta, että he osallistuvat ja hyötyvät maaseudun kehityksestä ja erityisesti varmistavat näille naisille oikeuden

a) osallistua kehityssuunnitelmien laadintaan ja toteuttamiseen kaikilla tasoilla;

b) saada asianmukaisia terveydenhoitopalveluja, mukaan lukien perhesuunnitteluun liittyvää tiedotusta, neuvontaa ja palveluja;

c) hyötyä välittömästi sosiaaliturvaohjelmista;

d) saada kaiken tyyppistä koulutusta ja valmennusta oppilaitoksissa ja niiden ulkopuolella, mukaan lukien käytännön lukutaito-ohjelmat, sekä hyötyä yhdyskuntapalveluista muun muassa heidän teknisen ammattitaitonsa parantamiseksi;

e) järjestää oma-aloitteisia ryhmiä ja osuuskuntia yhtäläisten taloudellisten mahdollisuuksien luomiseksi työsuhteen tai itsenäisen ammatinharjoittamisen avulla;

f) osallistua kaikkeen yhdyskuntatoimintaan;

g) saada maatalouslainoja ja -luottoja, osallistua markkinointijärjestelmiin ja käyttää asianmukaista teknologiaa sekä saada yhtäläinen kohtelu maareformi- ja maajako-ohjelmissa;

h) saada asianmukaiset elinolosuhteet erityisesti asuntoon, hygieniaan, sähkön ja veden saantiin, kulkuvälineisiin ja muuhun yhteydenpitoon nähden.

1. Maaseudun kehittäminen

Edellisessä raportissa on jo tarkasteltu Euroopan unionin rakennerahastojen avulla tapahtuvaa toimintaa maaseudun kehittämiseksi. Myös tällä raportointikaudella on toteutettu lukuisia maaseutua koskevia hankkeita ja kehittämisohjelmia.

Marraskuussa 2000 valmistui maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma. Se sisältää 108 konkreettista, maaseudun kehittämiseen ja elinvoimaisuuden turvaamiseen tähtäävää esitystä. Tämä järjestyksessä kolmas maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma on nimeltään ”Ihmisten maaseutu – tahdon maaseutupolitiikka.” Ohjelma on laadittu vuosille 2001 – 2004 ja se kantaa vastuuta koko maasta. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma tarkastelee Suomen koko maaseutua ja kaikkia maaseudun muutokseen vaikuttavia yhteiskunnallisia keinoja. Kokonaisuohjelman tavoitteena on muun muassa väestökehityksen tasa-painottaminen ja sen tarkoituksena on turvata ja kohentaa maaseudun elinvoimaa.

Ohjelma kytkee myös kansalaistoiminnan ja yhdistysten työn maaseudun kehittämiseen ja sovittaa yhteen eri hallinnonalojen maaseutuun liittyviä painotuksia. Kokonaisuohjelma sisältää ehdotuksia ja toimenpiteitä lukuisille tahoille, kuten kunnille, kylätoimikunnille, toimintaryhmille, maakunnille, järjestöille, yliopistoille ja ammattikorkeakouluille.

Kokonaisohjelmaa koordinoi maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (YTR), jonka osana toimii erillinen naisteemaryhmä. Se on erilaisissa tehtävissä eri puolilla Suomea toimivien naisten yhteysverkosto, jonka tavoitteena on vahvistaa naisnäkökulmaa maaseutu- ja aluepolitiikassa. Naisteemaryhmä kokoaa vuoden 2003 aikana maaseudun naisten toimintaohjelman. Sen tavoitteena on tuoda eri foorumeille (poliittinen päätöksenteko, hallinto, tutkimus, media) asioita, jotka ovat maaseudun naisten kannalta oleellisia. Ryhmä myös tukee nais erityisiä kehittämis- ja yrittäjyys hankkeita.

Hallitus on antanut huhtikuussa 2001 periaatepäätöksen maaseutupoliittisiksi linjauksiksi vuosille 2001-2004. Periaatepäätöksen pohjana on käytetty maaseutupoliittista kokonaisohjelmaa sekä hallituksen muutamaa kuukautta aiemmin antamaa aluepoliittista tavoiteohjelmaa. Maaseutupolitiikassa pyritään muun muassa turvaamaan monimuotoisen elinkeinorakenteen turvaaminen maaseudulle sekä edistämään eri väestöryhmien välistä tasa-arvoa.

15 artikla

- 1. Sopimusvaltioiden tulee taata miesten ja naisten oikeudellinen tasa-arvo.*
- 2. Sopimusvaltioiden tulee myöntää naisille yksityisoikeudellisissa kysymyksissä sama oikeustoimikelpoisuus kuin miehille sekä samat mahdollisuudet käyttää sitä. Niiden tulee erityisesti myöntää naisille yhtäläiset oikeudet tehdä sopimuksia, hallita omaisuutta ja saada yhtäläinen kohtelu oikeudenkäynnin kaikissa vaiheissa.*
- 3. Sopimusvaltiot sopivat, että kaikki sopimukset tai muut oikeudelliset asiakirjat, olivatpa ne minkä laatuisia tahansa, joiden tarkoituksena on rajoittaa naisten oikeustoimikelpoisuutta, on katsottava mitättömiksi.*
- 4. Sopimusvaltiot myöntävät miehille ja naisille samat oikeudet henkilöiden liikkumista sekä heidän asuin- ja kotipaikkansa valinnanvapautta koskevassa lainsäädännössä.*

Naiset ja miehet ovat Suomessa oikeudellisesti tasa-arvoisia, kuten yleissopimuksen 15 artiklassa edellytetään. Tässä yhteydessä viitataan edellisiin raportteihin.

16 artikla

1. Sopimusvaltioiden tulee ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin poistaakseen naisten syrjinnän kaikissa avioliittoon ja perhesuhteisiin liittyvissä asioissa ja erityisesti turvata miesten ja naisten tasa-arvon pohjalta:

a) sama oikeus solmia avioliitto;

b) sama oikeus vapaasti valita aviopuolisonsa ja mennä avioliittoon omasta vapaasta tahdostaan;

c) yhtäläiset oikeudet ja vastuu avioliiton aikana ja sen purkautuessa;

d) yhtäläiset oikeudet ja vastuu vanhempina, siviilisäädystä riippumatta, lapsiinsa nähden. Kaikissa tapauksissa lasten edut ovat ensisijaisia;

e) yhtäläiset oikeudet vapaasti ja vastuuntuntoisesti päättää lastensa lukumäärästä ja syntymisajoista sekä mahdollisuus tämän oikeuden harjoittamiseen edellyttämään tietoon, opetukseen ja välineisiin;

f) yhtäläiset oikeudet ja vastuu lapsen holhouksen, huollon, valvonnan tai adoption tai vastaavien järjestelmien suhteen, milloin nämä käsitteet on kansalliseen lainsäädäntöön sisällytetty. Kaikissa tapauksissa lasten edut ovat ensisijaisia;

g) samat henkilökohtaiset oikeudet aviopuolisoina, mukaan lukien oikeus valita sukunimi, ammatti ja työpaikka;

h) samat oikeudet kummallekin aviopuolisolle vapaasti omistaa, hankkia, hoitaa, hallita ja käyttää omaisuutta tai luopua siitä, joko maksutta tai korvauksesta.

2. Lapsen kihlaaminen ja lapsiavioliitto on katsottava mitättömiksi ja ryhdyttävä kaikkiin tarvittaviin toimenpiteisiin, mukaan lukien lainsäädäntötoimet, avioliiton solmimisen vähimmäisiän määrittämiseksi ja avioliittojen viralliseen väestökisteriin kirjaamisen pakolliseksi saattamiseksi.

1. Perhe- ja perintölainsäädännön uudistaminen

CEDAW-komitea on aiempien raporttien johdosta antamissaan lausunnoissa todennut Suomen osalta epäkohdaksi sen, että puolisoitten varallisuussuhteisiin on sovellettu sen valtion lakia, johon mies avioliittoa solmittaessa kansalaisuutensa perusteella kuului.

Avioliittolakiin sisällytettiin 1.3.2002 voimaan tulleella lailla (1226/2001) uudet säännökset, jotka koskevat avioliiton solmimisen ja aviopuolisoiden oikeussuhteisiin sovellettavaa lakia. Avioliittolakiin sisällytettiin samalla myös uudet säännökset ulkomaisen avioliiton tunnustamisesta sekä Suomen tuomioistuinten kansainvälisestä toimivallasta aviopuolisoiden oikeussuhteita koskevissa asioissa. Uusien säännösten mukaan aviopuolisoiden varallisuussuhteisiin sovelletaan pääsäännön mukaan sen valtion lakia, johon kummallekin puolisolalle muodostuu kotipaikka avioliiton solmimisen jälkeen. Lisäksi puoliset voivat sopimuksella määrätä avioliiton varallisuussuhteisiin sovellettavasta laista.

Epäkohdaksi CEDAW-komitea on todennut myös sen, että Suomen voimassaolevan lain mukaan lapsen perheoikeudellinen asema määräytyy aviolapsen ja avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen kohdalla sen valtion lain mukaan, jonka kansalainen mies on. Oikeusministeriön hankeluettelossa on mainittu kansainvälisluonteisia isyyskysymyksiä koskevan sääntelyn uudistaminen, ja asian valmistelu on tarkoitus käynnistää lähivuosi-

2. Isyyden selvittäminen

Isyyslain (700/1975) säännöksiä isyyden selvittämisestä ja isyyden tunnustamisesta on raportointikaudella muutettu organisatorisesta syystä. Isyyden tunnustamiset on 1.3.2003 alkaen vahvistanut maistraatti tuomioistuimen sijasta. Vuonna 2002 vahvistettiin kaikkiaan 21 400 avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyys.

3. Sopimus lapsen huollosta

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) säännöksiä lapsen huollon järjestämisestä ei ole muutettu raportointikaudella. Vanhempien välinen sopimus lapsen huollosta on tehtävä kirjallisesti. Sopimus on esitettävä sosiaalilautakunnan tai tuomioistuimen vahvistettavaksi, jos siitä halutaan juridisesti täytäntöönpanokelpoinen. Sosiaalilautakunnat vahvistivat vuonna 2002 kaikkiaan 33 019 sopimusta lapsen huollosta. Näistä 91 %:ssa sovittiin yhteishuollosta. Yksin äidille uskottiin huolto 7 %:ssa ja yksin isälle 1 %:ssa tapauksista.

LIITTEET

- 1) Tasa-arvoasiat Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvoesitteitä 2002:3.
- 2) *Tuula Melkas*: Tasa-arvobarometri 2001. Helsinki 2002.
- 3) *Markku Heiskanen ja Minna Piispa*: Väkivallan kustannukset kunnassa: viranomaisten arviointiin perustuva tapaustutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja sen kustannuksista Hämeenlinnassa vuonna 2001. Sosiaali- ja terveysministeriö. Raportteja 2002:16.
- 4) Pohjoismaiden ja Baltian maiden naiskaupan vastainen kampanja 2002 Suomessa. Raportti Pohjoismaiden ministerineuvoston koordinoimasta informaatiokampanjasta. *Leena Karjalainen 31.12.2002*
- 5) Women's Studies and Gender Research in Finland. Evaluation Report. Publications of the Academy of Finland 8/02. Helsinki 2002.
- 6) Työsopimuslaki (55/2001).
- 7) Tuomioistuimissa käsitellyjä tasa-arvotapauksia.
- 8) Sukupuolten palkkaeron tilastointi ja analyysi. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaisuja 2001:7.
- 9) Naiset ja miehet Suomessa 2003. Tilastokeskus 2003.